KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 18 — ČÍSLO 10

OBSAH

OROSZOVÁ, D.: K problematike internacionalizácie terminológie 321
PUCI, J.: Niekoľko poznámok o internacionálnych a národných jazykovedných termínoch 326
DVONČ, L.: Jazykovedné termíny diakritická (rozlišovacia) značka a diakritické (rozlišovacie) znamienko 330
MASÁR, I.: Slová *porazit/porážat, porážka, porážač, porážkáreň* v našej lexike . . . 334
ONDREJOVIČ, S.: O novej horolezeckej disciplíne 341
Základné názvy z fyziky . . . 345

Rozličnosti

Slovo *vodovod* a príbuzné slová. J. Horecký 357
Vinohradníctvo a vinárstvo. K. Palkovič 359
Trenčiansky jemný párok s fazuľkou. M. Pisárčiková 360
Návleky. K. Matějová . . . 362
U nás sa čučoriedky volajú borovnice. G. Horák 363
Záturecký rod? K. Palkovič 365

Správy a posudky

Jazyk a štýl publicistiky. J. Bosák 366
Pojmoslovie a terminológia literárnej komunikácie. J. Horecký 368
Pripomienky k Dopravnému slovníku. I. Masár 371
Niektoré nedostatky učebnice rádioelektroniky. J. Štofa 374
Cvičebnica jazykovej kultúry pre bulharských filológov. Ľ. Benčatová 377
Lingvistické poviedky Květy Koževnikovej. S. Ondrejovič 379

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 18 — ČÍSLO 10

K problematike internacionalizácie terminológie

DANIELA OROSZOVÁ

V súčasnom období vedecko-technickej revolúcie vedecký jazyk jednotlivých národov ovplyvňujú medzinárodné kontakty. V súvislosti s tým sa otázky utvárania a usporiadania terminológie v určitom jazyku musia riešiť aj s ohľadom na jeho kontakt so svetovými jazykmi, teda s ohľadom na medzinárodný kontext.

Charakteristickou črtou v svetovom jazykovom procese je internacionalizácia a unifikácia terminológie, pričom pod internacionalizáciou sa zväčša chápe preberanie termínov z iných jazykov a pod unifikáciou zjednotenie klasifikácie pojmov vo vedných odboroch v jednotlivých krajinách (Horecký, 1978 a).

Vo všeobecnosti sa uvádza päť faktorov, ktoré treba brať do úvahy pri unifikácii (internacionalizácii) terminologických systémov (pozri Akulenko a kol., 1980, s. 119): unifikácia pojmov a systémov pojmov; unifikácia opisov pojmov, t. j. definícií a ilustrácií; internacionalizácia formálnej, vonkajšej formy termínov, najmä písanej; internacionalizácia vnútornej formy viacslovných termínov a termínov utvorených na základe prenesenia významu; internacionalizácia systémov zápisu termínov.

Unifikácia pojmov znamená vypracovanie unifikovaných systémov pojmov, čiže zostavenie jednotnej klasifikácie pojmov vedného odboru v rôznych krajinách. V praxi pre potreby RVHP takýto postup predstavuje československá štátna norma *Názvoslovie číslicových a analógových počítačov,* ktorá obsahuje 1460 termínov v českom, slovenskom, ruskom, anglickom, francúzskom a nemeckom jazyku (ČSN 36 9001, účinnosť od 1. 1. 1975). Všetky termíny v príslušných jazykoch označujú rovnaké pojmy nielen v základnej klasifikácii strojov

na spracovanie dát, ale aj v pojmovo-terminologických podsystémoch matematiky a logiky, prvkov číslicového zobrazenia, operácií, programovacích prostriedkov atď. Avšak podmienku unifikovania pojmov sa nepodarilo dodržať v plnej miere. Zostavovatelia normy poznamenávajú, že pokiaľ sa cudzí ekvivalent výrazu nepodarilo zistiť, je v príslušnom riadku uvedená pomlčka, napr.: *doba odpovede,* R —, A *turn-arround time,* F —, N —; podobne slovenský termín *havarijný postup* má len anglický ekvivalent *fallback procedures,* termíny v troch jazykoch chýbajú. V norme je 158 termínov, pri ktorých chýbajú ekvivalenty v niektorých jazykoch. Takéto časté prípady však ukazujú na pravdepodobnú príčinu tohto stavu — na nerovnaké začlenenie tých pojmov do systému, pre ktoré v niektorých jazykoch chýbajú presné ekvivalenty. Pokiaľ nebude unifikovaná klasifikácia pojmov v medzinárodnom meradle, napr. v riadiacom aritmetickom vybavení počítačov, nebude možné vypracovať ani presný systém pomenovaní týchto pojmov v jednotlivých jazykoch tak, aby si termíny vzájomne zodpovedali.

Druhým dôležitým prvkom je unifikácia definícií. Vzťah medzi pojmom a termínom sa najzreteľnejšie vyjadruje prostredníctvom definície, ktorá vzniká z tzv. logického spektra pojmu (Horecký, 1977 a). V samom termíne sa zachytávajú len základné príznaky predmetu, nevyhnutné a dostačujúce na jeho identifikáciu. Z hľadiska unifikácie definícií je teda potrebné podrobiť predbežnému kritickému preskúmaniu všetky definície, prv než sa zavedú do terminológií jednotlivých jazykov. Cieľom je zachovanie súvzťažnosti pojmov v danej vede. V praxi to znamená, že termíny zo spomínaného názvoslovia číslicových a analógových počítačov *znak vyňatia* — R *znak vychoda* — A *shift-out charakter* — F *caractère de code spécial* — N *Dauerumschaltung* pomenúvajú rovnaký pojem, ktorého spojenie s termínom je zabezpečené definíciou *znak, ktorý určuje, že nasledujúce znaky majú iný význam, než je definovaný tabuľkou kódu.* Napriek tomu, že pomenovania tohto pojmu v jednotlivých jazykoch vznikli na základe odlišných motivačných znakov vyjadrených vlastnými jazykovými (slovotvornými) prostriedkami, termíny majú jednotný význam.

Internacionalizácia vonkajšej formy termínov umožňuje styk medzi odborníkmi aj v prípade neovládania cudzích jazykov, ak termíny majú v rôznych jazykoch rovnaký význam. Také sú prevažne termíny gréckeho a latinského pôvodu typu *parametrón* — R *parametron* — A *parametron* — F *paramétron* — N *Parametron,* ktoré majú v podstate zhodnú podobu, hoci patria k rôznym jazykom. V terminológii počítačov nachádzame rôzne kategórie internacionálnych podôb termínov. Môžu to byť slová grécko-latinského pôvodu, ktoré jednotlivé

jazyky prevzali v takmer nezmenenej podobe, napr. *segment, integrant, formát, signál.* Takéto termíny sú však ojedinelé, pretože každý jazyk má svoj vlastný systém hláskových, slovotvorných atď. prostriedkov, ktorými si grécko-latinské základy prispôsobuje. Preto medzi jednoslovnými termínmi nájde formálne (graficky) blízke termíny, ktorých výslovnosť je v dôsledku fonetických, morfologických a slovotvorných zákonitostí príslušného jazyka rôzna, napr. *kybernetika* — R *kibernetika* — A *cybernetics* — F *cybernétique* — N *Kybernetik; pulz* — R *puls* — A *pulse* — F *pouls* — N *Puls* a pod. Grécko-latinské základy môžu súčasne slúžiť ako slovotvorný základ na utvorenie ďalších odvodených slov slovotvornými prostriedkami príslušného jazyka, napr. *kódovač* — R *kodirovščik* — A *coder* — F *codeur* — N *Codierer; kódovanie* — R *kodirovanie* — A *coding* — F *codage* — N *Codieren; programovať* — R *programmirovať* — A *(to) program* — F *programmer* — N *programmieren* a i. Napokon jestvujú aj termíny medzinárodného charakteru, ktoré nie sú utvorené z klasických jazykov, ale sú prevzaté z iného prameňa, napr. *bit, selsyn, blok.* Z hľadiska internacionalizácie vonkajšej formy termínov sú zaujímavé termíny pomenúvajúce rotačný indukčný stroj používaný na prenos a matematické spracovanie uhlového natočenia hriadeľa: *selsyn* — R *variometr* — A *synchro* — F *selsyn* — N *Drehmelder;* časť magnetickej pásky a jej obsah pomenúvajú termíny *blok* — R *zona* — A *section* — F *section* — N *Abschnitt.* Všetky termíny okrem pomenovania v nemčine sú internacionalizmy, a predsa nespĺňajú podmienku medzinárodnej terminologickej unifikácie. V takých prípadoch treba pri zavádzaní termínov prizerať na zhodné podoby v iných jazykoch.

Unifikácia vnútornej formy termínov sa dosahuje rovnakou motiváciou pomenúvania, t. j. výberom rovnakých logických predikácií z tzv. logického spektra pojmu, ktoré sa termínu pripisujú v onomatologickej rovine (o tejto problematike pozri Horecký, 1977 a). V názvosloví počítačov sa do základu pomenovania pamäťového prvku vybraného výberovými obvodmi dostali približne rovnaké motivačné znaky: *vybraná bunka* — R *vybrannyj element* — A *selected cell* — F *cellule sélectionnée* — N *ausgewähltes Speicherelement.* Naproti tomu v rade termínov *vnútorná pamäť* — R *sobstvennaja pamiať* — A *inherent store* — F *mémoire inhérente* — N *Datenspeicher* ruský a nemecký termín sa odlišujú výberom motivačného znaku. Z tejto stránky rušivo pôsobia aj termíny *poziční impulz* — R *makrernyj impuľs* — A *commutator pulse* — F *impulsion de rythme* — N *Stellenimpuls* a i. Podmienke unifikácie vnútornej formy vyhovujú termíny *obmedzovač* — R *ograničiteľ* — A *limiter* — F *limiteur* — N *Begrenzer.* V tejto súvislosti však narážame na problematiku kalkovania ako prejavu tzv. poloskrytej internacionalizácie terminológie

(Akulenko a kol., 1980, s. 19), v ktorom ide o prekladanie termínov v preberajúcom jazyku (o kalkovaní a jeho druhoch pozri Horecký, 1977 b). Pri prekladaní termínu sa preberá onomaziologická štruktúra pomenovania, t. j. motivácia pomenovania vedeckého pojmu, z ktorej sa vychádzalo v pôvodnom jazyku, a do onomatologickej štruktúry termínu sa v preberajúcom jazyku dostávajú tie isté motivačné znaky. V terminológii počítačov zhodné kalky predstavujú väčšiu časť pomenovaní. Podmienkou kalkovania je zreteľná onomaziologická štruktúra pomenovania čiže zreteľný motivačný znak (znaky), na základe ktorého (ktorých) termín v pôvodnom jazyku vznikol. Také sú napr. dvojslovné pomenovania tvoriace veľkú skupinu termínov v názvosloví počítačov. V dvojslovných termínoch sa zreteľne prejavujú rodové a druhové príznaky: *všeobecný program* — R *obščaja programma* — A *generalised routine* — F *routine géneralisée* — N *allgemeines Programm; nosič dát* — R *nositeľ dannych* — A *data carrier* — F *support des données* — N *Datenträger*. Ešte výraznejšie sa táto vlastnosť ukazuje v pomenovaniach s viacerými motivačnými znakmi — v trojslovných pomenovaniach. Pravda, v preberajúcom jazyku musia jestvovať predpoklady na jazykové vyjadrenie motivačných znakov, napr.: *riadiaca jednotka kanála* — R *ustrojstvo upravlenija kanalom* — A *channel control unit* — F *dispositif de commande de canaux* — N *Kanalsteuereinheit; jednotka s pásmom necitlivosti* — R *blok s zonoj nečuvstviteľnosti* — A *dead zone unit* — F *unité au bande d'insensibilité* — N *Unempfindlichkeitzonen-Block*.

Jeden zo spôsobov tvorenia termínov je sémantické tvorenie, t. j. spôsob, keď termín vzniká na základe využitia už existujúceho slova, pravda, so zúžením jeho významu, prostredníctvom metafory alebo metonymie. Aj keď tento spôsob bol častejší v terminológiách, ktorých základy sa tvorili v minulosti, predsa ostáva ešte stále aktuálny, čoho dôkazom sú aj termíny v názvosloví počítačov. Pri kalkovaní takých termínov sa preberá sémantická motivácia, t. j. sémantický znak, na základe ktorého termín vznikol v pôvodnom jazyku. Môže sa preberať napr. motivačný znak podobnosti s tvarom: *strom* — R *derevo* — A *tree* — F *arbre* — N *Baum* (schematické znázornenie časti zariadenia niektorých typov dekodérov), *reťaz* — R *cep* — A *chain* — F *chaine* — N *Kette* (druh usporiadania slov do cyklickej postupnosti); motivačný znak podobnosti s funkciou: *prah* — R *porog* — A *threshold* — F *seuil* — N *Schwelle* (pevná, určená fyzikálna hodnota potrebná na to, aby závisle premenná získala určité logické hodnoty), *knižnica programov* — R *biblioteka programm* — A *program library* — F *bibliothéque de programmes* — N *Programmbibliothek* (organizovaný súbor štandardných programov vybavený popisom umožňujúcim ich použitie).

Rešpektovanie posledného faktora — internacionálnosti grafickej sústavy písma — je možné len do určitej miery. S cieľom dosiahnuť čo najlepšie chápanie termínov odporúča sa v odborných publikáciách a viacjazyčných slovníkoch orientácia na latinku alebo azbuku (napr. pri japonských termínoch). V tejto súvislosti treba pripomenúť, že problematiku internacionalizácie vonkajšej formy termínov komplikuje rôzny stupeň zhody medzi písomnou a výslovnostnou podobou v niektorých jazykoch používajúcich latinku. Preto je potrebné vyberať medzi dvoma možnosťami a v jazykoch používajúcich latinku uprednostňovať etymologický princíp písania, kým v jazykoch s azbukou uplatňovať transkripciu (Akulenko a kol., 1980, s. 121); porovnaj napr. angl. termíny *display, file, timer* s rus. *displej, fajl, tajmer*. Situáciu v oblasti internacionálnosti gramatickej sústavy pomáha riešiť existencia svetových jazykov, ktorými sa v súčasnosti stávajú angličtina a ruština (Horecký, 1978 b). Odborníci, ak sa chcú zúčastniť na vedecko-technickom rozvoji vo svetovom meradle, sú nútení v rámci svojej špecializácie poznať a používať tieto jazyky.

V závere možno konštatovať, že internacionalizácia a unifikácia terminológie sa čím ďalej tým viac stáva širokým teoretickým problémom, lebo so vznikom nových vied (kozmonautika, výpočtová technika, kybernetika, jadrová fyzika) rozširujú sa nové pojmy a termíny do všetkých krajín takmer súčasne a len usporiadaná a štandardizovaná terminológia v jednotlivých krajinách môže byť zárukou úspešnej spolupráce v oblasti medzinárodnej výmeny vedeckých poznatkov a skúseností.

Katedra jazykov VŠT
Zbrojnícka 3, Košice

LITERATÚRA

AKULENKO, V. V. a kol.: Internacionalnyje elementy v leksike i terminologii. Charkov, Izdateľstvo pri Charkovskom gosudarstvennom universitete izdateľskogo objedinenija „Višča škola" 1980. 208 s.

HORECKÝ, J. (1977 a): O prekladaní terminológie. Kultúra slova, *11*, 1977, s. 136—139.

HORECKÝ, J. (1977 b): Kalkovanie v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. *6*. Bratislava, Alfa 1977, s. 151—160.

HORECKÝ, J. (1978 a): O internacionalizácii a unifikácii terminológie. Kultúra slova, *12*, 1978, s. 321—324.

HORECKÝ, J. (1978 b): Jazyk v období vedecko-technického rozvoja. Kultúra slova, *12*, 1978, s. 257—260.

Niekoľko poznámok o internacionálnych a národných jazykovedných termínoch

JÁN PUCI

V súčasnosti sa problematike internacionalizmov venuje osobitná pozornosť, čo vyplýva z ich stále širšieho využívania v rozličných vedných oblastiach. Na rozdiel od bežného jazyka, ktorý na pomenovanie zväčša využíva vlastné výrazové prostriedky, jazyk vedy využíva termíny, ktorých špecifickou črtou do istej miery je ich sklon k medzinárodnosti. Tento sklon pramení z ich úlohy slúžiť vede ako plodu a prostriedku ľudského poznania bez ohľadu na teritoriálne hranice. V tejto súvislosti sa však zároveň vynára otázka, čo treba považovať za internacionalizmus. Treba povedať, že dosiaľ nejestvuje jednotné stanovisko k tomuto problému. Podľa V. Frieda (1956, s. 206) sa za internacionalizmy považujú slová, ktoré sa vyskytujú v dvoch svetových, nepríbuzných (európskych) jazykoch a v jednom ďalšom. O. Jespersen (1921, s. 11) má k tejto otázke iný prístup. O tom, či slovo možno považovať za internacionalizmus, rozhoduje nie množstvo jazykov, v ktorých sa toto slovo vyskytuje, ale množstvo ľudí, ktorí príslušné slovo používajú. Podľa A. Frintu (1958, s. 219) sa za internacionalizmy považujú tie slová, ktoré sa vyskytujú vo všetkých kultúrnych jazykoch, kým podľa O. I. Šachraja (1955) by sa takéto slová mali vyskytovať v rade jazykov. Charakteristiku medzinárodných slov pomerne vyčerpávajúcim spôsobom podáva V. V. Akulenko (1961, s. 61), keď hovorí, že do úvahy prichádzajú lexémy totožné podľa stupňa identifikácie v grafickom (obyčajne užšie: ortografickom) alebo fonematickom vzťahu s úplne alebo čiastočne spoločnou sémantikou vyjadrujúce pojmy medzinárodného významu a koexistujúce v niekoľkých (prakticky nie menej ako v troch) synchronicky porovnávaných jazykoch (vrátane nepríbuzných alebo málo príbuzných).“

Medzinárodná terminológia vznikla a vzniká ako výsledok vzájomného kultúrno-historického pôsobenia medzinárodných vzťahov v oblasti poznania. Vyskytuje sa všade tam, kde treba pružne a pohotovo pomenovať nový pojem, aby bol použiteľný a zrozumiteľný čo najširšiemu okruhu zainteresovaných. Účelné využitie medzinárodných termínov, ako aj preberanie termínov z iných jazykov bolo a stále je stredom pozornosti terminológov. Hoci hlavným zdrojom medzinárodných termínov sú termíny utvorené z grécko-latinských základov, možno konštatovať, že v rozličných vedných odboroch sa dnes ani tak nevenuje pozornosť otázkam pôvodu toho-ktorého termínu (ak táto otázka nie je predmetom špeciálneho skúmania), ako skôr tomu,

či príslušný cudzojazyčný termín vyhovuje zásadám logiky, či ho možno zaradiť do produktívneho typu, či je schopný asimilovať sa v preberajúcom jazyku a či vyhovuje podmienkam systémovosti a jednoznačnosti. Treba však zdôrazniť, že termíny utvorené na základe gréčtiny alebo latinčiny majú do určitej miery isté prednosti pri porovnávaní s termínmi prevzatými zo živých jazykov, a to aj preto, že nie sú do takej miery polysémické ako termíny zo živých jazykov. Ďalšou prednosťou je to, že slovotvorné zložky z gréčtiny alebo latinčiny sa pomerne ľahko spájajú so slovotvornými zložkami živých jazykov, čím vznikajú hybridné termíny. Napr. *ultrakrátky, ultradlhý, metajazyk, metametajazyk, poloafix, poloprefix, polosufix* a pod.

Ak porovnávame medzinárodné jazykovedné termíny s ich domácimi ekvivalentmi, prídeme k záveru, že ich výhody vyplývajú z týchto skutočností:

Medzinárodné termíny zamedzujú neželateľné asociácie, ktoré sú časté pri použití domácich termínov, napr. *syntax — skladba, neologizmus — novotvar* a pod.

Medzinárodné termíny bývajú zväčša jednoslovné, kým domáce termíny sú často viacslovné, napr. *substantívum — podstatné meno, adjektívum — prídavné meno* atď.

Výhodou medzinárodných termínov je aj to, že sú ľahko zrozumiteľné širokému okruhu používateľov po celom svete, lebo sa súčasne používajú v mnohých jazykoch.

Ako sme už konštatovali, medzinárodné termíny sú výhodné aj preto, že svojou povahou sú v rámci preberajúceho jazyka do určitej miery izolované a nepodliehajú tak ľahko zmene významu.

Medzinárodnosť sa v terminológii prejavuje aj doslovným prekladom termínu — kalkovaním, t. j. napodobňovaním slovotvornej a morfematickej štruktúry, čo je vlastne preberanie vnútornej formy. Proces kalkovania je niekedy úplne mechanický, morféma cudzieho jazyka sa zamieňa morfémou domáceho jazyka.

Medzinárodnosť terminológie, ako aj problémy s ňou spojené sa markantne prejavujú v jazykovede, lebo práve jazykoveda najmä v starších obdobiach preberala termíny z gréčtiny alebo latinčiny alebo ich tvorila podľa grécko-latinských vzorov. Rozličné jazykovedné školy a smery v mnohých prípadoch používajú termíny utvorené z latinských alebo gréckych základov, napr. *fonéma, morféma* a pod.

Iné termíny sa doslovne preberajú z cudzieho jazyka ako kalky. Napr. *výraz* z latinského *expressio, casus — pád;* v transformačnej gramatike vznikali kalky z angličtiny: *tree — strom, rewriting rule — prepisovacie pravidlo* atď.

Pomerne veľké množstvo jazykovedných termínov sa v slovenčine používa paralelne, t. j. používa sa internacionalizmus aj domáce slo-

vo. Napr. *artikulácia — článkovanie, asimilácia — spodobenie, spodobovanie, bilingvizmus — dvojjazyčnosť, morfológia — tvaroslovie, neologizmus — novotvar, eufemizmus — zjemňovanie, personifikácia — zosobnenie, syntax — skladba* atď. Takto sa používajú jazykovedné termíny označujúce pády, napr. *nominatív — prvý pád, genitív — druhý pád, datív — tretí pád* atď.; slovesné časy, napr. *prézent — prítomný čas, préteritum — minulý čas, futúrum — budúci čas, plusquamperfektum — dávnominulý čas* atď.; slovné druhy, napr. *substantívum — podstatné meno, adjektívum — prídavné meno, adverbium — príslovka* atď.; termíny súvisiace s vidom, napr. *perfektívum — dokonavé sloveso, duratívum — trvacie sloveso, imperfektívum — nedokonavé sloveso;* termíny týkajúce sa problematiky tvorenia slov, napr. *derivácia — odvodzovanie, denominatívum — slovo odvodené od menného základu, kompozícia — skladanie slov, kompozitum — zložené slovo;* termíny týkajúce sa tvaroslovia, napr. *flexia — ohýbanie, deklinácia — skloňovanie, konjugácia — časovanie, paradigma — vzor, elácia — absolútne stupňovanie, komparatív — druhý stupeň, superlatív — tretí stupeň;* termíny týkajúce sa gramatického čísla, napr. *singulár — jednotné číslo, plurál — množné číslo, duál — dvojné číslo, plurale tantum — pomnožné podstatné meno, singulare tantum — podstatné meno bez plurálu* atď.; termíny týkajúce sa gramatického rodu, napr. *maskulínum — mužský rod, feminínum — ženský rod, neutrum — stredný rod;* ďalej termíny týkajúce sa slovesného rodu, napr. *aktívum — činný rod, pasívum — trpný rod;* termíny týkajúce sa slovesného spôsobu, napr. *indikatív — oznamovací spôsob, imperatív — rozkazovací spôsob, kondicionál — podmieňovací spôsob.* Mnoho podobných prípadov možno uviesť z terminológie fonetiky, napr. *monoftong — jednoduchá samohláska, diftong — dvojhláska;* ďalej termíny vyskytujúce sa pri klasifikácii spoluhlások, napr. *okluzíva — záverová spoluhláska, explozíva — výbuchová (razená) spoluhláska* atď.

V tejto súvislosti treba povedať, že prístup terminológov k zavádzaniu medzinárodných termínov nie je jednoznačný. Niektorí vidia v používaní domácej národnej terminológie brzdu pri výmene vedeckých informácií a požadujú, aby sa medzinárodná terminológia zavádzala a využívala v maximálnej miere. Iní sú v svojom prístupe zmierlivejší a pripúšťajú možnosť koexistencie medzinárodných a domácich termínov, vychádzajúc pritom z účelnosti tej-ktorej podoby. Daktorí jazykovedci, napr. P. Ivić (1963), sú za zavádzanie medzinárodných termínov do jazykovedy, ale neodmietajú ani používanie domácich jazykovedných termínov najmä v školskej a popularizačnej literatúre, ak sa vyznačujú didaktickou kvalitou priezračnosti.

Je známe, že nie všetky jazyky rovnako prijímajú do svojej slovnej

zásoby medzinárodné termíny, čo bolo a dodnes je ovplyvňované aj mimojazykovými faktormi. Jedným z mimojazykových faktorov podporujúcich preberanie medzinárodných termínov bolo to, že kultúra a vzdelanosť sa orientovali na úzky okruh vzdelancov, ktorí ovládali klasické jazyky gréčtinu a latinčinu. Ďalším pozoruhodným faktorom je to, že latinské termíny sa nepociťujú ako cudzie prvky najmä v románskych jazykoch, ktoré vlastne majú svoj pôvod v latinčine. To sa do značnej miery týka aj angličtiny, kde sa slovná zásoba historickým vývinom doplnila a rozšírila o mnohé slová, ktoré majú svoj pôvod v latinčine alebo vo francúzštine a prešli do anglickej slovnej zásoby najmä po vpáde Normanov do Anglicka. Prenikanie medzinárodných termínov do slovnej zásoby niektorých jazykov ovplyvnila aj okolnosť, či v dejinách príslušného národa nehrozilo odnárodnenie jeho príslušníkov. Ak takéto nebezpečenstvo hrozilo, jazyk sa bránil proti prenikaniu cudzích prvkov do slovnej zásoby, čo často vyústilo do inej krajnosti — do purizmu. Národy, ktorým takéto nebezpečenstvo nehrozilo, dopĺňali svoju slovnú zásobu cieľavedomým preberaním slov aj z iných jazykov.

Zaujímavý je pohľad na situáciu pri tvorbe nových názvov a termínov v ZSSR. Ako uvádza I. Masár (1967, s. 170), v ZSSR, ktorý je charakteristický svojím mnohonárodným, a tým aj mnohojazyčným prostredím, sa pri tvorbe nových termínov uplatňuje tzv. princíp minimálnej diferenciácie termínov používaných v spisovných jazykoch národov ZSSR. Podľa tohto princípu sa pri tvorbe nových názvov má využiť slovná zásoba a slovotvorné možnosti konkrétneho jazyka a až potom sa v nevyhnutných prípadoch má prevziať medzinárodný alebo ruský termín, ktorý je používateľom spisovného jazyka zrozumiteľnejší ako názov umele utvorený zo slovotvorných prostriedkov konkrétneho jazyka.

V súčasnosti sme svedkami mohutného rozvoja najrozličnejších vedných disciplín a medzi nimi aj jazykovedy, čo so sebou prináša aj rozvoj odborného názvoslovia príslušných disciplín; preto aj prílev medzinárodných termínov je logickým a nevyhnutným javom.

Katedra jazykov Vysokej školy dopravy a spojov
ul. Marxa-Engelsa 44, Žilina

LITERATÚRA

AKULENKO, V. V.: Suščestvujet-li internacionalnaja leksika? In: Voprosy jazykoznanija, *10,* 1961, č. 3.

FRIED, V.: Mezinárodní slova, jejich shoda a úskalí. In: Časopis pro moderní filologii, *38,* 1956.

FRINTA, A.: Neologizmy v hornolužické srbštině po roce 1945. In: Slavianskaja filologija. Sbornik statej I. Moskva 1958.
IVIČ, P.: K probleme lingvističeskoj terminologii i uslovnych oboznačenij v slavianskych jazykach. Voprosy jazykoznanija, *12*, 1963, č. 1, s. 18—28.
JESPERSEN, O.: Papers in International Language. London 1921.
MASÁR, I.: Ako ustaľujeme odbornú terminológiu. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 169—171.
ŠACHRAJ, O. B.: K voprosu o smyslovych vzaimootnošenijach internacionaľnych slov v raznych jazykach. In: Inostrannyje jazyky v škole 1955, č. 1.

Jazykovedné termíny diakritická (rozlišovacia) značka a diakritické (rozlišovacie) znamienko

LADISLAV DVONČ

V našom písme sa zaznačujú jednotlivé hlásky, resp. fonémy, ktoré rozlišujú význam slov, v poradí, v akom sa za sebou vyslovujú. Podľa toho sa naše písmo označuje ako hláskové. Je to latinské písmo (latinka), lebo sme ho prevzali z latinčiny (iné je napr. grécke písmo, ktoré je tiež hláskové). Pretože pôvodnými latinskými písmenami (grafémami) sa nedali zachytiť všetky hlásky, ktoré sa používajú v slovenčine, máme na označenie niektorých hlások aj písmená s istými rozlišovacími (diferencujúcimi) grafickými prostriedkami, ktoré sú umiestnené nad písmenami, napr. *á, é, í, ó, ú, ä, ô, ť, ď, ň, ľ, ŕ, ĺ*. Rovnaké alebo podobné grafické prostriedky sa používajú aj v iných jazykoch, pričom bývajú umiestnené nielen nad písmenami, ale aj pod nimi alebo ich pretínajú, napr. v češtine *ů, ř*, vo francúzštine *è, ç*, v rumunčine *ţ, ş*, v poľštine *ż, ń, ł*, v srbochorvátčine (s latinkou) *ć, đ*, v dánčine *å* atď. V slovenskej jazykovednej literatúre sa na ich pomenovanie používajú viaceré termíny a tým chceme v príspevku venovať pozornosť.

Do prvej skupiny patria termíny, v ktorých určeným členom (určeným podstatným menom) je pomenovanie *značka*. J. Damborský (1930, s. 19) spomína *rozoznávacie* čiže *diakritické značky*. E. Pauliny (1948, s. 357; 1983, s. 89) hovorí o *diakritických značkách*. V Slovníku slovenského jazyka sa v hesle *značka* (5. zv., 1965, s. 659) so skratkou *lingv.* zaznamenáva termín *diakritické značky*, pričom sa o týchto diakritických značkách hovorí ako o *rozlišovacích znamienkach*. Ako určujúce členy týchto termínov sa tu používajú prídavné mená *rozoznávací* a *diakritický*.

Do druhej skupiny patria termíny, v ktorých určeným členom je pomenovanie *znamienko.* V publikácii Základná jazykovedná terminológia, ktorej cieľom bolo ustáliť používanie základných jazykovedných termínov v školskej praxi, sa uvádza termín *diakritické znamienka* (1952, s. 64). V Slovenskej gramatike E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca (1968, s. 89) sa spomínajú *rozlišovacie (diakritické) znamienka.* V Slovníku slovenského jazyka (1. zv., 1959, s. 257) sa v hesle *diakritický* po skratke *gram.,* čím sa naznačuje, že ide o gramatický termín, uvádza spojenie *diakritické znamienko* s výkladom „rozlišovacie (napr. bodka nad písmenom, dĺžeň, mäkčeň, vokáň a pod.)". V hesle *znamienka* (5. zv., 1965, s. 662) je po skratke *gram.* termín *interpunkčné (rozdeľovacie) znamienka* a výklad „slúžiace na označenie viet", potom nasleduje termín *diakritické (rozlišovacie) znamienka* a výklad „slúžiace na rozlíšenie platnosti písmen (napr. mäkčeň, dĺžeň, vokáň ap.)". V Slovníku cudzích slov (Ivanová-Šalingová — Maníková, 1979, s. 208) sa v hesle *diakritický* uvádza ako druhý význam: gram. *diakritické znamienko.* V Slovníku jazykovedných termínov (Horecký — Rácová, 1979, s. 31) sa uvádza *diakritické znamienko* p. *rozlišovacie znamienko,* na s. 145 je heslo *rozlišovacie znamienko* s výkladom.

Všimnime si najprv termín s pomenovaním *značka.* V jazykovednej literatúre samotný termín *značka* sa bežne spomína spolu s termínom *skratka.* Význam termínu *značka,* resp. významový rozdiel medzi termínom *skratka* a termínom *značka* nie je pritom vždy jasný. Napr. v Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 42) sa v kapitole o písaní veľkých písmen hovorí aj o ich písaní v ustálených značkách a v niektorých skratkách. Uvádzajú sa tu početné príklady, niet tu však výslovnej zmienky o tom, kedy ide o skratku a kedy o značku. Najnovšie názory na značky a skratky zhrnul M. Považaj (1984, s. 225—231), ktorý sa zmieňuje aj o chápaní, aké sa uplatňuje v pripravovanom Krátkom slovníku slovenského jazyka, ktorý bude obsahovať aj niektoré skratky a značky. Za značky sa tu pokladajú ustálené dohovorené symboly, ktoré sa skladajú z jedného alebo niekoľkých písmen, resp. hlások, číslic a pod. a ich kombinácií, ktoré slúžia na označenie rozličných hodnôt alebo aj vecí, napr. *m* — meter, *BAB 33 — 44* (štátna poznávacia značka motorového vozidla). Ak porovnávame používanie termínov *rozoznávacia značka* a *diakritická značka,* ktoré nachádzame u J. Damborského, E. Paulinyho a v Slovníku slovenského jazyka, s používaním termínu *značka* (v protiklade k termínu *skratka),* vidíme, že nie je veľmi vhodné hovoriť o *rozoznávacích* alebo *diakritických značkách.*

Ako ukazuje náš prehľad, v slovenskej jazykovednej literatúre sa zväčša používajú termíny *diakritické znamienko* a *rozlišovacie zna-*

mienko s určeným podstatným menom *znamienko.* Tieto termíny nadväzujú na termíny *interpunkčné znamienko* a *rozdeľovacie znamienko,* v ktorých určeným členom je zase substantívum *znamienko.* V minulosti sa najprv hovorilo o *rozdeľovacích znamienkach,* potom aj o *rozdeľovacích značkách* alebo *interpunkčných grafických značkách,* no v súčasnosti sa už jednoznačne používajú spojenia so slovom *znamienko* (Dvonč, 1982, s. 208—213). Podobne sa v slovenskej jazykovednej literatúre používal najprv termín *rozoznávacia* alebo *diakritická značka,* novšie iba *diakritické* alebo *rozlišovacie znamienko.* V obidvoch prípadoch ustúpil výraz *značka.* V najnovšom Slovníku slovanské lingvistické terminologie (1. zv., 1977, s. 554) sa k českému termínu *diakritické (rozlišovací) znaménko* uvádza slovenský ekvivalent *diakritické (rozlišovacie) znamienko.* V Slovníku spisovného jazyka českého (4. zv., 1971, s. 796) sa v hesle *značka* s termínom *diakritická* alebo *rozlišovací značka* nestretávame, ale v hesle *diakritický* (1. zv., 1960, s. 313) je termín *diakritické značky* a okrem toho aj termín *diakritické znaménka,* pričom výklad je práve pri termíne *diakritické znaménka.* Do spomínaného Slovníka slovanské lingvistické terminologie sa už český termín *diakritická značka,* príp. aj *rozlišovací značka* nedostal, čo ukazuje, že je tu podobný vývin ako v slovenčine. Ani Česko-slovenský slovník (1979, s. 742) takéto termíny neuvádza (v hesle *značka),* zato v hesle *znamínko,* odb. *znaménko* sa uvádza: lingv. *rozdělovací, interpunkční, diakritická znaménka* a slovenské ekvivalenty *rozdeľovacie, interpunkčné, diakritické znamienka.* V iných slovanských jazykoch sa zväčša používa slovo *znak,* napr. v poľštine *znak diakrytyczny,* v ruštine *diakritičeskij znak,* v ukrajinčine *diakrytyčnyj znak,* v bieloruštine *dyjakrytyčnyj znak,* v bulharčine *diakritičen (različitelen) znak,* v macedónčine *dijakritičen znak,* niekedy sú tu však aj výrazy, ktoré zodpovedajú slovenskému výrazu *znamenie* alebo jeho zdrobnenine, napr. v hornolužickom jazyku je *diakritiske znamješko,* v dolnolužickom *diakritiske znamješko (znamuško),* v slovinčine *diakritično (razločevalno) znamenje* (aj *diakritični znak).* Termíny so slovom *znak* zodpovedajú termínom v niektorých iných jazykoch, napr. v angličtine *diacritic sign (mark),* vo francúzštine *signe diacritique,* v nemčine *diakritisches Zeichen* (pozri v cit. Slovníku slovanské lingvistické terminologie).

Čo sa týka určujúceho člena týchto termínov, je tu vlastne ešte pestrejší stav ako pri určenom člene. J. Damborský používal prídavné meno *rozoznávací* a *diakritický (rozoznávacia značka, diakritická značka),* v ostatnej literatúre sa používajú prídavné mená *diakritický* a *rozlišovací,* zväčša však prídavné meno *diakritický.*

Sumárne možno konštatovať, že v súčasnej slovenskej jazykovede sa ustálilo používanie termínu *diakritické znamienko* alebo *rozlišo-*

vacie znamienko s určeným podstatným menom *znamienko*. Z týchto dvoch podôb sa zasa bežnejšie používa termín *diakritické znamienko* s cudzím prídavným menom *diakritický*, termín *rozlišovacie znamienko* sa používa menej (zvyčajne sa prídavné meno *rozlišovací* dáva do zátvoriek za prídavným menom *diakritický*). Čo sa týka lexikografického spracovania týchto termínov, treba ich uvádzať pri prídavných menách *diakritický, rozlišovací* a pri podstatnom mene *znamienka* so skratkou *lingv.*, prípadne *gram.*, ktoré vymedzujú sféru ich používania (v doterajších slovníkoch nie je to vždy tak).

V súvislosti s používaním termínov *diakritické znamienko* a *rozlišovacie znamienko* sa dotkneme ešte termínu *diakritický pravopis*. Podľa E. Paulinyho (1983, s. 89) *diakritický pravopis* sa vyznačuje tým, že namiesto zložiek sa používajú písmená s rôznymi diakritickými značkami (resp. s rozličnými diakritickými alebo rozlišovacími znamienkami). Používa sa tu termín *diakritický pravopis* s príd. menom *diakritický*. Tento termín používal autor už aj predtým (1938, s. 357) a nachádzame ho aj u B. Letza (1950, s. 68) alebo u Orlovského — Aranya (1946, s. 248) a je aj u Horeckého a Rácovej (1979, s. 31). Nepoužíva sa termín *rozlišovací pravopis* s príd. menom *rozlišovací*. Ak porovnáme termíny *diakritické znamienko* a *rozlišovacie znamienko* na jednej strane a *diakritický pravopis na* druhej strane, je tu „asymetria": *diakritické znamienko — rozlišovacie znamienko*, ale *diakritický pravopis* — Ø.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Veda 1979. 792 s.

DAMBORSKÝ, J.: Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy. 1. Hláskoslovie — Náuka o slove. S mapkou nárečí československých. 5. vyd. Nitra, Š. Huszár 1930. 150 s.

DVONČ, L.: Interpunkčné znamienka v spisovnej slovenčine. Kultúra slova, *16*, 1982, s. 208—213.

HORECKÝ, J. — RÁCOVÁ, A.: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.

LETZ, B.: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1950. 584 s.

ORLOVSKÝ, J. — ARANY, L.: Gramatika jazyka slovenského. Bratislava, Vedecké a umelecké nakladateľstvo J. Orlovského 1946. 264 s.

PAULINY, E.: Dejiny slovenského jazyka. In: Slovenská vlastiveda. Diel 5.

Zv. 1. Literatúra a jazyk. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1948, s. 325—424.
PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 256 s.
POVAŽAJ, M.: Skratky a značky a ich spracovanie v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Kultúra slova, *18*, 1984, s. 225—231.
Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.
Slovník slovanské lingvistické terminologie. 1. Red. A. Jedlička. Praha, Academia 1977. 554 s.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.
Slovník spisovného jazyka českého. Red. B. Havránek — J. Bělič. Praha, Nakladatelství ČSAV — Academia 1960—1971. 4 zv.
Základná jazykovedná terminológia. Sprac. Komisia pre jazykovednú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAVU pod vedením Š. Peciara. Bratislava, Nakladateľstvo SAVU 1952. 64 s.

Slová poraziť/porážať, porážka, porážač, porážkáreň v našej lexike

IVAN MASÁR

1. Lexikálne jednotky *porážač, porážkáreň* ako dve posledné ohnivká derivačného reťazca uvedeného v nadpise čiastočne naznačujú, že v článku sa bude sledovať ten význam nadpísaných slov, ktorým sú spojené s finálnou činnosťou v živočíšnej poľnohospodárskej výrobe. Tieto slová zaradené do príslušného vecného okruhu predstavujú v našej jazykovej kultúre akýsi návratný problém. Istá časť jazykovej praxe totiž neakceptuje v plnom rozsahu hodnotenie skúmaných lexikálnych jednotiek v jazykových príručkách a časopiseckých článkoch (ide o hodnotenie z hľadiska spisovnosti) a neberie do úvahy ani stav v odbornej literatúre, resp. v zákonných predpisoch, kde sa namiesto nich používajú iné jazykové prostriedky.

2. Domovskú príslušnosť uvedených slov v slovnej zásobe slovenčiny spochybňuje samo základné dielo našej lexikografie — Slovník slovenského jazyka (ďalej SSJ). Pri hesle *poraziť/porážať* ako fundujúcom slove celej skúmanej skupiny zachytáva iba význam „premôcť, spôsobiť porážku, zvíťaziť", ďalej pri neosobnej forme slovesa *poraziť* význam „zomrieť na porážku" a „dostať porážku" a napokon zastaraný význam „zasiahnuť, zachvátiť". Význam „usmrtiť, zabiť zviera" sa teda v SSJ neuvádza. So živými a štylisticky nepríznakovými vý-

znamami slovesa *poraziť/porážať* korešponduje aj spracovanie derivátu *porážka* (porov. SSJ 3, s. 291—292); to značí, že význam „zabitie zvieraťa" sa ani tu neuvádza. Heslá *porážač, porážkáreň* sa v slovníku takisto neregistrujú.

Tento stav je istým spôsobom prekvapujúci, pretože pri koncipovaní SSJ boli k dispozícii doklady na sloveso *poraziť* (sedem dokladov), *porážať* (tri), na trpné príčastie *porážaný* (dva), na substantívum *porážka* (dvanásť), na adjektívum *porážkový* (štyri) i na substantívum *porážač* (jeden). Názov miesta *porážkáreň* doložený nie je.

V krátkej charakteristike dokladov je potrebné uviesť, že pochádzajú z obdobia rokov 1940—1954, že väčšina je zo začiatku päťdesiatych rokov z dennej tlače, ostatné sú z knižnej odbornej literatúry a z odborných časopisov. V skrátenom znení uvedieme aspoň niektoré: *treba dať pozor, aby sa koža ošipanej pred porazením nepoškodila; porazili, odobrali alebo odohnali do Nemecka 7 miliónov koní; ošípané porazil bez zakáľacieho povolenia; ak sú príznaky choroby, treba dať kravu poraziť; predpisy o prehliadke ... zvierat, ktoré sa majú poraziť; zvieratá nemocné je zakázané porážať; ... v ktorých sa porážal jatočný dobytok; musia ho* (dobytok) *porážať a doma konzumovať; pri dvíhaní porážaného dobytka; množstvo porážaných prasiec; na väčších jatkách odovzdávajú porážači bravčové chlpy; kruponovanie sa vykonáva v porážkových strediskách; priemerná porážková váha; ak majú byť použité* (črevá) *deň alebo dva po porážke; dani z mäsa nepodliehajú porážky drobného dobytka; v prípade núdzovej porážky plemenníkov; na porážky dobytka majú v Dánsku 62 družstiev; po porážke zvieraťa používa sa nielen koža.*

Vzniká otázka, prečo sa tieto doklady nebrali do úvahy, prečo sa v príslušných heslách na ich základe v akejkoľvek podobe nezaznamenali v SSJ. Odpoveď treba hľadať v tom, že paralelne so zhromažďovaním dokladového materiálu a koncipovaním SSJ sa rozvíjala činnosť terminologických komisií, ktoré vypracúvali pojmové sústavy jednotlivých odborov, revidovali nevhodné názvy a kodifikovali namiesto nich iné. Výsledky práce komisií publikované najčastejšie v terminologických slovníkoch alebo v čiastkových terminologických súpisoch v časopise *Slovenské odborné názvoslovie* brali do úvahy aj autori SSJ. V prípade, ktorý sa tu sleduje, rešpektoval autor hesiel *poraziť, porážka* Právnický terminologický slovník (ďalej *PTS*), kde je takéto heslo: *„porážanie dobytka* spr. *zabíjanie dobytka, porážka zvieraťa* spr. *usmrtenie zvieraťa"* (c. d., s. 90). Z tohto údaja urobil logický záver, že ak v príslušnom význame nie je správne slovo *porážanie,* nemôže byť správne ani sloveso *porážať,* resp. *poraziť.* Zhodný postoj k uvedeným slovám, ako má PTS, nachádza sa aj v niektorých jazykových príručkách (Zauner, s. 325) a v odborných časopi-

soch, kde sa o nich píše napr. toto: „Názvy *‚porážka, porážkáreň, porážanie'* nie sú správne, lebo v slovenčine sa slovo *porážka* používa v súvislosti s bojom, športom alebo v lekárskej terminológii *(srdcová porážka, mozgová porážka)*. Tento názov nie je vhodnou náhradou za výraz *zabíjanie*. Treba používať podobu *zabíjanie*, a nie *‚porážanie'*, *bitúnok*, a nie *‚porážka'* ani *‚porážkáreň'*. Názov *‚porážka'* neobstojí ani na úkon, resp. technologický postup, pri ktorom sa hydina barbarsky usmrcuje prerezaním krčnej tepny ..." (Okál, 1959, s. 251).

Ako vidieť, tvrdenia o nesprávnosti slov *porážať, porážka, porážkáreň* sa podávajú ako nezvratné bez hlbšej slovotvornej či sémantickej analýzy, bez ohľadu na ich doloženosť v slovníkovom materiáli, t. j. bez hlbšej jazykovednej argumentácie. Veď napr. okolnosť, že sa konkrétne slovo používa v jednom alebo dvoch významoch, nie je presvedčivým dôvodom na to, aby sa odmietalo jeho používanie aj v ďalších významoch. Korene odmietavého postoja k týmto slovám očividne vyrastajú z jazykového povedomia všetkých autorov (pripomíname, že aj PTS, aj SSJ sú kolektívne lexikografické diela), ktorí sa mali s nimi primeraným spôsobom vyrovnať. V ich povedomí sa činnosť spojená s finálnou prácou okolo úžitkových zvierat, t. j. s ich usmrcovaním a spracovaním, nespájala so slovesom *poraziť* ako kľúčovým slovom východiskového reťazca, lež so slovesom *zabiť, zabíjať*. Z nárečového výskumu sa ukazuje, že tento fakt nemožno charakterizovať ako idiolekt autora či uzavretej menšej skupiny autorov, teda ako jazykový jav charakteristický pre istého jednotlivca, resp. menšiu uzavretú skupinu jednotlivcov, ale že ide o vec s oveľa širšou platnosťou. V nárečovom materiáli Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sú totiž pod heslom *zabíjačka* doklady na slovesá *zabíjať* (tých je najviac), *zakáľať*, ale niet dokladov na sloveso *poraziť*, resp. substantívum *porážka*. Z výpovedí respondentov možno doložiť len vyjadrenia *budeme zabíjať, zabiť brava nožom, zaklať nožom, pichnúť* atď. Slovesá *zaklať, zabiť* sú rozšírené na celom jazykovom území Slovenska. Na ilustráciu uvádzame dva úplné doklady z východného a západného Slovenska: *sviňu zvaľiľi a jeden ju zakľul* (Dlhá Lúka, okres Bardejov); *keť je dobre vikřmené, uš sa ide zabíjat* (Hlboké, okres Senica). Jednoducho a zjednodušene možno povedať, že heslá *poraziť* a *porážka*, resp. sledované významy týchto slov sa v SSJ nespracovali aj napriek spomínanej doloženosti preto, lebo „u nás sa tak nehovorí". Výrečný je v tejto súvislosti fakt, že pre tú istú príčinu nie je v SSJ zachytený ani ďalší význam slovesa *poraziť*, význam „zoťať, sťať", na ktorý sú v slovníkovej kartotéke dva doklady: *napadnuté stromy porazia* (odborná práca z r. 1949); *V Holandsku dodnes dodržiavajú slávnosť pálenia stromu, ktorý porazia v hore* (Pravda, 1948).

3. Je celkom prirodzené, že uvedené postoje ku skúmaným slovám a spracovanie hesiel *poraziť, porážka* v SSJ sa odrazilo v mnohých publikáciách vydaných po vyjdení SSJ. Vo viacerých syntetických odborných prácach o chove domácich úžitkových zvierat sa zásadne používa sloveso *zabiť, zabíjať* a slovesné podstatné meno *zabitie: Podľa štatistických údajov v r. 1958 bolo zabitých v celoslovenskom meradle do váhy 90 kg len 11,4 % ošípaných, vo váhe od 90 do 110 kg 52 % a nad 110 kg 34,8 % ošípaných. V budúcnosti sa ráta s tým, že prevažná časť jatočných ošípaných sa bude zabíjať vo váhovej kategórii okolo 100 kg* (Chov ošípaných, s. 134). Výberovo uvádzame z tejto publikácie ešte dva kontexty: *výťažnosť a straty na váhe pri zabití; výťažnosť je váha zabitej a vychladnutej ošípanej bez vnútorností* (s. 136). Takisto výberovo a v maximálne zredukovanej podobe uvádzame doklady na slová *zabiť, zabitie* z ďalšej odbornej práce: *výsledky zabitia, zabitie oviec, po zabití zvieraťa, zabité dňa,* (ovce a škopy) *pokusne zabité na začiatku, na zabitie sa jahňatá a ovce vybrali tak ..., živá váha pred zabitím, zaobchádzanie so zvieratami pred zabitím, na akosť mäsa po zabití vplýva* (Chov oviec, z kontextov na s. 214—238).

Ešte väčšiu celospoločenskú závažnosť a širšiu pôsobnosť ako odborné práce majú základné zákonné predpisy týkajúce sa poľnohospodárskej výroby. Vo vyhláške č. 123/1976 Zb., ktorou sa upravujú základné podmienky o dodávke poľnohospodárskych výrobkov, používa sa v zhode s jazykovými príručkami a príslušnou odbornou literatúrou slovo *zabitie,* a nie *porážka.* V § 68 je viac kontextov s dvojslovným spojením *kontrolné zabitie,* § 70 má nadpis *Nevyhnutné zabitia* a v texte tohto paragrafu sa používa aj sg., napr.: *Veterinárny lekár posúdi, či mäso z nevyhnutného zabitia je požívateľné, podmienečne používateľné alebo nepožívateľné* (Zbierka zákonov 1976, s. 617). Slovné spojenie *kontrolné zabitie* sa v platnosti odborného termínu kodifikovalo aj v terminologických slovníkoch. Napr. Český a slovenský terminologický slovník. Chov skotu (1976) ako slovenský ekvivalent českého viacslovného termínu *kontrolní porážka jatečného skotu* uvádza termín *kontrolné zabitie jatočného dobytka* (s. 112). Analogický je stav v dvojjazyčných slovníkoch konfrontujúcich slovnú zásobu našich národných jazykov. V relatívne novom Česko-slovenskom slovníku (s. 370—371) sa pri slovese *porazit* ako jeden zo slovenských ekvivalentov uvádza sloveso *zabiť* (s doplňujúcim vysvetlením *dobytok na bitúnku),* ako ekvivalent slova *porážka* synonymický rad *usmrtenie, zabitie, zabíjanie* s tým istým doplnkom ako pri slovese. Heslá *poraziť, porážka* neregistruje vo význame, o ktorý tu ide, ani Slovensko-český slovník (Gašparíková — Kamiš, 1967; pozri heslá *porazenie, porazený, poraziť, porážka, zabiť, zabitie,* s. 421, 725).

Lenže aj napriek týmto zisteniam o východiskových slovách z hľadiska ich spisovnosti jestvujú nielen publicistické, ale aj niektoré odborné texty (porov. Okál, 1969, s. 46), kde sa používajú práve odmietané, a nie odporúčané slová. V popularizačných publikačných orgánoch slovenskej jazykovedy sa na to reaguje opätovnými upozorneniami na nevhodnosť používania výrazov *porážkáreň, porážač, porážať* namiesto *bitúnok (jatky), zabíjač, zabíjať* (Považaj, 1973), resp. odmietaním vyjadrení ako *ovce museli byť odporazené, porazené ovce* a pripomenutím spisovných pendantov takýchto vyjadrení (porov. Okál, 1982, s. 365—368). Okrem publicistiky a odbornej literatúry zjaví sa niekedy sloveso *poraziť/porážať* aj v umeleckej literatúre. V najnovšej slovníkovej excerpcii JÚĽŠ SAV je doložené troma dokladmi, pričom jeden je z autorskej reči, dva z dialogických pasáží textu: *Ešte v tú noc ich* (zvieratá) *s Riečanom porazili...* (Ballek). — *Keď mi vojaci odoženú alebo ... porazia a zjedia všetok dobytok ... bude neskoro.* (Ťažký). — *Teraz nechajte bitúnok bitúnkom, vy tu nebudete porážať voly...* (Tallo). Slová *porážka, porážač, porážkáreň* v novej excerpcii doložené nie sú.

4. Aby sa závery o postavení skúmaných slov v slovnej zásobe slovenčiny nerobili len na základe ich doloženosti v literatúre a tradičných postojov k nim v slovníkoch a článkoch, urobil sa na vybranom pracovisku (Generálne riaditeľstvo Západoslovenského mäsového priemyslu v Bratislave) prieskum, ktorého výsledok zhŕňame takto:

a) Činnosť, ktorou sa získava z úžitkových zvierat mäso, nazýva sa *zabíjanie;* českú vetu z podnikovej normy používanej aj v slovenských prevádzkach mäsového priemyslu — ide o vetu *Maso se získá poražením* — preložil opýtaný takto: *Mäso sa získa zabitím/zabíjaním.* Na otázku, či sa v tejto súvislosti nepoužíva sloveso *poraziť/porážať,* odpovedal respondent záporne.

b) Priestor, kde sa zvieratá usmrcujú, nazýva sa *porážka;* rozoznáva sa *hovädzia, ovčia, bravčová* atď. *porážka.* Na otázku, prečo sa upustilo od tradičného názvu *jatky,* respondent odpovedal, že názov *porážka* je v zhode s príslušnými názvoslovnými normami. Kontrolou jednej takejto normy sa však ukázalo, že informácia respondenta nebola presná. Normy sú písané po česky a názov *porážka* sa v nich používa vo význame „zabíjanie", nie vo význame „priestor, resp. prevádzka, kde sa usmrcujú úžitkové zvieratá"; jednoznačne to potvrdzujú takéto kontexty: (hmotnosť mäsa) *zjišťuje se vážením v teplém stavu ihned po ukončení porážky; kontrolní porážky* (porov. ČSN 46 6160, s. 1, 3). Názov *porážkáreň* vo význame „priestor, kde sa zabíjajú zvieratá" sa v podniku nepoužíva.

c) Na otázku, ako sa nazýva pracovník, ktorý zabíja úžitkové zvieratá, respondent odpovedal, že je to *porážač.* Názov *zabíjač* nielenže

sa nepoužíva, ale sa odmieta ako odiózny, spoločensky diskriminujúci.

5. Ukazuje sa, že na pomenovanie činnosti, ktorou sa usmrcujú úžitkové zvieratá, používa sa jednotne sloveso *zabiť/zabíjať* v slovenských nárečiach, v základných syntetických odborných prácach, v jazykových a terminologických slovníkoch, v najnovšom zákonnom predpise, ba aj v prevádzkovej praxi. Bolo by celkom logické a terminologicky výhodné, keby sa z tohto faktu vychádzalo pri navrhovaní ďalších potrebných derivátov. Sloveso *zabíjať* má totiž terminologickú vlastnosť nosnosti (derivatívnosti), t. j. dá sa od neho utvoriť názov miesta *(zabijáreň)* aj názov osoby *(zabíjač)*, ktorý sa navrhol pred niekoľkými rokmi (porov. Považaj, 1973). Pravda, pri takomto riešení sa vyraďuje z používania tradičný názov *jatky* ako pomenovanie miesta, kde sa zabíja dobytok (porov. SSJ 1, s. 637), a tým sa do istej izolácie dostáva široký okruh termínov *(jatočné zvieratá, jatočná hmotnosť, jatočná výťažnosť, jatočný dobytok, jatočné ovce, jatočná hydina* atď.). Prieskumom sa potvrdilo, že názov osoby *zabíjač* sa v prevádzkovej praxi neakceptuje. Zabúda sa pritom na možnosť podstatne oslabiť negatívne vlastnosti tohto názvu genitívnym prívlastkom (porov. *zabíjač — zabíjač zvierat)*. Zdá sa však, že potreba mať názov osoby s takouto úzkou špecializáciou nie je natoľko akútna, ako sa niekedy predpokladá. Táto pomenúvacia potreba sa totiž často uspokojuje aj všeobecnejšími „nešpecializovanými" názvami *robotník, pracovník, zamestnanec,* napr.: *Omráčené zviera sa položí chrbtom do korýtka, pričom jeden zamestnanec ho pridrží za nohy, a druhý vykoná vykrvovací vpich týmto spôsobom* (Chov oviec, s. 215).

6. Výskyt slov *poraziť/porážať, porážka, porážač, porážkáreň* v časti našej jazykovej praxe kvalifikujeme ako reflex ustavičných a intenzívnych jazykových kontaktov medzi češtinou a slovenčinou. V skúmanej skupine slov sa „sila" partnerstva obidvoch jazykov prejavuje tým, že sa v časti jazykovej praxe oslabuje monopolné postavenie aj takej pevne zafixovanej lexikálnej jednotky, ako je v slovenčine sloveso *zabíjať* vo význame „usmrcovať úžitkové zvieratá" a popri tom aj postavenie ďalších tradičných názvov súvisiacich s touto činnosťou *(jatky)*. A napokon sa prejavuje tým, že sa preberá názov *porážač* vnímaný v porovnaní s názvom *zabíjač* ako jemnejší. Ak sa v rámci starostlivosti o spisovnú slovenčinu a slovenskú odbornú terminológiu vyslovuje s týmto procesom nesúhlas, nemalo by sa za tým vidieť ani obranárstvo, ani rezíduá xenofóbneho purizmu, lež prejav celkom prirodzených „delimitačných tendencií" (porov. Jelínek, 1979, s. 140). Ak sa pri práci v jazykovej kultúre poukazuje na potrebu rešpektovať vžité domáce prvky, je to aj prejav tendencií

rozvíjať a zveľaďovať jazyk ako dedičstvo minulých generácií. Ide o tendencie zabezpečujúce jazyku predpoklady, že v základnej slovnej zásobe zostane sám sebou. V zhode s týmito tendenciami nemožno lexikálne jednotky *poraziť/porážať, porážka, porážač, porážkáreň* zaradiť do slovnej zásoby slovenčiny ináč ako nespisovné profesionalizmy.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

Česko-slovenský slovník. 2. vyd. Bratislava, Veda 1981. 792 s.

Český a slovenský terminologický slovník. Chov skotu. Praha, Ústav vědecko-technických informací 1976. 353 s.

GAŠPARÍKOVÁ, Ž. — KAMIŠ, A.: Slovensko-český slovník. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1967. 812 s.

Jatečná prasata. Československá státní norma 46 6160. Schválená 27. 3. 1974 b. 7 s.

JELÍNEK, M.: Purizmus. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 140—141.

KARAKOZA, A. a kol.: Chov ošípaných. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1963. 363 s.

Kol.: Špeciálna zootechnika. Chov oviec. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1962. 750 s.

OKÁL, A.: Poznámky k hydinárskemu názvosloviu. Slovenské odborné názvoslovie, *7*, 1959, s. 249—251.

OKÁL, A.: Niekoľko odborných názvov súvisiacich s činnosťou hydinových jatiek. Kultúra slova, *3*, 1969, s. 46—50.

OKÁL, A.: Ovce sa neodporážajú ani neporážajú. Kultúra slova, *16*, 1982, s. 365—366.

POVAŽAJ, M.: Poraziť — či zabiť dobytok? Práca, 6. 8. 1973, s. 3.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

Vyhláška Federálneho ministerstva poľnohospodárstva a výživy č. 123/1976 Zbierky zákonov o základných podmienkach dodávky poľnohospodárskych výrobkov a potrieb (vydaná 20. októbra 1976).

ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 2. vyd. Martin, Osveta 1958. 468 s.

Ks

O novej horolezeckej disciplíne

SLAVO ONDREJOVIČ

Nie je to tak dávno, čo sme v našom časopise predstavovali horolezeckú disciplínu *skalolezectvo,* resp. *skalolezenie* a hodnotili jej názov z jazykového hľadiska (Ondrejovič, 1978).[1] Najnovšie vznikla potreba znova sa pristaviť pri horolezectve a zaujať stanovisko k ďalšej horolezeckej disciplíne, ktorá sa u nás rýchlo rozširuje pod názvom *liepanie,* resp. *bouldering.*

Najprv uvedieme niekoľko všeobecných údajov o horolezectve a o jeho odvetviach s cieľom určiť miesto novej disciplíny medzi ostatnými horolezeckými činnosťami. V horolezectve došlo najmä v poslednom čase k výrazným premenám, čo muselo mať za následok aj nevyhnutné posuny v náplni termínu *horolezectvo.* Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 510) vykladá ešte *horolezectvo* ako druh športu, pri ktorom sa vystupuje na vyššie vrchy a nedostupné štíty, pričom ako synonymné uvádza výrazy *vysokohorský šport, alpinistika.* Vcelku sa tu podáva výstižný výklad slova *horolezectvo,* pravda, len z hľadiska času, v ktorom bolo dané heslo skoncipované. Z pohľadu súčasného horolezeckého športu je toto určenie úzke, lebo vyhovuje len pre disciplíny tzv. *výškového horolezectva.* Novšie sa tu objavuje totiž *skalolezectvo/skalolezenie, pieskovcové lezenie* (slang. *pieskárstvo), výškové horolezectvo* sa fixne rozčlenilo na *klasické, skialpinizmus, škótske ľadové lezenie, himalajizmus* a pribudol aj *bouldering — liepanie.*[2] Preto pokladáme pre horolezectvo za vyhovujúcejšie napr.

---

[1] V spomínanej poznámke sme odporúčali dávať prednosť názvu *skalolezectvo* pred *skalolezením,* a to so zreteľom na to, že je utvorený rovnako ako *horolezectvo, povrazolezectvo,* príp. *jazdectvo, vodáctvo* a nejestvuje *horolezenie, povrazolezenie* atď. Dnes, keď sa už doklady značne rozšírili, možno však zistiť, že výrazy *skalolezectvo* i *skalolezenie* sa používajú paralelne (niekedy dokonca v rámci toho istého textu). Neprevláda ani jeden, a preto ich treba zrejme v súčasnosti hodnotiť ako variantné pomenovania.

[2] Ide tu teda jednak o lezenie na skalách vysokých najviac niekoľko desiatok metrov, potom o niekoľkostometrové výstupy, napr. v Tatrách (v poľštine má toto lezenie aj osobitný názov: *taternictwo), (ski)alpinizmus,* čo nie je lezenie iba v Alpách, ale na stredných vrchoch vôbec, napr. aj na Kaukaze (štíty sa tu zdolávajú kombinovaným skalno-ľadovcovým lezením, preto je možné alpinizmus pestovať len na vrchoch s ľadovcami) a napokon *himalajizmus,* ktorý predstavuje horolezectvo v najvyšších nadmorských výškach v oblasti Himalájí.

Posun vo význame nastal okrem *horolezectva* aj pri termíne *skialpinizmus,* lebo kým pred istým časom sa ním označovalo každé vysokohorské lyžovanie, t. j. vysokohorská lyžiarska turistika i horolezectvo s lyžami (v alpských

také určenie, ktoré ho definuje ako „športové lezenie v prírodnom skalnom, ľadovom, snehovom alebo kombinovanom teréne, ktorý má istý stupeň obťažnosti".

Vráťme sa však k pomenovaniam *bouldering* a *liepanie*. Čo sa za týmito výrazmi skrýva, možno sa dozvedieť podrobne napr. z článkov I. Kollera (1981, 1984) a I. Diešku (1984). Veľmi stručne sa dá povedať, že ide o súťažnú horolezeckú disciplínu, pri ktorej je dôležitý jednak čas (čas je rozhodujúci z horolezeckých disciplín ešte pri skalolezení a jednej forme skialpinizmu), za ktorý súťažiaci absolvujú vytýčenú trasu, a jednak vytyčovanie trasy (ide o snahu pripraviť pre spolusúťažiacich takú trasu, ktorá je čo najobťažnejšia, ale po ktorej je jej autor ešte schopný vyliezť). Súťaží sa teda v tvorbe trás, tzv. liepakov, aj v ich preliezaní. V tvorbe liepakov víťazí ten, kto pripraví trasu, ktorú prelezie najmenší počet súťažiacich, a v ich preliezaní zasa ten, čo prelezie najviac liepakov. Celkový výsledok sa určuje sčítaním umiestnení v obidvoch súťažiach.

V článkoch informujúcich o tomto druhu športu sa vyskytujú aj ďalšie odvodeniny od slova *liepanie,* najmä už spomínaný *liepak* (je to homonymné označenie trasy i jej tvorcu) a adjektíva *liepacký, liepakársky, liepakový* a pod.

Keď hovoríme o liepaní, musíme sa zároveň vysloviť aj o boulderingu. *Liepanie* a *bouldering* sú totiž dva horolezecké športy, ktoré majú k sebe veľmi blízko, ale ako ukazuje napr. I. Koller (1981), predsa nie sú totožné. *Boulder* znamená po anglicky „balvan" a *bouldering* je potom niečo ako „lezenie po balvanoch". V tom, že v danom prípade ide o lezenie po menších skalách maximálne do výšky jednej lanovej dĺžky, t. j. o lezenie nízko nad zemou s možnosťou zoskoku pri neúspešných pokusoch, príp. aj s istením pomocou lana zhora, ide o šport rovnaký s liepaním. Rozdiel medzi liepaním a boulderingom však možno vidieť v tom, že kým liepanie (podobne ako skalolezenie) sa doteraz chápalo ako príprava na ďalšiu horolezeckú činnosť, severoamerický bouldering je oddávna samostatnou kategóriou. I. Dieška v knihe *Horolezectvo zblízka* (1984) o tom píše: „Slovenskí horolezci bouldering poznajú už od päťdesiatych rokov, i keď len ako formu rozptýlenia alebo tréningu na cvičných skalách. Za jednu z prvých boulderových ciest sa pokladá tzv. Cesta reprezentantov na Jastrabích skalách v Malých Karpatoch ... prekliesnená Jozefom Psotkom, ktorá má podľa severoamerickej stupnice hodnotu 5.8. V šesťdesiatych rokoch preliezla skupina Pavúci na skalách v

---

krajinách je to tak podnes), objavila sa už aj pretekárska forma skialpinizmu (podrobne o tom porov. Dieška, 1984, s. 168—172). Preto sa v súčasnosti rozlišuje tzv. *klasická* a *pretekárska forma skialpinizmu.*

okolí Bratislavy viacero liepakov s tým istým ohodnotením. Zatiaľ športovo najhodnotnejšie a najťažšie bouldre na Slovensku nájdeme v oblasti Poľany na Kalamárke, kde bola pravdepodobne po prvý raz dosiahnutá úroveň 5.10 (Igor Koller). Liepakové problémy má takmer každá cvičná skala, ale za vyjadrením zmyslu boulderingu musíme putovať do USA" (s. 157).

V uvedenom úryvku je nápadné striedanie výrazov *bouldre* a *liepaky, bouldrové* a *liepakové (cesty, problémy)*, z čoho by mohlo vyplývať, že autor nevidí zásadnú odlišnosť medzi boulderingom a liepaním. Posledná veta z uvedenej pasáže to však nepotvrdzuje, lebo sa tu znova pripomína odlišná funkcia týchto dvoch športov, jedného prípravného *(liepanie)* a druhého samostatného, pri ktorom sa plne demonštruje fyzická zdatnosť a lezecké umenie na to špecializovaných horolezcov *(bouldering)*. K tomu však treba nevyhnutne dodať, že čím ďalej tým viac sa tento rozdiel stiera. Aj u nás sa už totiž usporadúvajú pravidelné súťaže v liepaní, pričom niektoré takéto akcie majú dokonca ráz medzinárodných podujatí (porov. Koller, 1984). Liepanie teda aj v Československu prestáva mať výlučne cvičný alebo rekreačný charakter.

Dnes však predsa len treba zrejme ešte hodnotiť tieto dve disciplíny ako netotožné, z čoho vyplýva, že sú pre ne potrebné aj dva odlišné názvy. Pozrime sa preto bližšie na ich vhodnosť aj z inej stránky. Slovník slovenského jazyka slovo *liepanie,* pravdaže, ešte neuvádza, má iba sloveso *liepať sa* a označuje ho ako expresívne. Pri anketovaní sme zistili, že „nehorolezci" rovnako pociťujú aj slovesné podstatné meno *liepanie,* ktoré sa im zdá príliš expresívne na to, aby mohlo slúžiť ako neutrálny termín. Na otázku, či slovo *liepanie* môže fungovať ako termín, neodpovedali rovnako ani aktívni pestovatelia tohto športu. Odpovede, ktoré sme dostali, možno rozčleniť do troch skupín: 1. výraz *liepanie* nie je vhodný pre svoju expresívnosť a treba ho nahradiť výrazom *bouldering;* ešte jednoznačnejšie to platí pri jeho ďalších odvodeninách: *liepak* = boulderista, *liepacký, liepakový, liepakársky* = boulderový,[3] 2. slovo *liepanie* a jeho odvodeniny nemožno (zatiaľ) použiť ako termín, ale ani ho nahradiť názvom *bouldering,* lebo sa ním pomenúva iná disciplína a 3. výraz *liepanie* sa už stal termínom a niet nijakých zásadných prekážok pri jeho používaní ani v odborných textoch.

Hoci táto tretia skupina odpovedí nie je najpočetnejšia, v jej prospech by mohla hovoriť skutočnosť, že výraz *liepanie* a jeho odvodeniny sa uvádzajú čoraz častejšie bez úvodzoviek u čoraz väčšieho

[3] Podľa modelu *kemping, kempingový* by sa dala pri *bolderingu* očakávať aj adjektívna forma *boulderingový,* ale doteraz sme sa s ňou nikde nestretli.

počtu autorov. Mohlo by tu ísť preto o premenu neterminologického, pôvodne slangového pomenovania na pomenovanie terminologické v dôsledku toho, že došlo k zmene aktivity prípravného a cvičného rázu na samostatnú disciplínu, o ktorú je čoraz väčší záujem. Je pritom známe, že na termín sa kladú isté požiadavky, ako je jednoznačnosť, presnosť, ustálenosť, neexpresívnosť a pod., ale v praxi sa vyskytujú i termíny, ktoré nevyhovujú niektorej z uvedených podmienok a predsa dobre slúžia svojmu cieľu (porov. Hauser, 1980, s. 33). Napr. istý zvyšok expresívneho charakteru je aj v niektorých zoologických názvoch, ktoré majú mimo terminologického použitia výrazné expresívne zafarbenie, expresívne sú aj mnohé deminutíva, ale ak fungujú ako termíny, tento príznak strácajú *(lopatka, bubienok, nákovka)*. V terminologickom použití sa neutralizujú aj silne obrazné alebo expresívne výrazy typu *spiace údaje, údaje čakajúce v rade* (v kybernetike), *trepotanie, trepanie, bzučanie* (v aviatike), *vstrebať sa, vstrebávať sa* (v lekárstve). Celkom zjavne tu dochádza k deetymologizácii a zároveň deexpresivizácii, dané výrazy sa stávajú postupom času celkom nocionálnymi názvami. Takýto proces prebieha aj v prípade názvu (termínu) *liepanie*.

Pokúsme sa zhrnúť: Voľné lezenie na nižších skalách (zväčša bez lana) vstúpilo ako rovnoprávna disciplína do zväzku horolezeckých disciplín. Aj keď v najčistejšej forme stále ostáva severoamerickou disciplínou, preniklo už do Európy a rýchlo sa presadzuje aj u nás. Je zrejme nevyhnutné chápať ešte náš variant v porovnaní s americkým variantom ako niečo špecifické, s čím súvisí požiadavka pomenovať ho osobitným názvom. Zatiaľ však túto vec nie je možné z jazykového hľadiska jednoznačne uzavrieť. Musí ešte zrejme prejsť istý čas, kým sa ukáže, či je reálne splynutie americkej a európskej obmeny tohto športu. V prípade, že by sa tak stalo, vystačil by na jeho pomenovanie jeden názov, ale ani tak nie je isté, čo by bolo výhodnejšie, či názov *bouldering,* ktorý síce naznačuje pôvod tejto disciplíny, ale ostane z hľadiska formy exkluzívny a užšej verejnosti nezrozumiteľný, alebo názov *liepanie,* ktorý je domáci, ale zatiaľ má ešte istý príznak expresívnosti. Ukázali sme, že aj napriek tomu by bol príklon k domácemu názvu možný.

Osobitný problém vyplýva ešte z potreby ustáliť aj ďalšie deriváty, ako je činiteľské meno *liepak* (ženské prechýlené meno by muselo byť *liepačka,* čo je pomenovanie iste ešte expresívnejšie než *liepanie*[4]) a odvodené príd. meno; tu možno vybrať niektorú z troch používa-

[4] Navyše vzhľadom na to, že príponou *-ačka* sa v slovenčine tvoria aj názvy dejov, výrazy *liepačka* a *liepanie* by si mohli konkurovať.

ných podôb: *liepacký, liepakový, liepakársky.* Z toho plynie nevyhnutnosť znovu sa v budúcnosti vrátiť k posúdeniu danej čeľade výrazov z jazykového hľadiska.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

DIEŠKA, I.: Horolezectvo zblízka. Bratislava. Šport 1984. 304 s.
HAUSER, P.: Nauka o slovní zásobě. Praha. Státní pedagogické nakladatelství 1980. 192 s.
KOLLER, I.: Americký „bouldering" a slovenské „liepanie". Krásy Slovenska, *58,* 1981, č. 2, s. 32—33.
KOLLER, I.: Malokarpatský paroh = preteky v liepaní. Krásy Slovenska, *61,* 1984, č. 3, s. 40—41.
ONDREJOVIČ, S.: Skalolezec, skalolezectvo. Kultúra slova, *12,* 1978, s. 312—313.
Slovník slovenského jazyka 1. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959.

*Základné názvy z fyziky**

Všeobecné pojmy

hmota = matéria
1. filozofická kategória, ktorá označuje objektívnu realitu jestvujúcu nezávisle od nášho vedomia a odrážajúcu sa v ňom,
2. vo fyzike objektívna realita, ktorá je nositeľom fyzikálnych vlastností

látka
forma hmoty tvorená súhrnom diskrétnych útvarov, ktoré majú pokojovú hmotnosť

pole
forma hmoty, ktorá sprostredkuje silové pôsobenie medzi fyzikálnymi objektmi

---

* Pod týmto názvom sme uverejňovali súpis fyzikálnych termínov a ich definícií ako výsledok práce názvoslovnej komisie pri Jednote slovenských matematikov a fyzikov SAV (pozri Kultúra slova, *9,* 1975, s. 168—173; *10,* 1976, s. 343—351; *11,* 1977, s. 352—356; *12,* 1978, s. 346—354; *15,* 1981, s. 164—175 a 345—359. Publikovaný súpis je pokračovaním v tejto práci.

pole fyzikálnej veličiny
priestorovo rozložený súbor hodnôt fyzikálnej veličiny
teleso
priestorovo vymedzený objekt látkovej povahy
fyzikálne teleso
teleso, ktorého vlastnosti skúma fyzika
dej
sled časových zmien hmoty
jav = úkaz
vonkajší prejav hmoty prístupný pozorovaniu
fyzikálny jav
fyzikálne pozorovaný jav
skúsenosť = empíria
poznanie prostredníctvom zmyslov
fyzikálne pozorovanie
pozorovanie, ktorým sa získavajú fyzikálne poznatky
pokus = experiment
skúmanie javu za zámerne upravených podmienok
náuka
súbor usporiadaných poznatkov určitého vedného odboru
vedný odbor
oblasť vedy s vymedzeným predmetom skúmania
fyzikálna hypotéza = fyzikálna domnienka
predpoklad, na základe ktorého závery urobené o fyzikálnych javoch nemožno považovať za plne dokázané
zákon
matematické alebo slovné vyjadrenie základných závislostí fyzikálneho deja od podmienok, za ktorých dej prebieha
teória
zovšeobecnený, vnútorne usporiadaný súbor overených poznatkov
princíp
základný postulovaný predpoklad teórie, z ktorého vyplývajú dôsledky neprotirečiace skúsenosti
fyzikálna rovnica
matematické vyjadrenie vzťahov medzi fyzikálnymi výrazmi
fyzikálny výraz
matematický zápis fyzikálnej veličiny
fyzikálny vzťah
závislosť medzi fyzikálnymi výrazmi
fyzikálny vzorec
formálny zápis vzťahov medzi fyzikálnymi výrazmi
fyzikálna veličina
pojem umožňujúci kvalitatívny a kvantitatívny popis fyzikálneho javu
veličina
pojem umožňujúci kvalitatívny a kvantitatívny popis javu
číselná hodnota fyzikálnej veličiny
číslo určujúce kvantitatívny vzťah fyzikálnej veličiny k príslušnej jednotke

jednotka fyzikálnej veličiny = fyzikálna jednotka
referenčná veličina umožňujúca kvantitatívne stanovenie fyzikálnej veličiny

základná veličina
jedna zo súboru veličín zvolených za nezávislé v rámci daného systému poznatkov

sústava jednotiek
definovaný súbor jednotiek

základná jednotka
jednotka základnej veličiny

medzinárodná sústava jednotiek = sústava SI
sústava jednotiek, v ktorej sú základnými jednotkami *kilogram, meter, sekunda, ampér, kelvin, kandela* a *mol*

základné jednotky sústavy SI
medzinárodne dohodnuté jednotky *meter, kilogram, sekunda, ampér, kelvin, mol, kandela*

doplnkové jednotky sústavy SI
radián, steradián

odvodené jednotky sústavy SI
súbor jednotiek odvodených zo základných jednotiek SI pomocou fyzikálnych zákonov

vedľajšie jednotky
jednotky nepatriace do SI, ktorých používanie povoľuje norma z praktických dôvodov

rozmer fyzikálnej veličiny
symbolický výraz vyjadrujúci vzťah veličiny k základným veličinám

fyzikálne meranie
zisťovanie hodnôt fyzikálnych veličín

metóda merania = meracia metóda
spôsob zisťovania hodnôt veličín

priama meracia metóda
postup, ktorým sa získa hodnota meranej veličiny priamo v jej jednotkách

nepriama meracia metóda
postup, ktorým sa získa hodnota meranej veličiny výpočtom z hodnôt iných nameraných veličín

relatívna meracia metóda
postup, pri ktorom sa porovnáva meraná veličina so zvolenou veličinou rovnakého druhu

komparačná meracia metóda = porovnávacia meracia metóda
postup, ktorým sa získa hodnota meranej veličiny na základe porovnávania

substitučná meracia metóda = nahradzovacia meracia metóda
postup, ktorým sa získa hodnota meranej veličiny nahradením známou hodnotou tej istej veličiny zvolenou tak, aby na indikačnom zariadení vyvolala rovnaký účinok ako hodnota meranej veličiny

kompenzačná meracia metóda = vyrovnávacia meracia metóda
postup, ktorým sa získa hodnota meranej veličiny tak, že jej účinok sa vyrovnáva (kompenzuje) známym účinkom porovnávacej veličiny

výchylková meracia metóda
porovnávacia meracia metóda, pri ktorej sa hodnota meranej veličiny určuje výchylkou indikačného zariadenia
diferenčná meracia metóda = rozdielová meracia metóda
postup, pri ktorom sa meria rozdiel meranej hodnoty veličiny a známej hodnoty veličiny
nulová meracia metóda
meracia metóda, pri ktorej sa rozdiel medzi hodnotou meranej veličiny a známou hodnotou tej istej veličiny vyrovnáva na nulu
interpolačná meracia metóda
postup, ktorým sa získa hodnota meranej veličiny medzi jej dvoma nameranými hodnotami na základe danej funkčnej závislosti
extrapolačná meracia metóda
postup, ktorým sa získa hodnota meranej veličiny mimo intervalu nameraných hodnôt na základe danej funkčnej závislosti
vektorová veličina
veličina, ktorej treba priradiť vektor
veľkosť vektorovej veličiny = absolútna hodnota vektorovej veličiny
nezáporné číslo s jednotkou vyjadrujúce hodnotu vektorovej veličiny
skalárna veličina
veličina určená jednoznačne skalárom vo zvolených jednotkách
tenzorová veličina
veličina, ktorej treba priradiť tenzor

Mechanika hmotných bodov a dokonale tuhých telies

mechanický pohyb
premiestňovanie hmotného bodu vzhľadom na jeho okolie
pokoj
v mechanike stav, v ktorom sa poloha vzhľadom na okolie nemení
mechanika
náuka o mechanickom pohybe
klasická mechanika
mechanika založená na Newtonových pohybových zákonoch vyhovujúcich Galileiho transformáciám
relativistická mechanika
mechanika formulujúca pohybové rovnice v súlade s Einsteinovými postulátmi relativity
kvantová mechanika
mechanika skúmajúca pohyb mikročastíc na základe kvantovomechanických postulátov
teoretická mechanika
časť teoretickej fyziky zaoberajúca sa mechanikou
štatistická mechanika
mechanika skúmajúca štatistickými metódami pohyby mikroskopických súborov mikročastíc
technická mechanika
časť mechaniky zaoberajúca sa aplikáciami mechaniky v technike

kinematika
náuka, ktorá sa zaoberá popisom mechanického pohybu bez ohľadu na jeho príčiny

dynamika
náuka, ktorá sa zaoberá mechanickým pohybom s ohľadom na jeho príčiny

statika
náuka o rovnovážnych stavoch mechanických sústav v pokoji

dĺžka
fyzikálna veličina, ktorá je mierou odľahlosti dvoch bodov určovanou pozdĺž danej čiary

polohový vektor
vektor udávajúci polohu bodu vzhľadom na vzťažný bod

sprievodič
úsečka spájajúca vzťažný bod s pohybujúcim sa bodom

súradnice bodu
súbor údajov určujúcich polohu bodu

plocha
dvojrozmerný geometrický útvar

obsah plochy = veľkosť plochy
miera veľkosti plošného útvaru

prierez
plošný obsah rezu kolmého na vyznačený smer v telese

objem
miera veľkosti priestorového útvaru

merný objem
veličina určená podielom objemu a hmotnosti telesa

uhol = rovinný uhol
miera vzájomnej odchýlky dvoch polpriamok so spoločným pólom

priestorový uhol
miera útvaru vymedzeného v priestore polpriamkami prechádzajúcimi bodmi uzavretej krivky a spoločným pólom

čas
základná fyzikálna veličina, pomocou ktorej vyjadrujeme následnosť udalostí

doba = časový interval
čas, ktorý uplynie medzi dvoma udalosťami

hmotnosť
základná fyzikálna veličina, ktorá je mierou zotrvačných a gravitačných vlastností materiálnych objektov

hustota = merná hmotnosť
veličina určená podielom hmotnosti a príslušného objemu

hmotný bod
teleso, ktorého rozmery a tvar sú pri riešení danej úlohy zanedbateľné

sústava hmotných bodov
súbor vyčlenených hmotných bodov, ktoré pri riešení danej úlohy zahŕňame do jedného celku

trajektória
sled polôh pohybujúceho sa bodu

dráha = dĺžka dráhy
vzdialenosť, ktorú prešiel hmotný bod, meraná pozdĺž trajektórie
priamočiary pohyb
pohyb po priamke
krivočiary pohyb
pohyb po krivke
rovnomerný pohyb
pohyb so stálou veľkosťou rýchlosti
nerovnomerný pohyb
pohyb, pri ktorom sa veľkosť rýchlosti mení
zrýchlený pohyb
nerovnomerný pohyb, pri ktorom veľkosť rýchlosti vzrastá
spomalený pohyb
nerovnomerný pohyb, pri ktorom veľkosť rýchlosti klesá
rovnomerne zrýchlený pohyb
zrýchlený pohyb, pri ktorom prírastok veľkosti rýchlosti za jednotku času je konštantný
rovnomerne spomalený pohyb
spomalený pohyb, pri ktorom úbytok veľkosti rýchlosti za jednotku času je konštantný
nerovnomerne zrýchlený pohyb
zrýchlený pohyb, pri ktorom prírastok veľkosti rýchlosti za jednotku času nie je konštantný
nerovnomerne spomalený pohyb
spomalený pohyb, pri ktorom úbytok veľkosti rýchlosti za jednotku času nie je konštantný
rýchlosť = okamžitá rýchlosť
vektorová veličina určená limitou podielu zmeny polohového vektora bodu a príslušného prírastku času, keď sa prírastok času blíži k nule
priemerná rýchlosť
veličina určená podielom prebehnutej dráhy a času
plošná rýchlosť
veličina určená polovicou vektorového súčinu polohového vektora bodu a jeho rýchlosti; jej veľkosť je určená podielom plochy opísanej sprievodičom a príslušného času
zrýchlenie = okamžité zrýchlenie
vektorová veličina určená limitou podielu zmeny vektora rýchlosti bodu a príslušného prírastku času, keď sa prírastok času blíži k nule
priemerné zrýchlenie
veličina určená podielom prírastku veľkosti rýchlosti a príslušného času
dotyčnicové zrýchlenie = tangenciálne zrýchlenie
zložka zrýchlenia v smere dotyčnice v danom bode trajektórie
normálové zrýchlenie
zložka zrýchlenia v smere normály v danom bode trajektórie
závislosť dráhy od času (nevhod. *zákon dráhy*)
fyzikálna rovnica vyjadrujúca dráhu ako funkciu času
závislosť rýchlosti od času (nevhod. *zákon rýchlosti*)
fyzikálna rovnica vyjadrujúca rýchlosť ako funkciu času

skladanie pohybov
nahrádzanie súčasných pohybov jedným pohybom
zložený pohyb
pohyb, ku ktorému sa dospeje skladaním pohybov
Newtonove zákony dynamiky
tri základné zákony dynamiky formulované Newtonom, ktorými sa spravujú pohyby hmotných telies
zákon zotrvačnosti
Newtonov zákon dynamiky, podľa ktorého teleso zotrváva v pokoji alebo v priamočiarom rovnomernom pohybe, ak naň nepôsobí nijaká sila
zákon sily
Newtonov zákon dynamiky, podľa ktorého zmena hybnosti telesa za jednotku času je úmerná pôsobiacej sile
zákon akcie a reakcie
Newtonov zákon dynamiky, podľa ktorého sila, ktorou pôsobí jedno teleso na druhé (akcia), je rovnako veľká a opačne orientovaná ako sila, ktorou pôsobí druhé teleso na prvé (reakcia); obe sily pritom ležia v jednej priamke
sila
fyzikálna veličina charakterizujúca vzájomné pôsobenie hmotných objektov, ktoré sa môže prejaviť zmenou ich pohybových stavov
pôsobisko sily
bod telesa, v ktorom sila pôsobí
nositeľka sily
priamka vedená vektorom sily
sústava síl
sily pôsobiace na skúmaný hmotný objekt
skladanie síl
nahrádzanie sústavy síl jednou silou na princípe vektorového sčítania síl
výslednica sústavy síl
výsledná sila získaná skladaním síl
rozklad sily = rozkladanie sily
nahrádzanie sily sústavou síl s rovnakým účinkom
zložka sily
sila zo sústavy síl získanej rozkladom danej sily
rovnobežník síl
rovnobežník používaný pri skladaní dvoch síl pôsobiacich v jednom bode
mnohouholník síl
mnohouholník používaný pri skladaní viacerých síl
zotrvačnosť
vlastnosť hmotných objektov zachovávať svoj pohybový stav
zotrvačná sila
sila podmienená zotrvačnosťou telesa
vonkajšia sila
sila, ktorou pôsobí teleso nepatriace do sústavy na sústavu alebo jej časť
vnútorná sila
sila, ktorá pôsobí medzi časťami sústavy telies

zotrvačná hmotnosť
miera zotrvačnosti hmotných objektov
gravitačná hmotnosť
miera gravitačných vlastností telies
hybnosť hmotného bodu
vektorová veličina určená súčinom hmotnosti a rýchlosti hmotného bodu
hybnosť sústavy hmotných bodov
vektorový súčet hybnosti jednotlivých hmotných bodov sústavy
hybnosť telesa
vektorový súčet hybnosti jednotlivých častí telesa
zákon zachovania hybnosti
zákon, podľa ktorého hybnosť sústavy hmotných bodov (telies) sa nemení, ak výslednica vonkajších síl pôsobiacich na ňu je nulová
impulz sily
fyzikálna veličina, ktorá je mierou časového účinku sily
veta o hybnosti = prvá impulzová veta
veta, podľa ktorej celkový impulz vonkajších síl sa rovná zmene hybnosti sústavy
práca
fyzikálna veličina, ktorá je mierou dráhového účinku sily
mechanická práca
práca mechanických síl
energia
fyzikálna veličina, ktorá je mierou schopnosti konať prácu
mechanická energia
fyzikálna veličina, ktorá je mierou schopnosti konať mechanickú prácu
kinetická energia = pohybová energia
mechanická energia hmotného objektu podmienená jeho pohybom
kinetická energia sústavy
súčet kinetických energií jednotlivých častí sústavy
potenciálna energia
energia hmotného objektu podmienená jeho polohou v silovom poli alebo jeho pružnou deformáciou
polohová potenciálna energia
potenciálna energia objektu podmienená jeho polohou v silovom poli
gravitačná potenciálna energia
polohová potenciálna energia objektu v gravitačnom poli
elastická potenciálna energia = energia pružnosti
energia podmienená pružnou deformáciou telesa
zákon zachovania energie
zákon, podľa ktorého sa celková energia v izolovanej sústave nemení
priemerný výkon = stredný výkon
fyzikálna veličina určená podielom práce a času, za ktorý sa práca vykonala
výkon = okamžitý výkon
fyzikálna veličina určená limitou podielu práce a času, za ktorý sa práca vykonala, keď sa časový interval blíži k nule

príkon
výkon dodávaný pracujúcej sústave
účinnosť
veličina daná podielom výkonu a príkonu pracujúcej sústavy
gravitácia
vzájomná príťažlivosť telies podmienená ich hmotnosťou
gravitačné pole
pole, ktoré sprostredkuje pôsobenie gravitačných síl
gravitačný zákon = Newtonov gravitačný zákon
zákon kvantitatívne vyjadrujúci gravitačnú silu
gravitačná sila
sila medzi telesami podmienená gravitáciou
intenzita gravitačného poľa
fyzikálna veličina určená podielom sily, ktorou pôsobí gravitačné pole na teleso, a hmotnosti tohto telesa
gravitačné zrýchlenie
zrýchlenie, ktoré telesu udeľuje gravitačná sila
tiaž = tiažová sila
sila, ktorou teleso nepohyblivé vzhľadom na zem pôsobí vo vákuu na záves alebo podložku
merná tiaž
fyzikálna veličina určená podielom tiaže telesa a jeho objemu
tiažové zrýchlenie = zrýchlenie voľného pádu
zrýchlenie telesa, ktoré vo vákuu voľne padá vzhľadom na Zem
voľný pád
pohyb voľne pusteného telesa pod vplyvom tiaže
zvislý vrh nahor
pohyb telesa pod vplyvom tiaže, ak malo na začiatku rýchlosť smerujúcu zvisle nahor
zvislý vrh nadol
pohyb telesa pod vplyvom tiaže, ak malo na začiatku rýchlosť smerujúcu zvisle nadol
vodorovný vrh
pohyb telesa pod vplyvom tiaže, ak malo na začiatku rýchlosť vodorovného smeru
šikmý vrh
pohyb telesa pod vplyvom tiaže, ak malo na začiatku rýchlosť v inom ako vodorovnom alebo zvislom smere
kruhový pohyb
pohyb po kruhovej dráhe
uhlová rýchlosť
fyzikálna veličina určená limitou podielu uhla opísaného sprievodičom pohybujúceho sa bodu a príslušného času
uhlové zrýchlenie
fyzikálna veličina určená limitou podielu zmeny uhlovej rýchlosti a príslušného času
obežná doba
čas potrebný na jeden obeh po uzavretej trajektórii

perióda
najmenší časový interval, po ktorom sa opakuje periodický dej
frekvencia
veličina určená podielom počtu periód a príslušného času
dostredivé zrýchlenie
normálové zrýchlenie pri kruhovom pohybe
dostredivá sila = centripetálna sila
sila zapríčiňujúca dostredivé zrýchlenie hmotného bodu
odstredivá sila = centrifugálna sila
reakcia na dostredivú silu
hmotný stred sústavy hmotných bodov
geometrický bod v sústave hmotných bodov, ktorého súradnice sú vážené aritmetické priemery súradníc všetkých bodov sústavy, pričom váha každej súradnice je daná hmotnosťou príslušného bodu
ťažisko
priesečník priamok výsledníc sústavy rovnovážnych síl, ktoré pôsobia pri rôznych otočeniach sústavy hmotných bodov (telesa) na jednotlivé body sústavy (elementy telesa) a udeľujú im rovnaké zrýchlenie
tuhá látka
látka vyznačujúca sa relatívnou objemovou aj tvarovou stálosťou
kvapalná látka
látka vyznačujúca sa relatívnou objemovou stálosťou a tvarovou nestálosťou
plynná látka
látka vyznačujúca sa objemovou aj tvarovou nestálosťou
plazma
látka vyznačujúca sa vysokým stupňom ionizácie, pričom sa navonok javí ako neutrálna
tuhé skupenstvo
stav látky, v ktorom sa látka javí ako tuhá
kvapalné skupenstvo
stav látky, v ktorom sa látka javí ako kvapalná
plynné skupenstvo
stav látky, v ktorom sa látka javí ako plynná
poddajné teleso
teleso, v ktorom sa vzájomné vzdialenosti jeho častí pod účinkom síl pôsobiacich naň môžu meniť (deformovateľné teleso)
posuvný pohyb = translačný pohyb
pohyb tuhého telesa, pri ktorom si spojnica ktorýchkoľvek dvoch jeho bodov zachováva svoj smer
posunutie = translácia
zmena polohy dosiahnutá posuvným pohybom
otáčavý pohyb = rotačný pohyb
pohyb tuhého telesa, pri ktorom sa jeho body pohybujú po kružniciach so stredmi na jednej priamke v rovinách kolmých na ňu
otočenie = rotácia
zmena polohy dosiahnutá otáčavým pohybom (neodporúča sa používať termín *rotácia* vo význame „otáčavý pohyb")

os otáčania = rotačná os
priamka, na ktorej ležia stredy kruhových dráh bodov telesa vykonávajúceho otáčavý pohyb
všeobecný pohyb
pohyb tuhého telesa zložený zo sledu posunutí a otočení
moment sily vzhľadom na bod = moment sily
vektorová veličina určená vektorovým súčinom polohového vektora pôsobiska sily vzhľadom na daný bod a tejto sily
moment sily vzhľadom na os
kolmý priemet momentu sily vzhľadom na ľubovoľný bod osi do smeru osi
rameno sily
vzdialenosť vzťažného bodu momentu sily od nositeľky sily
momentová veta
veta o skladaní momentov síl
dvojica síl
dve rovnako veľké opačne orientované sily pôsobiace na teleso v rôznych nositeľkách
moment dvojice síl
súčet momentov síl tvoriacich dvojicu
rameno dvojice síl
vzdialenosť nositeliek síl tvoriacich dvojicu
rovnováha sústavy síl
stav, v ktorom je výsledné pôsobenie sústavy síl na teleso nulové
rovnovážna poloha telesa
poloha telesa pri rovnováhe sústavy síl, ktoré naň pôsobia
stála poloha = stabilná poloha
rovnovážna poloha telesa, z ktorej malé vychýlenie vyvoláva sily snažiace sa vrátiť teleso do pôvodnej polohy
vratká poloha = labilná poloha
rovnovážna poloha telesa, z ktorej i malé vychýlenie vyvoláva sily brániace telesu vrátiť sa späť
voľná poloha = indiferentná poloha
rovnovážna poloha telesa, z ktorej vychýlenie nevyvoláva sily naň pôsobiace
stabilita
odpor telesa proti vychýleniu zo stálej polohy
stálosť polohy
fyzikálna veličina charakterizujúca stabilitu vyjadrená prácou potrebnou na premiestnenie telesa do vratkej polohy
jednoduché stroje
zariadenia, pomocou ktorých možno meniť polohu pôsobiska, smer a veľkosť sily a tak uľahčiť konanie práce
páka
tuhé teleso, najčastejšie tyč, otáčavé okolo pevnej osi kolmej naň
jednozvratná páka
páka vo forme tyče, na ktorej pôsobiská sily a bremena ležia na tej istej strane od osi otáčania

dvojzvratná páka
páka vo forme tyče, ktorej os otáčania leží medzi pôsobiskami sily a bremena

rovnoramenná páka
páka, na ktorej sú vzdialenosti pôsobísk síl od osi otáčania rovnaké

nerovnoramenná páka
páka, na ktorej vzdialenosti pôsobísk síl od osi otáčania nie sú rovnaké

lomená páka
páka, pri ktorej spojnica pôsobiska sily a pôsobiska bremena neprechádza cez os otáčania

kladka
kotúč voľne otáčavý na čape opatrený žliabkom na obvode na povraz alebo reťaz; je to jednoduchý stroj slúžiaci na zmenu smeru sily konajúcej prácu

koleso na hriadeli
koleso pevne spojené s hriadeľom, ktorý má menší polomer a má s ním spoločný čap; je to jednoduchý stroj slúžiaci na zmenu veľkosti sily konajúcej prácu

naklonená rovina
rovina odchýlená o ostrý uhol od vodorovného smeru; je to jednoduchý stroj

klin
trojboký hranol, ktorého rez kolmý na pozdĺžnu os je rovnoramenný trojuholník s ostrým vrcholovým uhlom

skrutka
jednoduchý stroj vo forme kruhového valca, na ktorý je navinutá naklonená rovina tvoriaca závit skrutky

moment zotrvačnosti
miera zotrvačnostných vlastností telesa pri jeho rotačnom pohybe; je určený súčtom súčinov hmotností elementov telesa a druhých mocnín ich vzdialeností od osi otáčania

voľná os
os otáčania prechádzajúca ťažiskom telesa, vzhľadom na ktorú sa súčet momentov odstredivých síl rovná nule

moment hybnosti = točivosť
miera rotačného pohybu telesa určená súčtom vektorových súčinov polohových vektorov hmotných elementov telesa a ich hybností

trenie
1. odpor kladený možnému vzájomnému pohybu dvoch dotýkajúcich sa telies
2. trecia sila

trenie v šmyku = klzné trenie = vlečné trenie
trecia sila vznikajúca na styku dvoch telies v prípade, že ich možný vzájomný pohyb je šmyk

valivé trenie
trecia sila vznikajúca pri valivom pohybe jedného telesa po druhom

trecia sila
sila vznikajúca v dotykovej ploche dvoch telies, ktoré sa voči sebe pohybujú, resp. pôsobením vonkajších síl by sa mohli uviesť do vzájomného pohybu
súčiniteľ klzného trenia v pokoji = statický súčiniteľ klzného trenia
podiel maximálnej trecej sily v pokoji a normálovej tlakovej sily
súčiniteľ klzného trenia v pohybe = kinetický súčiniteľ klzného trenia
podiel trecej sily a normálovej tlakovej sily, ak sa jedno teleso po druhom kĺže
rameno valivého trenia
rameno momentu normálovej tlakovej sily vzhľadom na os otáčania tuhého telesa pri valení
uhol trenia
uhol, ktorého tangens sa rovná súčiniteľu klzného trenia v pokoji
kužeľ trenia
kužeľ s vrcholovým uhlom rovnajúcim sa dvojnásobku uhla trenia, s osou v normále k dotykovej rovine styčných plôch dvoch telies
súčiniteľ trakčného odporu
podiel trecej sily a normálovej tlakovej sily pri valivom pohybe

ROZLIČNOSTI

Slovo vodovod a príbuzné slová

Slovo *vodovod* patrí k typickým predstaviteľom zložených slov už aj preto, že odráža slovotvornú štruktúru medzinárodného (pôvodne latinského) slova *akvadukt.* Zároveň je však aj výrazným svedkom technického a technologického rozvoja. Ak sa totiž slovo *vodovod* dá vymedziť ako „zariadenie na rozvádzanie vody" (v dnešnej situácii spravidla prostredníctvom rúr), možno do schémy *viesť vodu* veľmi ľahko dosadiť nové médiá: *plyn, paru, naftu, ropu* a tak utvoriť slová *plynovod, parovod, naftovod, ropovod.* Azda najčastejšie dnes sú slová *ropovod* a *plynovod.*

Zreteľná motivácia rozvádzaným médiom je v takých anatomických termínoch, ako je *močovod, žlčovod, miazgovod, slzovod.*

Práve z možnosti ľahko dosadzovať ďalšie slová vyplýva postupná zmena zložky *-vod* na osobitný typ derivačného prostriedku, ktorý sa v teoretickej literatúre označuje ako polosufix. Ak možno analogicky podľa slova *vodovod* utvoriť slovo *diaľkovod,* kde sa prvou zložkou neoznačuje rozvádzané médium, ale vyjadruje sa vedenie nejakého média na diaľku, je to dôkaz, že sa vymyká z pôvodnej schémy *viesť*

vodu a že zložka *-vod* tu dostáva význam „zariadenie na vedenie vôbec". Pravda, možno tu zistiť isté prechodné stupne. *Rybovod* je síce zariadenie umožňujúce vedenie rýb, ale už to nie je sústava rúr. *Horúcovod* síce môže mať podobu potrubia, ale v prvej zložke sa neoznačuje médium bezprostredne, lež iba jeho charakteristická vlastnosť. V slove *rúrovod* sa dokonca označuje prostriedok na rozvádzanie média, takže sa vlastne tautologicky vyjadruje, že ide o isté zariadenie na rozvádzanie média. V slove *trativod* dokonca nie je hneď jasné, či prvá zložka označuje trať alebo tratenie, strácanie.

Motivácia je zreteľná aj v type *psovod, lodivod, delovod, letovod,* pravda, tu ide vlastne o homonymnú druhú zložku, resp. polosufix, odvodenú od slovesa *vodiť, viesť* (nie je tu možná podoba *rozvádzať*) a názvy označujú živé bytosti, nie zariadenia.

Osihotene sa využíva zložka *-vod* v názve podniku *Elektrovod,* podniku na budovanie rozvodných sietí elektrickej energie.

Pozoruhodná je situácia v odvodzovaní prídavných mien od uvedených zložených slov. Teoreticky by bolo možné tvoriť vzťahové prídavné mená príponou *-ový,* pravda, s výnimkou typu *psovod,* lebo od názvov osôb sa touto príponou prídavné mená netvoria. Bolo by tu možné využiť príponu *-ský,* resp. *-ovský: psovodský, delovodský, letovodovský.* Na mieste by boli prídavné mená s príponou *-ový* pri type *močovod (močovodové zdurenie, žlčovodové choroby),* ale v praxi sa vyskytujú pomerne zriedkavo, spravidla sa vzťah vyjadruje genitívom: *zdurenie močovodu, choroby žlčovodu.* Od klasického typu *vodovod* sa vzťahové prídavné mená tvoria príponou *-ný: vodovodný kohútik, ropovodná trasa* (popri *trasa ropovodu).*

Treba však upozorniť, že niektoré prídavné mená typu *vodovodný* nie sú odvodené od slova *vodovod,* ale skôr od spojenia *viesť,* resp. *vodiť vodu. Vodovodná sústava* nie je iba sústava vodovodov, ale aj sústava vybudovaná na vedenie, rozvádzanie vody; základovým odvodzovacím prvkom tu je spojenie *viesť,* resp. *vodiť vodu.* Prídavné mená typu *vodovodný, parovodný* sa priraďujú k prídavným menám typu *vodonosný, zlatonosný* a sú to teda vlastne odvodené, nie zložené prídavné mená.

Pri dôslednom posudzovaní by bolo treba prídavné mená v spojeniach *vodovodný kohútik* a *vodovodná sústava* chápať ako homonymné. V prvom prípade je slovo *vodovodný* odvodené od základu *vodovod,* v druhom prípade od základu *viesť,* resp. *vodiť vodu.* V obidvoch prípadoch sú to však nie zložené, ale odvodené slová.

Zriedkavejší je ďalší typ homonymie, keď sa príponou *-ný* odvodzuje prídavné meno od spojenia *viesť,* resp. *vodiť teplo (teplovodný systém)* aj od spojenia *teplá voda (teplovodné živočíchy).*

Sú známe aj prípady, v ktorých sa prídavné meno odvodzuje len od

spojenia *viesť*, resp. *vodiť vodu*, konkrétne *viesť*, resp. *vodiť svetlo* — *svetlovodný* (napr. *svetlovodné vlákna*). Slovo *svetlovod* nejestvuje, pravda, nie je vylúčené, že sa ukáže potreba pomenovať aj sústavu na rozvádzanie svetla a potom budeme mať k dispozícii pomenovanie *svetlovod*.

Ján Horecký

Vinohradníctvo a vinárstvo

Tieto dve formálne i významovo blízke slová sa niekedy v praxi zamieňajú. Stáva sa tak preto, že obe slová patria do spoločnej slovnej čeľade, ktorej základným členom je slovo *víno*. Niekedy sa tak stane aj pri nepozornom prekladaní z češtiny, kde sa odbor zaoberajúci sa pestovaním hrozna a jeho spracovaním na víno označuje slovom *vinařství*. Každé zo slov uvedených v nadpise má v spisovnej slovenčine svoje pevné miesto a svoj presný význam.

Významovou analýzou uvedených dvoch termínov zistíme, že každé z nich označuje celkom iný výrobný odbor. Toto zistenie potvrdzuje aj slovotvorná analýza. Obidve slová sú druhotné, odvodené. Základom termínu *vinohradníctvo* je slovo *vinohradník*, ktoré je odvodené od zloženého slova *vinohrad*. Základom slova *vinárstvo* je výraz *vinár*, ktorý je utvorený od prvotného slova *víno*. Z rozdielu medzi slovami *vinohradník* a *vinár*, resp. z rozdielu medzi výrazmi *vinohrad* a *víno* vyplýva aj významový rozdiel medzi termínom *vinohradníctvo* „odbor poľnohospodárskej výroby zaoberajúci sa obrábaním vinohradov a pestovaním viniča" a termínom *vinárstvo* „technologický odbor (potravinárskeho priemyslu) zaoberajúci sa výrobou, technológiou vína" (porov. MUSIL, S. a kol.: Vinohradníctvo. Bratislava, Príroda 1978. 424 s.).

Na označenie miesta, resp. pozemkov na pestovanie viniča máme v spisovnej slovenčine dva výrazy, zložené slovo *vinohrad* a odvodené slovo *vinica*. Tieto výrazy sú synonymné. Rozdiel je skôr v ich frekvencii podmienenej jemným štylistickým rozdielom. Slovo *vinohrad* sa používa v odbornom štýle, slovo *vinica* viac v umeleckom štýle. Pôsobí tu aj regionálny činiteľ: výraz *vinohrad* je najviac rozšírený na západnom Slovensku.

Slovo *vinič*, ktoré patrí do uvedenej slovnej čeľade, označuje rastlinu, krík, na ktorom rastú strapce hrozna. Nárečový a starší, pôvodom cudzí názov *réva* (z nem. *die Rebe*) sa dostal medzi nespisovné výrazy (v spisovných prejavoch je teda príznakový). Botanický názov rastliny je *vinič hroznorodý*, lat. *Vitis vinifera*.

Základné slovo *víno* má v slovenčine iba význam „nápoj vyrobený z hrozna". V češtine má aj význam „hrozno". V spojení so slovesom

pestovať sa preto v slovenčine používa slovo *hrozno, viničˇ: pestovať hrozno, pestovať viničˇ.*

Zložené slovo *vinobranie* sa vo význame „oberanie hrozna" pociťuje ako knižné, preto domácemu výrazu *oberačky* nekonkuruje. No vo význame „slávnosť pri príležitosti skončenia oberačiek hrozna" sa postupne dostáva aj do prejavov verejného styku a zatiaľ ho spojenie *oberačková slávnosť* všade nenahradilo (porov. Česko-slovenský slovník, Bratislava 1979, s. 624).

Slovo *víno* dnes nepociťujeme ako cudzie, lebo ako dávne prevzatie z latinčiny sa dostalo do základnej slovnej zásoby. Ako jedno z frekventovaných slov základnej slovnej zásoby nás zbližuje s inými európskymi národmi. Môžeme sa s ním stretnúť vo všetkých slovanských jazykoch. To je dôkaz, že sa k našim predkom dostalo ešte v období slovanskej jednoty. Vyskytuje sa vo väčšine európskych jazykoch, tak románskych, napr. tal. *vino,* špan. *vino,* franc. *vin,* ako aj germánskych, napr. nem. *Wein,* angl. *wine.* V latinčine malo slovo podobu *vinum,* v gréčtine *oinos.*

Záverom zhŕňame poučenie o správnom používaní rozoberaných slov: *vinohradníctvo* — pestovanie viniča, *vinárstvo* — výroba vína, *viničˇ* — hroznorodý krík, *vinohrad* — pozemok, na ktorom sa pestuje viničˇ (odborný termín), *vinica* — synonymum slova *vinohrad* (používa sa prevažne v umeleckej literatúre).

Konštantín Palkovič

Trenčiansky jemný párok s fazuľkou

Takýto názov už viac rokov čítame na jednom druhu obľúbených konzerv. Okrem chutného jedla skrýva sa za ním či presnejšie v ňom aj jeden gramatický problém, ba vlastne možno hneď povedať, že gramatická chyba. Pri predaji potravín, a to rovnako hotových výrobkov, ako aj surovín či polotovarov, sa používa ich základný pomenovací tvar, ktorým je zväčša singulár, napr. v reštaurácii si pýtame *plnené kurča* alebo *jahňa na paprike,* na jedálnom lístku sa ponúka *pečená kačica,* v údenárstve zasa *šunka* či *klobása.* To pritom neznamená, že v reštaurácii chceme zjesť celé pečené kurča, prípadne celé jahňa na paprike, alebo že v mäsiarstve musíme kúpiť celú šunku alebo iba jednu klobásu. Aj na konzervách sa uvádza označenie *pečená hus,* hoci v skutočnosti ide len o malý kúsok z nej. Tento vcelku prirodzený jav v našom jazyku uvádzame preto, aby sme vysvetlili, že aj keby v konzerve *trenčiansky jemný párok s fazuľkou* naozaj šlo len o jeden párok (t. j. o jednu nožičku párkov), aj tak sa musí v názve použiť základná forma pomenovania — v tomto prípade tzv. skupinový plurál *párky.* Slovo *párky* patrí totiž k tým podstatným menám,

pri ktorých býva pri základnom pomenovaní množné číslo. Také sú slová ako *zápalky, vrásky, vlasy, fúzy, bahniatka, cigarety;* pri potravinách napr. *špekáčiky, škvarky, keksy, cukríky, sucháre, čerešne, rajčiny* atď. Uvedené podstatné mená pomenúvajú totiž také javy, ktoré sa vyskytujú prevažne v množstve a len málokedy v jednom kuse. Aj slovo *párky* označuje tzv. skupinovým plurálom súhrnne jemný údenársky výrobok v podobe tenkých dlhších valčekov. Preto sa predávajú *diétne, lahôdkové, spišské párky, balené vákuované párky,* v reštaurácii sa podávajú *párky s horčicou, párky s chrenom, teplé párky* atď. Aj keď sa párky konzervujú, základný pomenovací tvar sa nemení: *frankfurtské párky,* a tak aj *trenčianske jemné párky s fazuľkou.*

So slovom *párok — párky* je však v praxi spojená ešte ďalšia ťažkosť. Pri kupovaní tohto obľúbeného údenárskeho výrobku sa formulujú želania rozlične: jedni si pýtajú *jeden párok* (myslia tým spojenú dvojicu výrobku), iní *jedny párky* alebo *jeden pár párkov.* Ba často dochádza aj k nedorozumeniu, pretože predavač na žiadosť *prosím si jeden párok* oprávnene zabalí jeden oddelený kúsok, čiže vlastne pol párkov. Problém je v tom, že slovom *párky* sa okrem súhrnného označenia daného výrobku pomenúva aj spojená dvojica tohto výrobku. Pri slove *párok* sa totiž nepociťuje pôvodný význam „pár". Zdrobnená podoba od slova *pár* je *párik,* nie *párok* (porovnajme spojenia *párik holubov, zaľúbený párik). Párok* označuje vždy iba jeden kúsok oddelený či už z dvojice párkov alebo z celého množstva. Najnovšie sa frekvencia slova *párok* v jednotnom čísle zvyšuje predajom tzv. párka v rožku. V tomto prípade ide naozaj o párok, t. j. o jeden kus.

Podstatné meno *párky* vo význame „spojená dvojica údenárskeho výrobku" sa priraďuje opäť ku skupinovému plurálu s ustáleným počtom *dva.* Také sú podstatné mená vyskytujúce sa obyčajne v páre: *oči, oši, ďasná, líca, pery, topánky, čižmy, papuče, lyže, rukavice, pančuchy.* Nejde tu o pomnožné podstatné mená, lebo je možné použiť aj názov jedného oddeleného člena dvojice: *oko, ucho, topánka, párok* atď.

Záver pre jazykovú prax: Slovo *párky* súhrnne označuje jednak jemný údenársky výrobok v podobe členených tenkých valčekov, jednak spojenú dvojicu takéhoto výrobku. Jednotným číslom *párok* sa označuje jeden oddelený kus (jedna nožička). Pri predaji tohto údenárskeho výrobku treba použiť základný pomenovací tvar v množnom čísle, napr. *diétne párky, trenčianske jemné párky s fazuľkou.* V obchode si pýtame *jedny párky* alebo *dvoje, troje párkov.* Menej presné je pýtať si *jeden pár párkov,* lebo na základe druhého významu slova *párky* možno tomuto spojeniu rozumieť i tak, že ide o dvoje párkov, čiže o dve dvojice (štyri kusy).

Mária Pisárčiková

Návleky

Pred časom sa objavil nový módny odevný doplnok z úpletu, ktorý býva farebne i materiálovo zladený s pulóvrom alebo so svetrom, navlieka sa na dolnú časť nôh, chráni ju pred chladom a svojím vzhľadom pripomína podkolienky. Na rozdiel od podkolienok však nemá chodidlovú časť.

Z malej ankety, ktorú sme urobili medzi používateľmi tohto doplnku, sme zistili, že zatiaľ nemá ani jednotný, ani ustálený názov: rozšírené sú tri názvy: *štucne, štulpne, návleky.*

Názvy oblečenia zachytáva ČSN 80 7002 Oblečenie (Praha, Vydavatelství ÚNM 1982. 24 s.). Na s. 14 sa v nej uvádzajú tieto doplnky, ktoré sa obliekajú na nohy: *pančuchové nohavice, podkolienky, ponožky, zdravotné pančuchové návleky* a *holienky.* Jednoslovné názvy *štucne, štulpne* či *návleky* síce medzi nimi nie sú, ale v ČSN sa uvádza odborný názov *holienky,* pri ktorom je tento výklad: „podkolienky bez chodidlovej časti; dolný okraj má podpinku, horný je zakončený pružným lemom". Zdá sa, že názvom *holienky* sa označuje podobný odevný doplnok ako ten, ktorý je verejnosti známy pod názvami *štucne, štulpne* a *návleky.* Možno však konštatovať, že aj napriek tomu, že podstatné meno *holienky* uvádza spomenutá ČSN ako odborný názov na pomenovanie podobného druhu doplnku, v bežnej jazykovej praxi sa tento názov nepoužíva.

Prvé dva názvy — *štucne* i *štulpne* — sú frekventované v oblasti športu, z ktorej sa preniesli na označenie módneho doplnku oblečenia. V športovej oblasti vystupujú názvy *štucne* a *štulpne* ako synonymné (rovnoznačné) a slúžia na označenie hrubých pančúch bez chodidla, ktoré okrem chráničov používajú futbalisti a hokejisti na ochranu nôh pred zranením. Hoci názvy *štucne* a *štulpne* označujú tú istú vec, rozdiel medzi nimi spočíva v ich odlišnej štylistickej náplatnosti: názov *štucne* patrí do oblasti športového slangu, kým názov *štulpne* je odborným športovým termínom. Obidva názvy prešli do slovenčiny z nemčiny a súvisia so slovesom *stulpen,* pri ktorom sa v Nemecko-slovenskom a slovensko-nemeckom vreckovom slovníku (Bratislava, SPN 1966. 1020 s.) uvádza na s. 345 ako jeden zo slovenských ekvivalentov sloveso *vyhrnúť.*

Podstatné meno *návlek,* ktoré je ďalším z názvov spomínaného módneho odevného doplnku, sa v Slovníku slovenského jazyka 2 (Bratislava 1960, ďalej *SSJ 2)* ani v iných jazykových príručkách zatiaľ neuvádza. V SSJ 2 sa na s. 304 zachytáva iba podstatné meno *návlak,* ktoré označuje staršiu, dnes už takmer neznámu reáliu — „remienky, ktorými sa pripevňujú krpce na nohu".

Významovo priezračné podstatné meno *návlek* patrí k novším

slovám v slovnej zásobe súčasnej spisovnej slovenčiny. Utvorené je konverziou od slovesa *navliekať* s významom „natiahnuť, nastoknúť na niečo" tak, ako sú konverziou utvorené napr. podstatné mená *oblek, obuv,* od slovies *obliekať, obúvať.*

Názov *návlek* uvádza aj učebnica J. Jurgu a kol. Odevnícke názvoslovie a základy odevníctva (2. vyd. Bratislava, SNTL 1963). Tu sa ním však neoznačuje odevný doplnok slúžiaci na ochranu dolnej časti nôh; pri názve *návleky* čítame toto vysvetlenie: „niť určená na navlečenie do ručnej ihly, príp. už v nej navlečená. Rozlišujeme *jednoduchý* a *dvojitý návlek* podľa toho, či sa do ucha ihly navlieka jedna niť alebo dve".

V ČSN 80 7002 sa názov *návlek* (v mn. č. *návleky)* zachytáva len ako súčasť združených pomenovaní *zdravotné pančuchové návleky* a *kýpťový návlek.* Názov *zdravotné pančuchové návleky* sa v nej vysvetľuje ako „špeciálne pružné pančuchové diely rozličné tvarované na jednotlivé časti nohy", *kýpťový návlek* sa definuje ako „špeciálny výrobok z úpletu, majúci uzavretú dolnú časť, ktorý sa nosí na hornej alebo dolnej končatine po amputácii".

Okrem spomenutých dokladov na podstatné meno *návlek (návlek* — niť určená na navlečenie do ručnej ihly; *návlek* — vec slúžiaca na ochranu končatín) sme v kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV zaznamenali aj doklady na použitie podstatného mena *návlek* v technike vo význame „vec slúžiaca na ochranu niečoho", a to v spojení *plastové návleky: plastové návleky sa používajú na ochranu súčiastok pred poveternostnými vplyvmi.* Podstatným menom *návlek* vo význame „vec slúžiaca na ochranu nôh pred chladom" sa začal označovať aj spomínaný módny odevný doplnok. Pravda, tu sa podstatné meno *návlek* používa v pluráli tak ako podstatné mená *pančuchy, ponožky, podkolienky.*

Názov *návleky* spomedzi uvedených pomenovaní dnes už prevažuje (najmä v praxi módnych časopisov). Zdá sa, že má všetky predpoklady ustáliť sa v jazykovej praxi v spomínanom význame ako štylisticky neutrálne pomenovanie.

Katarína Matějová

U nás sa čučoriedky volajú borovnice

Každý, kto sa s otvorenými ušami prechádza po Slovensku, zistí, že isté veci dennej potreby sa v rozličných našich krajoch volajú odlišne. Medzi takéto veci (v širokom zmysle) patria najmä rastliny a ich plody, plodiny. Veľa mien majú napríklad *zemiaky* a *egreš.*

Takúto skúsenosť využila spisovateľka Klára Jarunková, rodáčka spod Kráľovej hole (Šumiac — Červená Skala), na priehľadný a umelecky plastický záber z banskobystrického jesenného trhoviska, kde sa stretli dve osoby, čo nerovnako volali tú rastlinu (a jej plody), ktorú botanika registruje pod latinským názvom *Vaccinium myrtillus* a v spisovnej slovenčine má ustálené meno *čučoriedka (čučoriedky)*, odborne *čučoriedka obyčajná.*

Úspornú, no veľa hovoriacu narážku na pestro rozkonárený nárečový slovník podáva K. Jarunková ako zážitok romantického šestnásťročného mládenčeka, čerstvého prisťahovalca zo Šumiaca do Banskej Bystrice, ktorému sa roztvára rozhľad po blízkom rodnom kraji, ale i do šíreho sveta — veď šuhaj už nosil vo svojej hlave polročný pobyt s otcom stavbárom v ďalekej Indii...

Úsmevne podané nedorozumenie medzi tetkou (predavačkou) a chlapcom, lebo jej *čučoriedky* žijú v jeho vedomí pod menom *borovnice,* nepotrebuje širší vysvetľujúci komentár: sviežo naznačuje nielen to, že tá istá vec — tu rastlina a jej plody — môže mať v tom istom jazyku niekoľko pomenovaní, ale i to, že za týmto sociologickým a jazykovým javom sa skrýva celé klbko príčin:

Pri javore nehybne stojí tetka ako zabudnutá z raňajšieho trhu. Pri nohách má vedro, plné *čiernych borovníc.* Celkom čistých, bez lístkov. Asi ich zbierala rukami, nie hrabkami.

Pristúpim bližšie, obzerám *lesklé tmavé broky.* Tetka sa nehýbe, ruky, založené pri vrchu širokej sukne. Akoby driemala, opretá rukami o tú sukňu. Obzerám si ju, či náhodou postojačky nezaspala. Ale nie. Privretými očami ma sleduje ostro, ba až podozrievavo. — Čo stoja tie *borovnice?* — spytujem sa narýchlo. — *Brusnice?* — čuduje sa tetka. — To sú nie *brusnice,* chlapče. Ak mama chce *brusnice,* môžem pozajtra doniesť. Tu ma nájdeš, na tomto istom mieste.

— Hovorím: *borovnice.* Nie *brusnice.*

— Aké *borovnice?* — tetka sa začína hnevať. — Toto sú *čučoriedky.* Ak si ich ešte nejedol, vezmi si za hrsť na koštovku a choď spánombohom. Kdeže si sa vzal, keď nepoznáš ani *čučoriedky?*

Čučoriedky! Musím sa smiať a tetka sa smeje tiež. Konečne pochopila, že u nás sa *čučoriedky* volajú *borovnice.*

(K. Jarunková: Tiché búrky. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1977, s. 179)

Štylistickú interpretáciu textu sme dali zastúpiť jeho typografickým zvýraznením. — K obsahovému ťažisku vybraného úryvku dodávame, že okrem najrozšírenejšieho názvu *čučoriedky* poznáme v slovenských nárečiach aj pomenovania *borovnice* (tak i na Šumiaci), *borovky, jafury, hafury* — s rozličnými hláskovými variantmi, ďalej zriedkavejšie *šveboritky, sverbohusky,* ba i všakovak zúžený (špecifikovaný) názov *jahody.* Pravdaže, sú na Slovensku i také kraje, kde

meno pre rastlinu *Vaccinium myrtillus* a jej plody nepoznajú, a to zato, lebo tam tento horský ovocný krík nerastie.

Umelecká poznámka K. Jarunkovej nás vlastne priviedla do okruhu jazykového zamepisu. A tak môžeme dodať, že obšírnejšie, ale i názorne prostredníctvom záznamov na mape nás o krajovom rozložení názvov spomínanej rastliny, ale aj iných plodín poučí štvrtý zväzok *Atlasu slovenského jazyka,* ktorý čochvíľa vydá Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Gejza Horák

Zátureckỳ rod?

V článku, ktorý sme poslali do redakcie Vlastivedného časopisu, bola privlastňovacia forma vlastného mena (priezviska) s príponou *-ský (-ký)* zmenená na základnú, neprivlastňovaciu formu. Konkrétne. Nadpis článku znel *Zátureckých rod,* a keď bol článok v časopise odtlačený, mal názov *Zátureckỳ rod.* Prečo vznikla takáto zámena?

Názvy rodín sa v spisovnej slovenčine tvoria príponou *-ovci* (v hovorených prejavoch vplyvom nárečí nesprávne *-ovi): Hurbanovci, Šulekovci, Čajkovci.* Forma s príponou *-ovci* sa používa aj pri menách s adjektívnym zakončením: *Jesenskovci, Radlinskovci, Zátureckovci.* Na niektorých miestach Slovenska je však takéto označenie rodín málo rozšírené, resp. zdá sa nezvyčajné. Viac sa používajú opisné označenia typu *rodina (rod) Jesenských.* Predpokladali sme, že takéto dvojslovné spojenia sú známejšie a rozšírenejšie, a preto sme nášmu článku dali názov *Zátureckých rod.* No ako vyplýva z úpravy nadpisu článku, ako aj z iných podobných chýb vyskytujúcich sa najmä v hovorených prejavoch, ani spojenia s privlastňovacou adjektívnou formou priezviska nie sú všetkým hovoriacim dostatočne známe. V praxi počujeme neraz nesprávne formy ako *cez Dostojevský rad, na Zetkinovu* (resp. *Zetkinovú) ulicu, pri Kupeckej ulici* namiesto správnych foriem *cez Dostojevského rad, na Zetkinovej ulici, pri Kupeckého ulici.*

Takéto nesprávne formy vznikli prekrížením so vzťahovými adjektívami a názvami typu *Stromová ulica, Kysucká ulica,* kde sa adjektívna časť spojenia skloňuje spolu so substantívom: *na Stromovú ulicu, cez Kysuckú ulicu.* No privlastňovacie formy nielen adjektívneho typu na *-ský, -ký, -ý, -ská, -ká, -ová (Jesenský, Kupecký, Hollý, Podjavorinská, Šoltésová),* ktoré majú v mužskom rode príponu *-ého,* v ženskom rode príponu *-ej* a v množ. čísle príponu *-ých,* sa pri skloňovaní v spojeniach *Jesenského ulica, Dostojevského rad, ulica E. Šoltésovej, Zátureckých rod* nemenia: *na Jesenského ulicu, z Jesenského ulice,*

z Dostojevského radu, na Dostojevského rade, na ulicu E. Šoltésovej, o Zátureckých rode.

Rozdiel medzi vzťahovým a privlastňovacím významom si najlepšie uvedomíme na dvojici *Podjavorinskej ulica* (pomenovanie podľa spisovateľky Ľ. Podjavorinskej — v hovorených prejavoch) a *Podjavorinská ulica* (pomenovanie podľa podjavorinského kraja). Rozdiel je ešte nápadnejší pri skloňovaní: *na Podjavorinskej ulicu — na Podjavorinskú ulicu.* Pri skloňovaní nemožno prechádzať od formy privlastňovacieho adjektíva *(Podjavorinskej ulica)* k forme vzťahového adjektíva *(Podjavorinská ulica),* lebo by sme urobili nielen jazykovú (gramatickú) chybu, ale by sme zotreli aj významový rozdiel.

Ako ukazujú uvedené príklady na chybné používanie názvov ulíc a iných častí obcí a miest, ako aj zmenený názov článku, privlastňovacie formy priezvisk s adjektívnou formou s príponami *-ého, -ej, -ých* sa zamieňajú s formami vzťahových adjektív. V písanej podobe jazyka takéto chybné formy pôsobia oveľa rušivejšie ako v hovorených prejavoch, v ktorých sa v snahe po rýchlej komunikácii slová skracujú a inak upravujú. Nesmie to však byť na úkor jazykovej správnosti.

Vráťme sa k východiskovému spojeniu. V nadpise uvedeného článku malo byť spojenie *Zátureckých rod,* resp. iba jednoslovné pomenovanie *Zátureckovci.*

Konštantín Palkovič

SPRÁVY A POSUDKY

Jazyk a štýl publicistiky

(Zborník príspevkov z vedecko-praktickej konferencie o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8.—9. apríla 1982. Zostavil J. Mistrík. Bratislava, Slovenský zväz novinárov 1982. 192 s.

Recenzovaný zborník vyšiel na naše pomery neobyčajne rýchlo — necelý rok po konaní konferencie. Medzitým bola skoro tretina prednesených príspevkov uverejnená v časopise Kultúra slova (*16,* 1982, č. 7 až 9 vrátane podrobnej správy o priebehu konferencie), ako aj ďalšia správa v Slovenskej reči (*48,* 1983, č. 1) a i., takže prínos konferencie a publikovaných príspevkov môžeme s odstupom času posúdiť v širšom rámci.

Keďže išlo o prvú vedecko-praktickú konferenciu tohto druhu u nás, o prvé stretnutie publicistov a jazykovedcov na takejto organizačnej báze, cieľ rokovania mohol byť iba všeobecný: zistiť, čo je „jazyk a štýl publicistiky", a potom pripraviť podrobnejší program spolupráce jazykovedcov s publicistami, zmeniť doterajšie sporadické a individuálne sledovanie jednotlivých otázok na systematický výskum.

Tematicky sú príspevky v zborníku usporiadané do troch častí — *Všeobecné otázky* (s. 9—68), *Jazyk a štýl tlače* (s. 69—128), *Jazyk a štýl rozhlasu a televízie* (s. 129—188). Obsahovo ich však možno členiť aj inak, podľa toho, či smerujú do „spoločnej záujmovej oblasti", alebo predstavujú „druhej strane" vlastnú problematiku. Zdá sa nám, že prevažná časť príspevkov publicistov skôr oboznamuje jazykovedcov a širšiu verejnosť so „žurnalistickými polohami", žánrovými, ba aj technickými prostriedkami (napr. stereofónia v rozhlase) a pod. Príspevky jazykovedcov majú trochu širší diapazón a nesústreďujú sa tak ako obyčajne na vyratúvanie porušovania normy v masových komunikačných prostriedkoch, ale skôr sa v nich poukazuje na možnosti širšieho štýlového využívania slov (hovorových, knižných), zdôrazňuje sa špecifika ústnych a písomných prejavov, podávajú sa námety, ako zlepšiť jazykovú úroveň príspevkov v tlači, rozhlase a televízii.

V tejto situácii je mimoriadne dôležitá aj „strategická stránka" celej problematiky, uvedomenie si, že publicisti ako významná (ak nie najvýznamnejšia) tvorivá skupina nositeľov a používateľov jazyka sú vo veľkej miere aj sami zodpovední za jeho dobrú úroveň, a to nielen zo svojho hľadiska (jazykové stvárňovanie publicistických prejavov z aspektu ich účinnosti na adresáta, otázka zrozumiteľnosti textov a ich výrazovej sily atď.), ale aj širšie v rámci celého národného jazyka. Jazyk publicistiky — najmä jeho hovorená (ústna) forma — je najvýraznejším dynamickým faktorom, ktorý vyvoláva variantnosť normy, vplýva na stratifikáciu národného jazyka, narúša predstavy o jednotnosti a uzavretosti funkčných štýlov. Najmä v rozhlase a televízii „sa do istej miery stierajú hranice medzi štýlmi a miešajú sa štylistické prvky, ako keby vedľa seba existovali jazykové prostriedky nezlučiteľné z hľadiska štýlovej normy" (s. 130). To všetko podľa nášho názoru tvorí podstatu skúmania fenoménu „jazyk a štýl publicistiky". Ak sa totiž v teórii spisovného jazyka — a potom aj pri posudzovaní publicistických textov — budeme pridržať iba jazykových (systémových) noriem, publicisti budú mať stále pocit „ochudobňovania" a „okypťovania" svojich príspevkov (s. 55), hoci aj v mene „redakčného úzu", a v konečnom dôsledku znižovania účinnosti a vplyvu na adresátov. (Prirodzene, základným a nevyhnutným predpokladom „prekračovania" normy najmä funkčným využívaním aj nespisovných prvkov je kvalifikovaná jazyková príprava publicistov, v ktorej sú ešte nemalé rezervy.)

Problémy načrtnuté v jednotlivých príspevkoch naznačujú, že v dnešnej jazykovej situácii je nevyhnutné pružne, citlivo a reálne posudzovať variantnosť spisovnej normy, systematicky rozpracúvať problematiku štýlových noriem, ale zároveň začať skúmať špecifiku komunikačných noriem. Tento výskum je v slovanských jazykoch síce iba na začiatku, ale ak sa chceme v otázkach jazyka a štýlu publicistiky a ich korelácie s národným jazykom dostať na kvalitatívne vyššiu úroveň, nevystačíme len „s jednou normou".

K tejto perspektívnej úlohe sa pripája bezprostredná a praktická požiadavka publicistov mať k dispozícii aktuálnu kodifikačnú príručku. Kým takúto príručku nemajú a kým vo viacerých starších nájdu rozdielne hodnotenia, nemožno im tak priamočiaro vyčítať ich postoje a niekedy aj úmyselné nerešpektovanie platnej kodifikácie.

Leitmotív celej konferencie i publikovaných materiálov naznačil J. Mistrík,

hlavný organizátor celého podujatia: „Majstrovstvo novinára a jazykovedca sa začína niekde veľmi ďaleko od toho miesta, ktoré sa v bežnej reči označuje ako jazyk" (s. 13). Recenzovaný zborník aspoň v kontúrach naznačil, že aj jazykovedci, aj publicisti začínajú hľadať ono miesto, hoci v tomto štádiu sú obidve strany od neho ešte dosť ďaleko.

Ján Bosák

Pojmoslovie a terminológia literárnej komunikácie

(Originál/preklad. Interpretačná terminológia. Red. A. Popovič. Bratislava, Tatran 1983. 368 s.)

Nitrianska škola literárnej komunikácie už od svojho založenia venuje sústavnú starostlivosť budovaniu svojho pojmoslovia. Svedčí o tom už dávnejšie vydané *Pojmoslovie literárnej komunikácie* (1976) a anglická publikácia *Dictionary for the Analysis of Literary Translation* (1976), ďalej *Terminológia literárnomúzejnej komunikácie* z r. 1978 (pozri recenziu I. Masára v Kultúre slova, *12,* 1978, s. 125—127), *Základné pojmy literárnej komunikácie* (1982), ako aj nedávno vypracované *Pojmoslovie hudobnej komunikácie.* No najpresvedčivejším dokladom o tejto starostlivosti je súborné knižné vydanie interpretačnej terminológie. Toto knižné vydanie predstavuje vlastne zhrnutie doterajších poznatkov nitrianskej školy literárnej komunikácie, reprezentované a zachytené systematicky. Je sympatické, že hoci jadrom knižky — ako vidieť z podtitulu — je prekladateľská problematika, chápe sa táto problematika v primeranej šírke: nie sú tu len čisto prekladateľské pojmy, ale aj pojmy týkajúce sa textu a štýlu i širokej literárnovednej oblasti. Do pojmoslovia literárnej komunikácie, ako vidieť z členenia systému, sa organicky zaraďujú pojmy z oblasti originálu, textu, prekladu a napokon i vedy o preklade. Prekvapuje však, že v tomto systéme našlo miesto iba veľmi málo pojmov a termínov zo všeobecnovednej oblasti. Uvádzajú sa tu len heslá *znak* a *význam,* hoci rovnako oprávnené by boli aj také široké pojmy a termíny ako *štruktúra, systém,* ba i mnohé filozoficko-metodologické pojmy.

Samo systematické členenie pojmov však nie je dosť systematické, čo sa najzreteľnejšie prejavuje tým, že nie je aj graficky vyznačená nadradenosť a podradenosť pojmov. Napr. za heslom *posun výrazových vlastností v preklade* sa uvádzajú heslá *konštitutívny posun, individuálny posun, simplifikácia výrazových vlastností, ideové zjasňovanie, retardačný posun, explikovanie,* ale všetky sú akoby na jednej rovine. Len z výkladu jednotlivých termínov sa dozvieme, že *simplifikácia, ideové zjasňovanie* a *explikovanie* sú druhy individuálneho posunu, pričom medzi tieto druhy je vložený termín *retardačný posun,* ktorý k individuálnemu posunu nepatrí. Podobne sa za heslom *literárne syntézy* uvádzajú heslá *básnická zbierka, výber z diela* a *antológia,* no hneď zatým sú bez zreteľnejšieho odčlenenia heslá *ponáška, plagiát, cento, prerozprávanie* a hneď ďalej zase *edícia, digest* a *adaptačný text.*

Jednotlivé heslá v pojmoslovných výkladoch nie sú spracované v rovnakej šírke. Popri heslách koncipovaných encyklopedicky, napr. *modelovanie obrazu v texte, odrazovosť umeleckého diela, literárna veda, špecifickosť prekladu literatúry pre mládež, historické metódy prekladu, súčasný stav teórie umeleckého prekladu,* sú tu heslá koncipované v duchu terminologického slovníka, totiž len s najpotrebnejším výkladom. Také sú heslá ako *funkčný štýl, rečnícky štýl, slohový postup, afirmatívnosť výrazu, detský sebavýraz.* Osobitný typ tvoria zhrnujúce heslá typu *druhy štýlov, typy literárneho vzdelania, typy prekladu, typológia výrazových zmien.* To vlastne nie sú pojmy, heslá sú tu zaradené s cieľom usústavniť pojmy, o ktorých je reč pod ich záhlavím.

Z encyklopedickej povahy niektorých hesiel vyplýva, že sa v nich skrývajú a vysvetľujú mnohé termíny, ktoré sa v systematickom členení (ani v abecednom registri) neuvádzajú. Napr. v hesle *interpretácia* na s. 157 sa vysvetľujú termíny ako *interpretačná miera, interpretátor, zmysel umeleckého diela, interpretačný šum, interpretačný rozptyl.* Len v hesle *význam* sa uvádza termín *superznak* (mal by byť skôr v hesle *znak*). Termín *ideologický kód* nájdeme len v hesle *pomer autorskej a prekladateľskej individuality* (166), termín *upravovateľ* v hesle *redaktor* (169), *predprijem* v hesle *proces prekladu* (172), *prekladateľský proces* v hesle *preklad* (178). Všetky takéto termíny by mali mať osobitné miesto v systéme (ako osobitné heslá) a okrem toho by sa mali uvádzať v abecednom registri, ktorý nie je v systematickej terminológii len obyčajnou pomôckou, ale nevyhnutnou súčasťou umožňujúcou ľahkú orientáciu a predovšetkým konfrontáciu termínov.

V recenzovanej interpretačnej terminológii síce register je, ale predstavuje len zopakovanie hesiel presne v takej podobe, v akej sú uvedené v systematickej časti. Je to teda vlastne heslár, preto sa v ňom neuvádzajú ani len stránky, na ktorých sa zaznačené termíny spracúvajú. Takisto sa v registri neuvádzajú tie názvy, ktoré sú v heslách na druhom mieste ako synonymné alebo antonymné. Tak nenájdeme v registri napr. heslo *sloh,* lebo sa v systematickej časti uvádza v podobe *štýl/sloh,* nie sú tu termíny *štýlová sféra, simplexné štýly, pasívne štýly,* lebo sú to antonymné termíny v dvojiciach *komplexné štýly/simplexné štýly, aktívne štýly/pasívne štýly;* nieto tu ani hesla *koherencia výrazu,* lebo sa v systematickej časti uvádza v podobe *súvislosť (koherencia) výrazu.*

Treba upozorniť, že ani formálna, resp. grafická stránka uvádzaných synonymných a antonymných hesiel nie je riešená jednotne. V niektorých heslách sa synonymný variant uvádza za lomkou: *jazykový prejav/jazykový komunikát,* v iných za pomlčkou: *interindividuálne štýly — štýly verejného styku* a veľmi často aj v zátvorke: *figuratívnosť („obraznosť") výrazu, štylistická (výrazová) typizácia, variabilita (novosť, inovácia, informatívnosť) výrazu* (106). Niekedy sa v zátvorke zasa uvádza akýsi druh výkladu, napr. *postoj prekladateľa* (nulový štylistický). Na dôvažok sa však lomkou oddeľujú aj antonymné termíny, napr. *aktívne štýly/pasívne štýly.*

K formálnej stránke vysvetľovaných pojmov a termínov treba pripomenúť úzus názvoslovných noriem i terminologických slovníkov, podľa ktorého sa termín uvádza v svojej prirodzenej podobe, t. j. v takej podobe, v akej sa vyskytuje v textoch, to znamená v normálnom, nie obrátenom slovoslede.

V recenzovanej publikácii sa táto zásada porušuje najmä vtedy, keď sa uvádzajú podradené termíny, napr. *metatext, metatext autorský, metatext druhotný, metatext intencionálny, metatext kontroverzný, metatext afirmatívny* (129—130), ale hneď zatým sa podradené termíny uvádzajú v normálnej podobe: *resumujúce nadväzovanie, komplementárne nadväzovanie, likvidačné nadväzovanie* atď. Tu však chýba aj nadradený pojem a termín *nadväzovanie.* No nájdu sa termíny s obráteným slovosledom aj mimo takýchto systémových súvislostí, napr. *ontológia textová, kód štylistický, jazyk sprostredkujúci v preklade, prekódovanie hĺbkové, prekódovanie povrchové.*

Komentár si vyžadujú aj niektoré podoby termínov, lebo nie sú v zhode s našou terminologickou praxou. Napr. termínom *aspekty diferenciácie štýlov* (ak to vôbec je termín a nie len zhrnujúce encyklopedické heslo) sa nepomenúva diferenciácia, teda istý proces, ale členenie, klasifikácia štýlov (73). V termíne *významnosť (dôležitosť) ako kategória výrazu* (114) sa zbytočne zdôrazňuje, že ide o kategóriu výrazu, lebo táto vlastnosť vyplýva zo zaradenia v systéme výrazových kategórií. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že je zbytočné pri každom termíne z tejto oblasti uvádzať prívlastok *výrazu: varieta výrazu, komickosť výrazu.* Mala by stačiť podoba *varieta, komickosť* a pod. Osobitný typ v kapitole o výrazových kategóriách tvoria termíny (resp. heslá) so spojkou *a: tematizácia a tematickosť výrazu, štruktúrácia a štruktúrnosť výrazu, textácia a textovosť výrazu, dej a dejovosť výrazu.* Najmä posledný termín ukazuje, že za vlastnosť výrazu treba pokladať len druhé slová, teda nejde o tematizáciu, textáciu a dej výrazu, ale o jeho tematickosť, textovosť a dejovosť.

Za nepresný a falošne orientujúci pokladáme termín *postup pseudonymu* (133). Ak sa má vyjadriť, že ide o kompozičnú stratégiu, mohlo by sa použiť dejové podstatné meno *postup.* Ale potom ho nestačí charakterizovať prívlastkom *pseudonymu,* lebo by to mohlo znamenať, že sa postupuje pseudonym (niekomu inému). Dejovosť by sa výraznejšie vyjadrila termínom *pseudonymizácia.* Termín *prekladateľčina* (178) má výrazný slangový charakter. Ak sa má pomenovať neústrojná výstavba jazykovej a štylistickej roviny prekladu, ktorá vzniká ako dôsledok neadekvátnej prekladateľskej metódy, bolo lepšie použiť termín *chudobný preklad* alebo *mechanický preklad,* ako sa napokon naznačuje v anglickom i nemeckom a ruskom ekvivalente *(mechanical translation, mechanische Überschung, mechaničeskij perevod).*

Poznámku si zaslúži aj nejednotná štylizácia výkladu pri jednotlivých heslách. V prevažnej väčšine sa postupuje tak, že sa výklad začína najbližším nadradeným pojmom, teda napr. *obraz čitateľa v texte — štylistická konkretizácia čitateľovho obrazu* (59), *autosémickosť výrazu — semiotická sebestačnosť textu voči komunikačnej situácii* (108). Ale nájde sa aj zbytočné uvádzanie stotožňovacím výrazom *je to: zvláštnosť a typickosť výrazu — je to vystupňovaná markantnosť výrazu, ktorá...* (115), *významnosť (dôležitosť) ako kategória výrazu — je to veľkosť javov prehodnotená v zmysle ich vnútornej dôležitosti...* (114). Niekedy sa vo výklade vysvetľuje zúžený termín, napr. *doslov — knižný doslov je recepčným návodom, ktorý si nárokuje...* (158). Neadekvátny je výklad napr. v hesle *úroveň prekladu,* ktorá sa vysvetľuje ako *hodnotenie prekladu* (178), *makroštylistika prekladu* sa

vysvetľuje ako *rovina vyšších sémantických rovín* (teda tautologicky), *výrazová funkčnosť* ako *výrazový funkčný princíp spočívajúci v tom, že sa...* (188).

Je chvályhodné, že k sústave pojmov a termínov sú pripojené anglické, nemecké a ruské ekvivalenty. Treba však konštatovať mnohé nedorozumenia a nepresnosti. Napr. *umelecký* aj *literárny štýl* sa do angličtiny prekladajú rovnako ako *literary style, zážitok* i *skúsenosť* má ekvivalent *experience, distingvovanosť* aj *úctivosť* sa rovnajú angl. *reticence.* Veľmi priamočiare je prekladať do angličtiny *jazykový prejav* ako *lingual utterance.* V anglickej lingvistickej terminológii *utterance* už samo osebe môže znamenať *prejav, prehovor,* resp. *výpoveď,* kým adj. *lingual* sa vzťahuje na lingvu, jazyk. Na jazykové výrazy sa vzťahuje adj. *linguistic.* Podobne *jazykový prostriedok* je len v doslovnom preklade možné vyjadriť ako *language medium* — ide skôr o *expression.* Aj *náuka o oblasti* sotva bude dobre znieť v angl. ako *area doctrine,* keď ide o *stranovedenije,* resp. o *Landeskunde* (porov. aj Kultúra slova, 18, 1984, s. 310). Nedorozumenie je aj v ekvivalente *Kinderaspekt* za *detský aspekt.* Nie je možné prekladať *editorstvo* ako *Verlagswesen* (*Verlag* je vydavateľstvo). *Terminologickosť* nemožno preložiť do nemčiny ako *Begriffschaftigkeit,* lebo to znamená „pojmovosť".

Záverom treba sa vrátiť k úvodnému kladnému oceneniu práce na pojmosloví daného vedného odboru; treba však dodať, že práve táto dobrá a záslužná práca, ktorá by mala stáť na začiatku každého výskumu, by si zaslúžila jednotnejšie a premyslenejšie spracovanie systematizácie, ale aj formálnych podôb hesiel i termínov.

Ján Horecký

Pripomienky k Dopravnému slovníku

(PETROVSKÝ, A.: Dopravný slovník. Bratislava, Alfa 1983. 944 s.)

Vydaním *Dopravného slovníka* (ďalej *DS*) sa pokračuje v stabilizovaní terminológie v takej ekonomicky závažnej oblasti národného hospodárstva, ako je doprava. Autor slovníka využil bohaté skúsenosti vysokoškolského učiteľa dopravy, skúsenosti člena terminologických komisií a zaiste aj skúsenosti zostavovateľa obsiahlych terminologických slovníkov (ide o *Slovník železničnej prepravnej prevádzky I. Technická základňa,* 1964 a *Slovník železničnej prepravnej prevádzky II. Technológia,* 1977 — recenzia o ňom je v Kultúre slova, *13,* 1979, s. 180—183), ktoré sú podstatou materiálovej bázy aj DS. Pravdaže, koncepcia DS v porovnaní s terminologickými slovníkmi je iná. Pri zostavovaní terminologických slovníkov vynaložil autor veľa námahy na systémovú klasifikáciu rozsiahleho materiálu a na jeho číselné indexovanie podľa desatinného triedenia, ale v DS sa tohto postupu vzdáva — tam sú totiž heslá zaradené podľa abecedy. Viaceré odpodstatnené námietky proti abecednému usporiadaniu slovníka z konkrétneho odboru sú všeobecne známe. Pripomeňme z nich aspoň tú, že sa blízko seba dostávajú heslá, ktoré vecne vôbec k sebe nepatria (porov. napr. heslá *označovanie zásielky, ozonosféra, ozubená regulačná objímka piesta,* s. 364) a naopak: ďaleko od seba sú

heslá, ktoré vecne k sebe patria (porov. *objemový kompresor*, s. 328 — *vzduchový kompresor*, s. 726). Z hľadiska praktického používania predstavuje však vážnejší problém vyhľadávanie viacslovných termínov v DS. Ako je známe, v praxi sa oficiálne viacslovné termíny často podstatne skracujú a používateľ si zväčša pamätá z nich iba najdôležitejší prvok, spravidla jedno slovo, napr. z viacslovného termínu *ozubená regulačná objímka piesta* si azda pamätá len spojenie *objímka piesta*, resp. iba *objímka*. Keďže DS neuvádza heslo *objímka* s odkazom na viacslovné heslá, ktorých konštituentom je termín *objímka*, spomínaný viacslovný termín (a pravdaže nielen ten) sa v ňom bude hľadať veľmi ťažko. Podobné ťažkosti nevznikajú v systémovo usporiadaných odborných slovníkoch doplnených abecedným registrom zostaveným podľa kľúčového prvku viacslovného termínu (t. j. s inverzným slovosledom).

Okrem prevodu systémového usporiadania materiálu na abecedné usporiadanie je v DS aj ďalšia koncepčná zmena. Z hľadiska našej jazykovej situácie a z hľadiska stabilizácie slovenskej dopravnej terminológie je užitočné nóvum v tom, že sa uvádzajú české ekvivalenty hesiel. Treba súhlasiť s úsporným postupom, že sa české ekvivalenty nepridávajú pri heslách, v ktorých ide o absolútnu formálnu zhodu základnej (neohýbanej) českej a slovenskej podoby hesla (porov. poznámky pre používateľa, s. 7), napr. pri heslách *jalová spojka, japonka, kupé, nápis, nápor vrtule, čerpadlo, čerpač, výnor* atď. České ekvivalenty sa uvádzajú len pri heslách, kde sú lexikálne prvky s hláskovými rozdielmi *(tyfón — tyfon, autokolóna — autokolona, námorná míľa — námořní míle, jazda — jízda)*, kde sú rozdiely v utvorenosti termínov *(námrazok — výmrazek, pohon riadený zblízka — pohon řízený na blízko)*, kde sú rozdiely v lexikálnom obsadení viacslovných hesiel *(typové zapojenie obvodov — typové provedení obvodů, typová skúška bicykla — typová zkouška jízdního kola, týždenný cestovný lístok — týdenní jízdenka, lanovka — lanová dráha/lanovka, ľadová zátarasa — ledová zácpa)* a pravdaže uvádzajú sa aj ekvivalenty pri jednoslovných rozdielnych heslách *(čelo — příď, plť — vor, pltník — vorař)*. Pre českého používateľa zvyšuje praktickú hodnotu a použiteľnosť DS český abecedný register (s. 787—938) zostavený podľa kľúčového slova viacslovných hesiel a s inverzným slovosledom, teda tak, ako sa to už pripomenulo v inej súvislosti.

Osobitnú problematiku predstavuje výber hesiel a ich lexikografické spracovanie. Aj z pohľadu neodborníka možno k prvému okruhu poznamenať, že autor sa očividne usiloval o čo najširší záber (DS obsahuje 25 000 hesiel), preto sa v slovníku nachádzajú heslá týkajúce sa dopravných prostriedkov, dopravných inštitúcií, zariadení, organizácií, vyhlášok, predpisov, tlačív atď., z druhej strany však aj heslá súvisiace s údržbou motorových vozidiel *(protektorovanie, vyplachovanie motora zo skrine)*, so skúšaním dopravných prostriedkov *(skúšobný náraz, skúšobný ráfik, skúšobný let)*, ako aj heslá reprezentujúce skôr názov kapitoly špeciálnej príručky alebo príručku samu než slovníkové heslo (porov. *skúška pracovných podmienok a prostredia železničného elektrického hnacieho vozidla*). Je jasné, že takýto široký záber má vplyv na spôsob spracovania hesiel. DS obsahuje heslá spracované tak, ako sa spravidla formulujú definície termínov v terminologickom slovníku (napr. heslá *denná atmosféra, detský útulok, stanica siete, výhybka)*, ďalej heslá so

zreteľnými črtami encyklopedickosti *(piestový spaľovací motor, prúdový motor, traktor, trolejové vedenie* a i.) a napokon heslá pripomínajúce inštrukcie, zmluvné podmienky ap. (také sú heslá *prepravné platené do ..., vyplatene k boku lode..., z lode...),* teda heslá akoby zbavené typických znakov slovníkových hesiel. Pravda, disparátnosť v interpretácii hesiel sa tu neformuluje ako výčitka, lež ako konštatácia. Zdá sa však, že by ju bolo značne stlmilo systémové usporiadanie materiálu.

Pri uvažovaní o spôsobe lexikografického spracovania hesla nemožno podceňovať ani tzv. lexikografickú techniku, ktorá je v modernej lexikografii v službách maximálnej prehľadnosti a úspornosti. V súvislosti s českými ekvivalentmi sa už uviedlo, že istá úspora sa dosiahla tým, že sa české ekvivalenty neuvádzajú vtedy, keď sú úplne totožné so slovenskými náprotivkami. Ukazujú sa však aj ďalšie možnosti úspory miesta a sadzby napríklad pri synonymách a skratkách. Obidvoje sa spracúva v DS s duplicitnou informáciou, a teda lexikograficky neúsporne. Synonymá sa uvádzajú v zátvorke po skratke *syn.* hneď za základným heslom, ale potom sa ešte pri registrovaní synonyma na príslušnom mieste podľa abecedy znova opakuje, čoho synonymum príslušné heslo je. Príklad: *čelné hádzanie* (syn. *axiálne hádzanie) — axiálne hádzanie* synonymum pre ↗ *čelné hádzanie.* Rovnaká situácia je pri skratkách: *ľavo-ľavá výhybka* (skrat. *LI) — LI* skratka pre ↗ *ľavo-ľavú výhybku.* Okrem toho sa uvádzanie skratiek nerieši vždy rovnako: *PLUNA* (skratka pre *Primeras lineas Uruguayas de navegación aérea)* a naproti tomu *ply rating* (skrat. *PR).* Úspornejšie riešenie by mohlo byť napr. takéto: *čelné hádzanie* (syn. *axiálne hádzanie) — axiálne hádzanie* pozri *čelné hádzanie* alebo *axiálne hádzanie* ↗ *čelné hádzanie.* Pri hesle, na ktoré sa takto odkazuje, sa totiž používateľ dozvie, že ide o synonymá (resp. o skratky). Okrem toho treba pripomenúť, že bežnejšie je vyjadrenie *synonymum niečoho/skratka niečoho* než v DS preferované vyjadrenie s predložkou *pre.* Ďalšia úspora sa dá získať odstránením nadbytočnej interpunkcie — bodkočiarky a dvojbodky. Obidve tieto znamienka sú v záhlaví hesla celkom nepotrebné, pretože ich funkciu oddeľovať rovnocenne zastupuje typ písma, ktorý je iný v slovenskom hesle, iný v jeho českom ekvivalente a iný vo vlastnom definičnom (interpretačnom) texte.

DS je prvou príručkou svojho druhu u nás a ďalším dokladom autorovej usilovnosti a jeho starostlivosti o vypracovanosť terminológie odboru, v ktorom dlhé roky pracoval. Napriek námietkám viac-menej technického rázu pokladáme DS za príspevok k stabilizácii dopravného názvoslovia aj za pomocníka jazykovej kultúry v príslušnom vecnom okruhu, pretože v jednotlivých prípadoch (pri slangových slovách, zastaraných slovách atď.) upozorňuje na plné spisovné termíny. K týmto poznámkam pripájame ešte upozornenie, že za oficiálny názov publikácie treba pokladať názov uvedený na titulnom liste, a nie názov na prebale publikácie *(Výkladový slovník dopravný),* resp. v poznámkach pre používateľa.

Ivan Masár

Niektoré nedostatky učebnice rádioelektroniky

(KESZEGH, L. — KIANIČKA, Ľ. — WOLLNER, Z.: Rádioelektronické zariadenia. Bratislava, Alfa 1980. 720 s.)

Abnormálne rozsiahla (43 AH!) učebnica je určená žiakom 4. ročníka stredných priemyselných škôl elektrotechnických študujúcim odbor oznamovacie a rádioelektronické zariadenia. Pretože ide o odbor s dlhšou tradíciou, dalo sa očakávať, že učebnica sa z hľadiska jazykovej a terminologickej kultúry zaradí medzi vzorné učebnice. Spoločenská objednávka vysokej jazykovej a terminologickej kultúry bola v danom prípade o to naliehavejšia, že jednou z najvýznamnejších oblastí uplatnenia odborníkov tohto zamerania je oblasť prenosu a spracovania informácií. Táto spoločenská objednávka však nebola uspokojená — v učebnici je veľa jazykových a osobitne terminologických nedostatkov, ktoré sú na hranici únosnosti a nezriedka aj pod touto hranicou.

V príspevku obmedzeného rozsahu sa nemožno zaoberať všetkými nedostatkami. Poukážeme len na také, ktoré sa vyskytujú častejšie alebo vedú ku skresleniu, prípadne strate informácie. Robíme tak predovšetkým preto, že v krátkom čase možno očakávať druhé vydanie tejto učebnice a že pri jeho príprave by sa mohli a mali odstrániť všetky zistené nedostatky.

Napriek jazykovej úprave a korektúre je v texte učebnice viacero pravopisných, resp. tlačových chýb, napr. *prekreslovať* na s. 5 (správne *prekresľovať*), *až do frekvencii rádove* 10^6 *Hz* na s. 20 (správ. *až do frekvencií ...*, príp. *až do frekvencie rádovo ...*), *údáva* na s. 100 (správ. *udáva*), *stárnutie* na s. 211 (správ. *starnutie*), *stupeň celzia* na s. 220 (správ. *stupeň Celzia*), *rozptylujú* na s. 473 (správ. *rozptyľujú*), *vychylovacie cievky* na s. 653 (správ. *vychyľovacie cievky*), *Boltzmanov vzťah* na s. 634 (správ. *Boltzmannov vzťah*), *výsoké vákum* na s. 678 (správ. *vysoké vákuum*) a ďalšie.

Mnoho slov sa v učebnici používa nenáležite z vecnej stránky, resp. z hľadiska jazykovej správnosti. Napr. na s. 17 je veta: *Na obr. 1.6 je schéma nízkofrekvenčného zosilňovača s transformátorom ako väzbovým obvodom.* Nenáležite sa v nej použilo slovo — vlastne odborný termín — *obvod*. Sám transformátor nemôže tvoriť obvod, môže byť len prvkom obvodu. Preto sa malo správne použiť slovo *prvok (... ako väzbovým prvkom)*, prípadne opis *(... s transformátorom zabezpečujúcim väzbu)* alebo priamo termínom *väzbový transformátor (... zosilňovača s väzbovým transformátorom)*, príp. aj termín *transformátorová väzba (... zosilňovača s transformátorovou väzbou)*.

Vo formulácii *Hodnotu pomerného skupinového oneskorenia* τ_r *odpočítame z grafu ...* na s. 165 je nenáležite použité sloveso *odpočítať*. Správne malo byť použité sloveso *odčítať (hodnotu ... odčítame z grafu ...)*.

Slovo *uzáver* sa nevhodne použilo na s. 425. *Tieto výsledky nám dovoľujú vysloviť veľmi dôležitý uzáver ... V* danom kontexte bolo treba použiť slovo *záver*.

Slovo *rozdeľovať* sa neprimerane použilo vo vete *Tlmivky TL rozdeľujú vysokofrekvenčný obvod od obvodu napájania* (s. 462). Správne sa malo použiť sloveso *oddeľovať (Tlmivky ... oddeľujú ...)*.

Početné sú prípady nenáležitého použitia predložiek, najmä predložky *pre*

namiesto základnej účelovej predložky *na*, napr. *požiadavky pre vernú reprodukciu* (s. 64), *pre tento účel* (s. 352, 670), *pre oznamovacie účely* (s. 404), *obvod pre reguláciu kontrastu* (s. 612), *pre reportážne účely* (s. 701) a i.

Niekoľko nasledujúcich príkladov ukazuje, že nezriedka sú s viditeľnou chybou formulované celé vety: *Matematický rozbor zosilnenia a fázového posunu pre celé frekvenčné spektrum by bolo náročné* (správ. *by bol náročný;* s. 40); *Uvedené zapojenie AM modulátorov nedávajú* (správ. *nedáva) vyhovujúce výsledky ...* (s. 455); *Prvý stupeň sa v podstate riadi paralelným detektorom záporných spätnoväzbových impulzov riadkového rozkladu, čiže kľúčovaný zosilňovač* (správ. *kľúčovaným zosilňovačom;* s. 615).

Celý rad formulácií v učebnici je štylisticky veľmi neobratný, napr.: *Modulácia s jedným postranným pásmom presahuje rámec tejto učebnice* (s. 310); *Takéto kódovanie sa preto nazýva aj lineárnym kódom* (s. 329); *V niektorých prípadoch treba skonštruovať vysielače veľkých výkonov, ktoré sa nemôžu konštruovať dvoma elektrónkami v paralelnom, príp. dvojčinnom zapojení* (s. 443); *Na vyriešenie tohto problému prispel fyziologický poznatok ...* (s. 642); *... bolo objavených niekoľko nových spôsobov zosilnenia, medzi ktoré patrí najmä objav permaktrónu a tunelovej diódy, ďalej najmä parametrické a molekulové zosilňovače* (s. 682). Posledný prípad súčasne ilustruje výskyt formulácií, ktoré majú nedostatky z hľadiska logiky. V učebnici je ich viac.

Logicky protirečivá je napr. formulácia na s. 85: *Kolektorová strata bude mať extrém vtedy, ak prvá derivácia a naviac* (vhodnejšie *navyše, okrem toho) nulová bude záporná ...* Ak sa tvar *nulová* má vzťahovať na *rád derivácie*, pojem *nulová derivácia* nemá zmysel. Ak sa má vzťahovať na hodnotu prvej derivácie, potom táto hodnota nemôže byť súčasne nulová i záporná.

Vo formulácii *Pomerný priebeh zosilnenia je totožný s pomernou impedanciou ...* sa logicky nesprávne stotožňuje priebeh jednej veličiny s inou veličinou. V skutočnosti možno porovnávať buď priebehy veličín, alebo ich hodnoty.

Nelogické je aj tvrdenie na s. 183, podľa ktorého *Diferenčné zosilňovače tvoria hlavnú časť lineárnych integrovaných obvodov.* Vyplýva z neho logicky správny (ale nepravdivý) záver, že všetky lineárne integrované obvody obsahujú diferenčný zosilňovač. V skutočnosti sú diferenčné zosilňovače len jedným z mnohých zariadení, ktoré možno konštruovať na báze integrovaných obvodov.

Informačná hodnota mnohých formulácií je prinajmenšom problematická a viaceré sú nezrozumiteľné. Nejasne je napr. definovaný *signál* ako kľúčový pojem celej učebnice: *Signál je fyzikálna veličina, ktorej časový priebeh je úmerný prenášanej správe, ale prispôsobená prenosovému systému* (s. 298); Na s. 22 je uvedená nezrozumiteľná veta: *Na dosiahnutie dostatočnej šírky prenášaného pásma, podobne ako pri väzbových transformátoroch jednoduchých stupňov, sú výrobne veľmi nákladné.* Ďalšia podobná formulácia je na s. 418: *Rovnica (9.2) nevyjadruje úplne presne závislosť anódového prúdu z dôvodov realizovania charakteristík.*

Vzniká pochybnosť o dôkladnej jazykovej úprave, resp. korektúre učebnice, keď k nej nie sú priložené erráta. Chýb je nemálo, pričom niektoré skresľujú fakty alebo zapríčiňujú stratu informácie (napr. *pomer* na s. 357, správ.

smer; kompaktibilita na s. 538, správ. *kompatibilita; pri rezervovaných spojoch* na s. 705, správ. *pri rezervných spojoch* a iné.). Celý rad chýb je aj v zozname literatúry na s. 707, najmä pri prepise z ruštiny (napr. *po impulznej technike* namiesto *po impuľsnoj technike* a pod.).

Z terminologického hľadiska je najfrekventovanejším nedostatkom nedodržiavanie základnej terminologickej zásady: jeden pojem — jeden termín. V učebnici sa bez akéhokoľvek odôvodnenia striedajú v rovnakom význame rôzne termíny, napr. *poľom riadený tranzistor, FET a tranzistor FE* na s. 9, *tranzistor FET* na s. 18 a *FE tranzistor* na s. 60. Spravidla ide o terminologické dublety, napr. *kmitočet a frekvencia* na s. 34, *rovnosť* (s. 34) a *rovnica* (s. 73), *fázový posun* (s. 37) a *fázový posuv* (s. 280), *diferenciálne zapojenie a diferenčné zapojenie* na s. 145, *hraničná frekvencia* (s. 162) a *medzná frekvencia* (s. 212), *obrazový zosilňovač* (s. 171) a *videozosilňovač* (s. 616), *zvierky* (s. 173) a *svorky* (s. 227), *stratový činiteľ* (s. 191) a *činiteľ útlmu* (s. 192) a iné. Sú medzi nimi aj niektoré neštandardné termíny (napr. *relatívna dielektrická konštanta* na s. 360 popri správnom termíne *relatívna permitivita* na s. 356).

Niektoré z použitých pojmov sú nejasné, napr. *tranzistory opačnej vodivosti* (s. 12), *aritmetická súmernosť* (s. 154), *zosilnenie harmonických frekvencií* (s. 222), *riedke údaje* (s. 304), *zriedená elektrónová hustota* (s. 369), *v dielektriku izolantov* (s. 380) a iné.

Na žiakov môže pôsobiť len dezorientujúco striedanie grafickej formy mnohých termínov, napr. *PN priechod* (s. 230), *Pn — priechod* a *pn priechod* na s. 249, *p-n prechod* na s. 681 a *PN prechod* na s. 682; *video zosilňovač* (s. 8), *videozosilňovač* (s. 158) a *video zosilovač* (s. 591); *rádove* (s. 73) i *radove* (s. 96), *admitačné parametre,* ale *admitančná rovnica* na s. 195; *impulzná technika* (s. 253) a *impulzová technika* (s. 255); *tylo impulzu* (s. 255) a *tyl impulzu* (s. 327); *Schmidtov klopný obvod* (s. 237) a *Schmittov klopný obvod* (s. 288) a obidve podoby na s. 289; *dlhovlnné pásmo* (s. 301), ale *polvlnové vedenie* (s. 603); *počiatok* (s. 415) a *začiatok* (s. 417); *normalizovaná impedancia,* ale *normovaná reaktancia* (s. 352) a *normové rozladenie* (s. 545); *vektor Poytinga — Umova* (s. 357) a *vektor Poyntinga — Umova* (s. 377 — správne *Poyntingov-Umovov vektor*); *obrazné vrstvy* (s. 369) a *odrazové vrstvy* (s. 372), ale *odrážací povrch* (s. 385); *YAGI-ho antény* (s. 399), *Yagiho antény* (s. 704) aj *anténa typu YAGI* (s. 400); *snímka* (s. 568) a *snímok* (s. 570); *pólové nadstavce* (s. 661) a *pólové nástavce* (s. 663); *ultra krátke vlny* aj *ultrakrátke vlny* na s. 664 atď.

Ukazuje sa, že jazykovej stránke učebnice sa pri jej príprave nevenovala potrebná pozornosť. Ale z mnohých príkladov vyplýva aj to, že jazykové nedostatky sú súčasne aj viac alebo menej závažnými vecnými nedostatkami, čím sa mimoriadne názorne demonštruje úzka spätosť jazykovej a vecnej kvality učebného textu. Vzhľadom na uvedené nedostatky učebnica neplní v požadovanej miere jednu zo svojich hlavných funkcií: byť pre žiakov vzorom v používaní materinského jazyka, upevňovať v nich správne jazykové návyky a viesť ich dôsledne k vysokej jazykovej a terminologickej kultúre.

Ján Štoja

Cvičebnica jazykovej kultúry pre bulharských filológov

(BOJADŽIJEV, T. Z BREZINSKI, S.: Sbornik upražnenija po ezikova kultura. Sofia, Izdatelstvo Nauka i izkustvo 1980. 170 s.)

Od školského roku 1979/80 je na Katedre bulharského jazyka Sofijskej univerzity Klimenta Ochridského zavedený nový vyučovací predmet — jazyková kultúra. Jeho zavedením sa sledovalo predovšetkým to, aby sa doplnili, obohatili a rozšírili vedomosti poslucháčov bulharskej filológie z oblasti súčasného bulharského spisovného jazyka, a to najmä o pravopise a osobitne o iterpunkcii, o správnej výslovnosti a o používaní rôznych gramatických kategórií v písomných aj ústnych prejavoch.

Z nového predmetu jazyková kultúra majú poslucháči bulharskej filológie semináre a cvičenia. To, že dosiaľ nie je ešte vypracovaná špeciálna učebnica, ktorá by rozpracúvala teoretické otázky jazykovej kultúry, priviedlo Todora A. Bojadžijeva a Stefana S. Brezinského na myšlienku, aby zostavili a vydali príručku *Sbornik upražnenija po ezikova kultura.* Zborník s textami a úlohami v ňom obsiahnutými má posluchačom bulharskej filológie do istého času slúžiť ako dočasná učebnica.

V krátkom predhovore sa autori zmieňujú o tom, odkiaľ čerpali materiál na zostavenie cvičení. Ako zdroj im poslúžili články z novín a časopisov, umelecká literatúra, rozhlasové a televízne vysielanie. V závere predhovoru sa upozorňuje, že citovaná príručka nie je určená len poslucháčom bulharskej filológie, ale aj novinárom, redaktorom, učiteľom a širokému okruhu čitateľskej verejnosti.

Hlavnú časť príručky tvoria rôzne druhy cvičení z oblasti bulharského pravopisu, interpunkcie, lexikológie a frazeológie, morfológie a syntaxe. Uvedieme niekoľko príkladov.

V cvičeniach o grafike bulharského jazyka majú poslucháči abecedne usporiadať slová, ďalej majú vysvetliť a odôvodniť prípady, v ktorých nie je zhoda medzi výslovnosťou hlásky a jej pravopisom, napríklad *bob — bop, raž — raš* a iné. Treba pripomenúť, že z oblasti grafiky súčasného bulharského jazyka je v spomínanej príručke najmenej cvičení, a to pravdepodobne preto, že v tejto oblasti nie sú veľké problémy. Oveľa väčším počtom cvičení sú v zborníku zastúpené ostatné spomínané oblasti.

Najviac cvičení venovali autori otázkam pravopisu samohlások, spoluhlások, písania určitého člena, písania slov spolu, so spojovníkom a osobitne, rozdeľovania slov, skracovania slov a transkripcie. V tejto oblasti, podobne ako v ostatných, prevládajú doplňacie cvičenia a vysvetľovanie. Zo 122 cvičení týkajúcich sa pravopisu bulharského jazyka uvedieme aspoň niektoré: a) slovám *krija, bija, plaša* a pod. treba doplniť správnu predponu z dvojice predpôn *o-/u-;* b) vysvetliť pravopis podobných slov *mirizma — miris, falšifikacija — falšivi, specialist — specializant* a i.; c) treba odôvodniť, prečo sa niektoré slová píšu s veľkým začiatočným písmenom; d) slová v zátvorkách dať do správneho tvaru a potom správne napísať danú vetu; e) vysvetliť, prečo sa niektoré slová píšu spolu, iné osobitne a iné so spojovníkom.

K zaujímavým cvičeniam patria aj cvičenia z oblasti transkripcie. Na ukážku uvedieme aspoň dve: a) transkribovať latinkou bulharské mená, pomenovania a text telegramu: *Vidin, Šišmanovo, Tarnovo, Rilski monastir, Pomorie;* b) transkribovať cudzie priezviská do bulharského jazyka: *Neuman, Schmidt, Mickiewicz, Piotr, Dvořák.*

Tretiu časť príručky tvorí 58 cvičení z oblasti interpunkcie. Aj túto časť autori členia na niekoľko podskupín: písanie čiarok, úvodzoviek, dvojbodky, bodkočiarky, pomlčky a zátvoriek. Ako v predchádzajúcej oblasti aj tu prevládajú cvičenia na doplňanie. Napr.: doplňte vynechané čiarky vo vetách, vysvetlite, prečo sa v uvádzaných vetách píše čiarka pred spojkou *kato,* vo vetách doplňte úvodzovky, doplňte chýbajúce dvojbodky a napíšte správne vety, v cvičení vysvetlite písanie bodkočiarky, vysvetlite písanie pomlčky *čist grad — zdrav narod,* napíšte správne vety, keď doplníte chýbajúce zátvorky a iné.

Aj štvrtú časť zborníka, ktorá je zameraná na správne používanie lexiky a frazeológie, autori rozdelili na niekoľko podskupín: používanie slova, štylistický význam slova, termíny a cudzojazyčné slová, jazykové šablóny, nedostatky v jasnosti a správnosti výrazu.

Z 57 cvičení uvedieme na ilustráciu aspoň niekoľko príkladov: a) nájdite slová, ktoré sú nesprávne použité v danom kontexte; b) nájdite synonymá k slovám, ktoré sú v cvičení označené; c) v cvičení sú podčiarknuté niektoré cudzie slová. Nahraďte ich bulharskými.

Cvičenia zo štylistiky slova sú zamerané predovšetkým na to, aby poslucháči správne určili štýl, dôvod zaraďovania textu do určitého štýlu a pod. V inom cvičení majú zasa určiť charakteristické črty jednotlivých štýlov. Veľa zaujímavých cvičení je aj na odstránenie nedostatkov v jasnosti a správnosti výrazu (napr. obmeniť niektoré frázy tak, aby sa stratil ich dvojzmyselný význam).

Poslednú časť zborníka tvorí 45 cvičení z oblasti používania morfologických a syntaktických kategórií. Uvedieme niekoľko príkladov: a) určte čas slovies a opravte nesprávne použití minulý čas; b) zistite, v ktorých prípadoch je nesprávne použité privlastňovacie zámeno namiesto zvratno-privlastňovacieho a naopak; c) v ktorých prípadoch je nesprávne použitá predložka *po?* Zameňte ju správnou predložkou tak, aby ste dostali správny a jasný výraz a iné.

Príručka *Sborník upražnenija po ezikova kultura* svedčí o tom, že v poslednom období sa v Bulharsku venuje veľká pozornosť kultivovaniu jazykového prejavu. Na prvý pohľad sa nám môže zdať, že niektoré cvičenia sú veľmi jednoduché, ale istotne by nebolo na škodu, keby aj naši poslucháči slovenčiny mali k dispozícii podobný zborník cvičení. Veď veľakrát sa aj na našich vysokých školách stretávame s poslucháčmi, ktorých jazyková kultúra je na pomerne nízkej úrovni.

Ľudmila Benčatová

Lingvistické poviedky Květy Koževnikovej

(KOŽEVNIKOVÁ, K.: Aby řeč nestála. Praha, Mladá fronta 1984. 240 s.)

Výraz *lingvistické poviedky* tu používame vedome, hoci je azda nepresný, lebo nie všetky slovesné útvary v knihe K. Koževnikovej sú zamerané na reč a ľudí okolo nej. Každá z nich je však lingvisticky výrazne orámcovaná. Vlastne nie je isté ani to, či v každom prípade ide o poviedky. Kniha sa totiž kompozične člení na isté celky *(Oslava řeči, Cizí slova, Cizinci u nás, Čas v jazyce, Sociolingvistika, O úžitku řeči, O užitečnosti lingvistů* a pod.) z ktorých všetky sú uvedené lingvistickou esejou, po čom nasleduje niečo, čo autorka sama označuje ako poviedky. Miestami sú to skôr úvahy, psychologické drobnokresby, žánrové črty, dokonca sa tam nájde fejtón, causerie a ďalšie útvary. Táto žánrová pestrosť či difúznosť však nie je náhodná, prispieva svojou mierou k netradičnosti tohto diela.

Knižka je netradičná vlastne už tým, že jej hlavným námetom a „hlavným hrdinom" je reč, a rovnako i tým, že ju napísala lingvistka. Květa Koževniková (1930—1981), donedávna odborná asistentka na Katedre rusistiky Filozofickej fakulty Karlovej univerzity, je známa svojimi prácami najmä z oblasti textovej štylistiky. Menej známe aspoň v našich kruhoch je o nej to, že vo vydavateľstve Mladá fronta jej už r. 1963 vyšla poéma *O nemocném slunci* a r. 1977 cestopisná causerie *Zpětné zrcátko,* ktorá bola preložená aj do nemčiny. K napísaniu tejto knihy nepristupovala teda ako celkom neskúsená autorka.

Text knihy K. Koževnikovej má viacero zvláštností. Pohybuje sa bez zábran medzi dvoma pólmi, fikciou a nefikciou podľa toho, kto je rozprávačom. Čitateľ má chvíľu dojem, že sa zahĺbil do niečích pamätí, iné miesta sú zasa celkom reportážneho rázu. Námety K. Koževnikovej sú na prvý pohľad ľahko úsmevné alebo inokedy trocha melancholické, ale zreteľne za nimi cítiť hĺbku a myšlienkovú závažnosť. Autorka s invenciou vyberá rôzne zaujímavé stránky jazykového prejavu a tieto témy strieda s rozprávaním príbehov zo života mladej lingvistky Evy L. alebo tlmočníčky Olinky. Niekde akoby sa len nezáväzne rozprávalo, „džavotalo", ale aj tam možno objaviť závažné myšlienky a bystré postrehy. Okrem iného čitateľ sa nenápadne vedie k neškolometskému vzťahu k jazyku, k poznaniu jeho mnohotvárnosti (napr. v úvahe *Povídka nekonečná).* Kniha má nesporne poznávaciu a rovnako aj didaktickú hodnotu. Poviedky *Bitva o kopějku* alebo *Jak mluvit s cizincem* by mohli významne prispieť k náprave toho, čo má na svedomí spomínaný školometský prístup pri výklade jazykových otázok v škole. Treba pritom spomenúť, že autorka sa s chuťou a veľmi rada púšťa do farebného a poetického opisovania prírodných scenérií. Takáto „nádherne lyrická" je napr. poviedka o tlmočníčke Olinke *Šafranová louka.* Je však dobre, že sa neuchyľuje k tomu príliš často a že svoje lyrické postupy dokonca v pravej chvíli sčasti slohovo zhodí: *Počasí bylo ve stavu vlhkého mezidešti, nám lezlo protivně pod kůži, ale lesu slušelo.* Autorka má vzťah k jazyku ako k niečomu živému, plastickému a tvárnemu. Sám jej jazyk by si zaslúžil excerpciu i jazykovú analýzu, ako o nej píše v poviedke o pani Vránovej. Jej neologizmy nie sú perličkami či kuriozitami, ale sú to nové prvky s no-

vým komunikatívnym obsahom. Z tých, čo sú pozoruhodné, spomeňme aspoň výraz *tříměsíční manžel* (muž, ktorý je manželom tri mesiace), *vypadat sportovně, nepadesátiletě a záletně* a pod.

Osobitné čaro má poviedka *Seminář mluvené řeči* o profesorovi pripravujúcom sa na seminár o znaku, ktorému skutočnú lekciu o znaku a jeho pohyblivosti dáva montér (aj keď jeho príklady sa na seminár nehodili), *Povídka do vlastních řad,* čo je takmer sokratovský dialóg medzi dušou lingvistickou a dušou spisovateľskou o ničom menšom ako o odkazovaní (je autoritatívne, hodnostné, zdvorilostné, na revanš, uštipačné a sebacitovanie), *Amor, jak psát básne,* ale aj viaceré ďalšie. Za pravý skvost však považujeme poviedku *Létající kufr,* kde autorka s veľkou invenciou, miernou ironiou, najmä však vtipom charakterizuje typy súčasných lingvistov na medzinárodnom sympóziu. Tu veľmi silno pripomína T. Devényiho, autora knihy *Vědci a hlodavci,* ktorá nedávno vyšla v čestine takisto v Mladej fronte.

Na záver nám ostáva iba znovu zopakovať, že v knihe K. Koževnikovej *Aby řeč nestála* sa predovšetkým krásne a s chuťou rozpráva o jazyku. Nie je to však rozprávanie o jazyku, na aké sme zvyknutí z odborných prác. Je dobre, že sami jazykovedci majú niekedy ambíciu pozrieť sa na svoju prácu a na seba z nadhľadu i so sebairóniou a so snahou o sebareflexiu i umelecké stvárnenie tejto témy. Pravda, nie všetky pokusy tohto druhu sa vydaria. Koževnikovej kniha *Aby řeč nestála* patrí bezpochyby medzi to najlepšie, čo sa v tomto žánri objavilo. Vyskúša si svoje sily na tomto poli aj niekto zo slovenských lingvistov?

Slavo Ondrejovič

SPYTOVALI STE SA

Čo je panelová diskusia? — Š. Oleksík z Michaloviec sa nás pýta, či je rozdiel medzi bežnou diskusiou a panelovou diskusiou a čo vlastne *panelová diskusia* znamená.

Pomenovanie *panelová diskusia* sa nám zdá neprimerané na pozadí tých významov slova *panel,* ktoré sú u nás bežné a ktoré sa vysvetľujú v našich slovníkoch. Slovom *panel,* ktoré je azda latinského pôvodu, ale v každom prípade k nám prešlo z angličtiny, sa označuje predovšetkým „prefabrikovaná stena, ktorá sa už hotová privíža na staveniско". Bežný je aj význam „prístrojová doska auta, lietadla" a pod. a dosť často sa stretáme aj s panelmi na výstavách: na panely — dosky z dreva alebo iného materiálu — sa upevňujú grafické materiály.

V angličtine sa však slovom *panel* označuje aj malá skupina ľudí, ktorí sú zhromaždení na posudzovanie nejakých otázok čiže na diskusiu o týchto otázkach. U nás takúto skupinu síce neoznačujeme slovom *panel,* no máme od tohto významu prídavné meno v spojení *panelová diskusia.*

Z tohto výkladu vyplýva aj význam pomenovania *panelová diskusia.* Na rozdiel od bežnej diskusie, ktorú vedie jedna osoba a na ktorej sa zúčastňujú, resp. môžu zúčastňovať všetci prítomní, pri panelovej diskusii sa na

diskusii zúčastňuje skupina odborníkov, ktorí pritom sedia okolo stola (čiže panelu). Ľudia prítomní v pléne sú takto predovšetkým poslucháčmi alebo divákmi, ktorí, pravda, tiež môžu spravidla zasiahnuť do diskusie.

Ján Horecký

Pohonné hmoty alebo pohonné látky? — J. Korecký z redakcie motoristického časopisu *STOP:* „Na označovanie palív do automobilov používame všeobecné pomenovanie *pohonné hmoty*. Nedávno sme dostali do redakcie list, v ktorom nás čitateľ upozorňuje na správnejšie označenie *pohonné látky*. Nazdávame sa, že k tejto problematike môžete zaujať kvalifikované stanovisko iba Vy, preto prosíme o jednoznačné vyjadrenie o správnosti jedného z pojmov."

Živá jazyková prax je v používaní termínov *pohonné hmoty — pohonné látky* nejednotná. Jestvuje dosť dokladov na používanie obidvoch termínov v rovnakom význame v tom istom texte, z čoho vychodí, že sa bežne chápu ako synonymá. Ak sa v časopise STOP uprednostňuje podoba *pohonné hmoty*, nemožno to vyčítovať ako jazykovú chybu, pretože slová *hmota, látka* sú spisovné, t. j. správne slová. Okrem toho sa redakcia môže odvolať na príručku s mimoriadnou publicitou a širokým využitím v motoristickej pospolitosti — na príručku *Pravidlá cestnej premávky a skúšobné testy (Bratislava,* Alfa 1977), kde sa preferuje podoba *pohonné hmoty* (porov. s. 154—155). Je veľmi pravdepodobné, že uprednostňovanie tejto podoby súvisí s rozličnými predpismi o spotrebe palív a energie, v ktorých sa používa podoba *pohonné hmoty.*

Treba však pripomenúť aj to, že z prísne terminologického hľadiska je medzi pojmami *hmota* a *látka* zreteľný rozdiel. V tom má čitateľ časopisu STOP pravdu. V trocha zjednodušenej podobe možno povedať, že *hmota* (toto slovo má viac významov) je objektívna realita vôbec, *látka* je forma hmoty definovaná spravidla presným fyzikálnym alebo chemickým zložením ap. Aj z tohto náznakového vymedzenia vidieť, že pojmy *hmota — látka* sú vo vzťahu nadradenosti a podradenosti; hmota je širší pojem. Z uvedeného vymedzenia (ide o čisto terminologický pohľad na vec) vychodí, že by sa mala preferovať podoba *pohonné látky.* Na základe uvedeného rozdielu medzi hmotou a látkou sa v niektorých terminológiách už ustálili viacslovné termíny so slovom *látka,* napr. *stavebné látky* (nie *hmoty), umelé,* resp. *plastické látky* (nie *hmoty)* ap.

Na okraj nastolenej otázky podotýkame, že podobu *pohonné hmoty* podporujú v živej praxi rozličné tlačivá a výkazy s predtlačenou skratkou *PH* (= pohonné hmoty). A pripomíname aj to, že dvojica *pohonné hmoty — pohonné látky* nepredstavuje nijaký komunikačný problém.

Ivan Masár

Odborová a odborárska organizácia. — A. M. z Bratislavy nám napísal: „Pri redigovaní odborného textu som sa stretol s výrazmi *odborová organizácia* a *odborárska organizácia*. Zaujímalo by ma, ktorý z týchto výrazov je správny."

Obidve prídavné mená — *odborový* i *odborársky* — patria do slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny a sú z jazykového hľadiska správne. Rozdiel medzi nimi je v tom, že každé z nich je utvorené od iného slovotvorného základu: takýmto základom prídavného mena *odborový* je podstatné meno *odbor*, resp. *odbory*, pri prídavnom mene *odborársky* je to podstatné meno *odborár*.

V pripravovanom Krátkom slovníku slovenského jazyka sa heslo *odbor* vykladá takto: 1. väčšie oddelenie istej inštitúcie, organizácie; 2. oblasť, sféra, odvetvie; 3. *odbory* — pomn. organizácia združujúca pracovníkov rozličných oblastí. Prídavné meno *odborový* utvorené slovotvornou príponou *-ový* má význam „vzťahujúci sa na odbor/odbory, týkajúci sa odboru/odborov" a je súčasťou napr. týchto spojení: *odborové riaditeľstvo, odborové stredisko; odborová práca, odborové hnutie*. Z významu prídavného mena *odborový* vyplýva že ho možno použiť i v spojení *odborová organizácia* (= organizácia združujúca pracovníkov rozličných odborov).

Podstatné meno *odborár*, od ktorého je utvorené prídavné meno *odborársky*, vzniklo ako jednoslovný náprotivok k viaclovnému pomenovaniu *odborový pracovník* (porov. Považaj, M.: Dopravár. Kultúra slova, *9*, 1975, s. 286). Názvom *odborár* sa však označuje nielen odborový pracovník, ale aj člen revolučného odborového hnutia. Toto vysvetlenie nájdeme pri hesle *odborár* v Slovníku slovenského jazyka 2 (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s.). Od podstatného mena *odborár* (odborový pracovník; člen revolučného odborového hnutia) je príponou *-ský* utvorené prídavné meno *odborársky*, ktoré má význam „vzťahujúci sa na odborára, týkajúci sa odborára" a vstupuje napr. do spojení *odborárska tlač, odborárska rekreácia, odborárska konferencia*.

Prídavné mená *odborový* a *odborársky* majú teda odlišný slovotvorný základ a čiastočne odlišný význam, ale v istých prípadoch (vtedy, keď pri prídavnom mene *odborový* ide o vzťah k odborom) možno prídavné mená *odborový* a *odborársky* použiť v spojení s tým istým podstatným menom, pričom medzi týmito spojeniami nebude podstatný významový rozdiel. Vyplýva to z toho, že prídavné meno *odborársky* je síce formálne odvodené od podstatného mena *odborár*, ale sémanticky sa vzťahuje aj na odbory, odborové hnutie. Možno teda hovoriť o *odborovom* i *odborárskom hnutí, o odborovom* i *odborárskom vyznamenaní, o odborovej* i *odborárskej organizácii*. Na otázku čitateľa môžeme stručne odpovedať takto: jazykovo sú správne obidve spojenia: *odborová organizácia* aj *odborárska organizácia*. V oficiálnych textoch Revolučného odborového hnutia sa však uprednostňuje spojenie *odborová organizácia*.

Katarína Matějová

Reklamovať. — Čitateľka A. Ľ. z Bratislavy nám napísala: „Už niekoľkokrát som sa stretla s takýmito vetami: *Reklamovala som čižmy, ale reklamáciu mi neprijali. V reklamách veľa reklamujú striebro a strieborné šperky.* Myslím si, že sloveso *reklamovať* nie je v druhej vete použité správne".

S vetami podobného typu sme sa už stretli aj my, a preto si pripomenieme základný význam podstatného mena *reklama* a *reklamácia* a význam odvodených prídavných mien a slovesa.

Podstatné mená *reklama* a *reklamácia* majú rovnaký slovotvorný základ, ale každé má iný význam. Podstatné meno *reklama* má pôvod v latinčine a jeho základný význam je „verejné odporúčanie, propagácia dačoho tlačou, plagátmi, rozhlasom a pod." (porov. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková: Slovník cudzích slov, 1979, s. 750). Aj podstatné meno *reklamácia* má pôvod v latinčine, ale má úplne odlišný význam, a to „sťažnosť na akosť tovaru, služieb, účtov a pod. a požadovanie náhrady alebo nápravy" (SCS, s. 750), napr. *Pri reklamácii predložte pokladničný blok.* Človek, ktorý takúto náhradu alebo nápravu požaduje, sa volá *reklamant.*

Od podstatného mena *reklama* sa pridaním slovotvornej prípony *-ný* k odvodzovaciemu základu utvorilo prídavné meno *reklamný* s významom „slúžiaci na reklamu, robiaci reklamu, propagačný" (SCS, s. 750), napr. *reklamný podnik.* Aj od podstatného mena *reklamácia* sa utvorilo prídavné meno, a to tak, že k slovotvornému základu sa pridala slovotvorná prípona *-ný,* pričom nastalo krátenie poslednej slabiky odvodzovacieho základu a alternácia *c/č (reklam-á-c+ia → reklam-a-č+ný).* Jeho význam je „týkajúci sa reklamácie". Prídavné mena *reklamačný* sa používa napr. v spojení *reklamačný poriadok.*

Teraz sa pristavíme pri slovese *reklamovať.* Toto sloveso má v spisovnej slovenčine ustálený význam „dačo hlásiť, ohlásiť reklamáciu" (porov. SCS, s. 750). Z komunikatívnych dôvodov by nebolo vhodné, aby sa táto ustálenosť narušala tým, že by sa v spisovnom jazyku pripúšťal pri slovese aj význam „robiť reklamu". V obchodných organizáciách sa totiž vyskytujú obidve činnosti (aj sa ohlasujú reklamácie, aj sa robí reklama), preto by pri používaní slovesa *reklamovať* v obidvoch významoch mohlo dochádzať ku komunikačným skratom. Napokon na vyjadrenie činnosti odporúčania alebo ponúkania dačoho je dávno ustálené sloveso *propagovať,* ktoré súvisí s podstatným menom latinského pôvodu *propagácia.*

Po tomto krátkom vysvetlení významu slov *reklama, reklamácia, reklamný, reklamačný, propagovať* a *reklamovať* môžeme našej čitateľke odpovedať, že podstatné meno *reklama* bolo použité správne, na sloveso *reklamovať* sa použilo v druhej vete nevhodne. Druhá veta, na ktorú upozornila naša čitateľka, mala správne znieť takto: *V reklamách veľa propagujú striebro a strieborné šperky.*

Ľudmila Benčatová

Čítanie čísloviek zapísaných číslicami. — J. Č. z Levíc nám vo svojom liste poslal na posúdenie dva príklady na presné prečítanie základných čísloviek s desatinami a stotinami, ako ich zachytil v prednese správy o činnosti oddelenia, v ktorom pracuje: *jedenásť celé šesť miliónа korún* a

deväť celé sedemdesiatdva milióna korún. Nezdá sa mu tvar nominatívu *celé,* ktorým sa porušuje mechanizmus spájateľnosti slov, ale vyjadruje svoj nesúhlas najmä s neúplným prečítaním číslic stojacich za desatinnou čiarkou.

V obidvoch prípadoch mal prednášateľ správy pri čítaní číslovíek použiť namiesto tvaru *celé* tvar v genitíve *celých,* aby sa gramaticky podradený člen formálne prispôsobil nadradenému členu nielen v rode a čísle, ale aj v páde.

Aj pri čítaní takých desatinných čísel, v ktorých pred desatinnou čiarkou stojí nula, sa číslo *0* často neprávne číta ako *nula celá.* Tu je náležitý iba genitívny tvar množného čísla *nula celých.* Číslovkou *nula* sa totiž popiera akýkoľvek počet celých jednotiek, a tak sa aj tu uplatňuje genitívny tvar (porov. aj PECIAR, Š.: O používaní zlomkových výrazov. Slovenská reč, *41,* 1976, s. 201—202).

Z hľadiska úplnosti mal prednášateľ prečítať výraz zapísaný číslicami *11,6 mil. Kčs* takto: *jedenásť celých šesť desatín milióna korún.* Vo výraze *9,72 mil. Kčs* treba v genitíve plurálu prečítať prívlastok, ktorý vyjadruje celosť, ako *deväť celých.* V druhej časti výrazu mal prednášateľ uviesť, že ide o stotiny, teda *sedemdesiatdva stotín milióna korún.* Takto sa to žiada v administratívnom štýle.

V hovorenej reči sa však často siaha po úspornejšom výraze, ako je to i v daných príkladoch; ich autor v čítaní využil možnosť elipsy (výpustky), a tak vynechal čítanie údajov o desatinách a stotinách. Spoľahol sa na to, že jeho poslucháči si z kontextu domyslia, o aké číselné hodnoty mu ide najmä preto, že predtým použil slovo *celé* (správne *celých),* po ktorom by mali nasledovať už len nižšie číselné hodnoty, teda desatiny a stotiny.

Pripomíname, že v príkladoch, ktoré sme tu uviedli, je elipsa využitá viac ráz. Tak ustálená skratka *Kčs* dostala pri čítaní podobu *korún;* v liste *9,72 mil. Kčs: deväť celých sedemdesiatdva stotín milióna korún.* Vypustila sa časť výrazu (t. j. že ide o československé koruny), lebo z kontextu sa dá pochopiť, či ide o pomenovanie domácej alebo zahraničnej meny. Príčinou elipsy býva často silné citové vzrušenie hovoriaceho, ale aj úsilie neopakovať sa a vyjadrovať sa stručne.

Na záver zovšeobecňujeme, že v zlomkových výrazoch (číslovky s desatinami, stotinami atď.) má zložka vyjadrujúca celé čísla v spojení s číslovkou *nula, päť* a vyššie tvar genitívu plurálu, teda *nula celých, päť celých.*

Jozef Pavlovič

Kúpiť si cley, či clee? — Vojak Vratko Š. sa v liste spytuje, či má pravdu on, ak tvrdí, že správne je pýtať si *jedny cley,* alebo jeho kamaráti, ktorí sú toho názoru, že sa nedopúšťajú jazykovej chyby, ak si kupujú *jedny clee.* Zaujíma ho aj to, či pôvod pomenovania spomínaných cigariet súvisí s menom *Kleopatra.*

Hneď na začiatku dávame za pravdu autorovi listu. Pri kúpe balíčka cigariet v slovnom spojení *prosím si jedny clee* je tvar akuzatívu množ. čísla *clee* nesprávny.

Slovo *clea* sa skloňuje ako slovo *idea,* ide tu teda o zmiešané skloňova-

nie. V jednotnom čísle sú tvary: nom. *clea*, gen. *cley*, dat. a lok. *clei*, akuz. *cleu*, inštr. *cleou;* nom. a akuz. množného čísla má tvar *cley*, gen. *clei*, dat. *cleám*, lok. *cleách*, inštr. *cleami*.

Keďže z listu, ktorý sme dostali, vidieť pisateľovu neistotu v písaní veľkého, resp. malého písmena v názve cigariet, pridávame ešte jednu poznámku. — Názvy všeobecne používaných výrobkov sa v slovenčine spravidla píšu s malým začiatočným písmenom, lebo sú to všeobecné podstatné mená. S veľkým písmenom tieto názvy píšeme iba vtedy, ak ich chápeme ako značky, ktoré majú platnosť vlastného mena. Píšeme *cigarety značky Clea*, ale *clea, cley*, ako aj *sparta, kuba, alfa*.

O pôvode reklamného názvu cigariet by najpresnejšiu informáciu mali podať výrobcovia, keď sa zaň rozhodli. Iní ľudia môžu iba odhadovať, z akého základu vychádzali: či názov *Clea* odvodili od mena egyptskej kráľovnej *Kleopatry*, alebo od gréckeho mena *Kleió (Clio)*, ktoré nosila v období rímskeho cisárstva jedna z múz v starovekom Grécku, patrónka dejepisných vied. To sú však iba dohady. No o tvaroch tohto názvu cigariet môžeme dať celkom presnú informáciu: v nominatíve a akuzatíve množného čísla sú to *cley*, preto nech vojak Vratko Š. v tomto zmysle opraví svojich kamarátov.

Jozef Pavlovič

Ks

OBSAH 18. ROČNÍKA

Bajzíková, E.: O ľudskom šťastí (Príbeh zo Slovenského národného povstania) — — — — — — — — — — — — 273
Dvonč, L.: Ekvivalentnosť interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine — — — — — — — — — — — — 237
Jazykovedné termíny *diakritická (rozlišovacia) značka a diakritické rozlišovacie znamienko* — — — — — — — — — 330
Materinčina, materčina — — — — — — — — — 202
Využívanie rozdielnych podôb interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine — — — — — — — — — — — 35
Finďo, B.: Zmeny dýchania zistiteľné načúvaním a ich názvy — — 38
Findra, J.: Novomeského zápas o tvar a myšlienku — — — — 259
Horák, G.: Aj ty na neho nastúpiš? — — — — — — — 85
Hovorové prvky v románe Čierny slnovrat — — — — — — 265
Šikulovi *Majstri* ako *Mistři* (Zábery zo slovnej zásoby) — — — 3
Horecký, J.: Grécko-latinské elementy v terminológii — — — 135
Typy jazykových situácií ako základ jazykovej politiky — — — 97
Jacko, J.: Nové názvy miesta — — — — — — — — 197
Jarošová, A.: Jazyková situácia v ZSSR — — — — — — 99
Kačala, J.: Slovo *ťažko* ako príslovka a ako častica — — — — 193
Kociská, J.: Jazyková situácia v Bruseli — — — — — — 115
Kočiš, F.: Československý rozhlas v úsilí o kultúru jazyka — — 289
Krupa, V.: Jazyková situácia v ázijských krajinách — — — — 103
Majtán, M.: Slovenské národné povstanie a geografické názvy — — 279
Masár, I.: Klasické rozbory umeleckých textov — — — — — 11
Slová *poraziť/porážať, porážka, porážač, porážkáreň* v našej lexike 334
Vypracúvanie definície termínu a názvu v Krátkom slovníku slovenského jazyka — — — — — — — — — — — 71
Michalus, Š.: O lexikografickom spracovaní homoným v Krátkom slovníku slovenského jazyka — — — — — — — — 232
Mlacek, J.: K vlastnostiam jednej skupiny príslovi — — — — 298
Nábělková, M.: Jazyková situácia v afrických rozvojových krajinách 109
Nemcová, E.: Jazyková situácia v USA — — — — — — — 112
Nižnanský, J. R.: Z názvoslovia príležitostných výslužiek, darov a odmien — — — — — — — — — — — — 145
Ondrejovič, S.: O jazykovej situácii v Nórsku — — — — 293
O novej horolezeckej disciplíne — — — — — — — 341
Oroszová, D.: K problematike internacionalizácie terminológie 321
Úloha motivovanosti alebo nemotivovanosti v pomenovaniach zo strojárskej terminológie — — — — — — — — — — 129
Petrovský, A.: O názvoslovných technických normách všeobecne a osobitne v doprave — — — — — — — — — — 138
Pisárčiková, M.: Spôsob sémantického opisu slovnej zásoby v Krátkom slovníku slovenského jazyka — — — — — — — — 65
Považaj, M.: Skratky a značky a ich spracovanie v Krátkom slovníku slovenského jazyka — — — — — — — — — — 225

Štyridsiate výročie Slovenského národného povstania — — — 257
Puci, J.: Niekoľko poznámok o internacionálnych a národných jazykovedných termínoch — — — — — — — — — 326
Rácová, A.: K niektorým charakteristickým črtám jazykovej situácie v Indii — — — — — — — — — — — — 106
Rísová, E.: Jazyk moderných rozprávkových rozhlasových hier 42
Jazyk realistických rozprávkových rozhlasových hier — — — — 14
Jazyk — zbraň mieru — — — — — — — — — 33
Názvy výrobkov a ich motivácia — — — — — — — 206
Smiešková, E.: Názvy častí tela v lexikálnom zložení slovenských frazeologizmov — — — — — — — — — — — 79
Stehlíková, I.: Údaje proti dátam — — — — — — — 142
Tvrdoň, E.: Toponomastické hodnotenie historického výskumu Turca 303
Uhlár, V.: Pajta, pojata, humno, stodola, plevňa — — — — 241
Podolie (Podolínec) — — — — — — — — — — 153
Pôvod miestneho názvu *Krnča* — — — — — — — — 48
Základné názvy z astronómie (Slnečná fyzika) — — — — — 158
Základné názvy z fyziky (Všeobecné pojmy) — — — — — 345

DISKUSIE

Dvonč, L.: Lingválna krajinoveda? — — — — — — — 308

ROZLIČNOSTI

Belove Notitia, v Notíciách? (K. Palkovič) 215 — Echovitá reč ako jeden z nedostatkov prednesu (L. Rybár) 312 — Hovädzia pečeň a hovädzie pečené (K. Palkovič) 247 — Hrať systémom Stanleyho cupu? (L. Dvonč) 88 — Intelektuálna technológia (J. Horecký), 245 — Lastomír — v Lastomíre (J. Jacko) 22 — Náprsenkové nohavice (K. Matějová) 171 — Návleky (K. Matějová) 362 — Nebo a nebesá (L. Dvonč) 53 — O názve Watergate (S. Ondrejovič) 55 — O niekoľkých nových športových výrazoch (S. Ondrejovič) 167 — Objemové krmoviny — objemové krmivá (K. Palkovič) 169 — Polievkáreň, premietáreň (K. Matějová) 246 — Pomenovanie typu *Kalif z Bagdadu* (L. Dvonč) 19 — Skratky titulov *profesor* a *docent* (J. Horecký) 283 — Slovo *vodovod* a príbuzné slová (J. Horecký) 357 — Studená valcovňa (K. Matějová) 90 — Trenčiansky jemný párok s fazuľkou (M. Pisárčiková) 360 — U nás sa čučoriedky volajú borovnice (G. Horák) 363 — Vinohradníctvo a vinárstvo (K. Palkovič) 359 — Vysokozdvižkár — vodič vysokozdvižného vozíka (J. Horecký) 21 — Zátureckí rok? (K. Palkovič) 365

SPRÁVY A POSUDKY

Anglické skratky v elektrotechnike. J. Štofa — — — — — 179
Cvičebnico jazykovej kultúry pre bulharských filológov. E. Benčatová 277
Človek, ktorý otriasol treťou ríšou. E. Rísová — — — — — 284
Dobrý úmysel. M. Nábělková — — — — — — — 26

29. Hviezdoslavov Kubín. K. Matějová — — — — — — 56
Jazyk a štýl publicistiky. J. Bosák — — — — — — — 366
Jazyková výchova ako súčasť celoživotného vzdelávania. A. Rýzková 121
Jazykovedci v Roháči. G. Horák — — — — — — — — 216
Jubileum Eleny Smieškovej. M. Pisárčiková — — — — — 248
Kniha o jazykoch sveta. K. Buzássyová — — — — — — 119
Lingvistické poviedky Květy Koževnikovej. S. Ondrejovič — — 999
Na marga jedného prekladu. D. Kollár — — — — — — 61
Na päťdesiatku docenta J. Findru. J. Horecký — — — — — 91
Niekoľko poznámok k prekladu publikácie o fantazírovaní. M. Považaj 218
Niektoré nedostatky učebnice rádioelektroniky. J. Štofa — — 374
Nová knižka na úvod do štúdia literatúry. E. Bajzíková — — — 182
Nová publikácia zo Živeny. K. Matějová — — — — — — 29
Nové dejiny spisovnej slovenčiny. P. Žigo — — — — — — 92
O teoretických otázkach marxistickej jazykovedy. M. Považaj — — 116
Pojmoslovie a terminológia literárnej komunikácie. J. Horecký — — 368
Poľská knižka o jazykovej kultúre. J. Horecký — — — — 23
Praktická terminologická príručka. I. Masár — — — — — 58
Pripomienky k Dopravnému slovníku. I. Masár — — — — 371
Prvá učebnica slovenskej syntaxe. J. Mlacek — — — — — 249
Russkaja reč, ročník 1983. V. Dorotjaková — — — — — 172
Slovinsko-slovenský slovník. Š. Michalus — — — — — — 252
Spolupráca s ČSTK pokračuje. K. Matějová — — — — — 316
Stretnutie matičných pracovníkov s jazykovedcami E. Rísová — — 312
Z problematiky preberania terminológie. M. Masárová — — — 176
Zoznam vžitých českých geografických názvov. L. Dvonč — — — 124
Život a pedagogické dielo Mateja Bela. B. Ricziová — — — 318

SPYTOVALI STE SA

Anna Kočíová, či Anna Kačí? (M. Považaj) 192 — Byť v merku, rukronosná plodina a ešte čosi (G. Horák) 255 — Čítanie číslovieк zapísanýlh číslirami (J. Pavlovič) 000 — Čo je panelová diskusia? (J. Horecký) 000 — Doska na miesenie, lopár, tabľa, váľok (I. Masár) 184 — Hindčina a hindustančina (A. Rácová) 127 — *Chybiť* treba odlišovať od *chýbať, chybieť, chybovať* (A. Rýzková) 189 — Je žltobiely viac žltý ako biely? (I. Masár) 221 — Kontrolné svetlo — kontrolné svietidlo — kontrolná lampa (E. Rísová) 187 — Kúpiť si cley, či clee? (J. Pavlovič) 999 — Mať kolíziu (M. Považaj) 62 — Možno sa cítiť seberovný? (M. Masárová) 222 — Na nose, či na nosi? (K. Palkovič) 999 — Nie je slovenské spojenie *ísť pod nôž* surové? (G. Horák) 191 — Odborová a odborárska organizácia (K. Matějová) 000 — Osnova — osnov (G. Horák) 31 — Pohonné hmoty alebo pohonné látky? (I. Masár) 999 — Pochôdzkový strešný dielec (E. Rísová) 190 — Polohovadlo — polohovanie (E. Rísová) 223 — Postavenie skratiek vojenských hodností pri mene (J. Horecký) 96 — Reklamovať (Ľ. Benčatová) 000 — Riešiť a vyriešiť, alebo poriešiť? (E. Bajzíková) 223 — Sloňovanie podstatných mien typu *regál* a

medaila (A. Rýzková) 287 — Skratka názvu *Národný výbor mesta Košíc* (M. Považaj) 185 — Talenti? (I. Masár) 186 — Teofylín, či teofilín? (I. Masár) 190 — Zapolárie — zapolárny (E. Rísová) 128

NAPÍSALI STE NÁM

Kultúra hovoreného slova. I. Adamovič — — — — — — 63

Ks